

บทที่ ๔

ภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

การศึกษาภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา จากบริบทที่เกี่ยวข้อง ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ ศึกษาด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเอกสาร จากพระไตรปิฎก วรรณคดี และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ และศึกษาภาคสนาม (Field Survey) เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา ด้วยวิธีการสำรวจและการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษากรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ ด้วยวิธีการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) จากกลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ประกอบด้วย พระสงฆ์ กลุ่มศิลปิน ช่างฝีมือ สถาปนิก ภายใต้วงมชนท้องถิ่น และนักวิชาการ ที่มีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) แล้วนำข้อมูลมาจัดระเบียบและเรียบเรียง โดยวิเคราะห์ (Analysis) ข้อมูล เพื่อให้ได้คำตอบเรื่องภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา โดยนำเสนอเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วยหัวข้อต่างๆ คือ

ตอนที่ ๑ ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

๑. ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒. คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา

๓. คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

ตอนที่ ๒ แนวคิด รูปแบบทางศิลปกรรม และกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

๑. แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

๒. รูปแบบทางศิลปกรรมพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

๓. กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

ตอนที่ ๑ ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้
ในล้านนา

เป็นการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ ในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลภาคเอกสาร จากพระไตรปิฎก วรรณคดี และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ โดยวิเคราะห์ (Analysis) ข้อมูล เพื่อให้ได้คำตอบเรื่องประวัติความเป็นมา คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา โดยนำเสนอผลการศึกษารเรียงตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

๑. ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
๒. คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา
๓. คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ผู้ศึกษาได้ รวบรวม ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา คติความเชื่อเรื่องดอกไม้ที่มีเนื้อหาปรากฏในพระไตรปิฎก วรรณคดี และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับ คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องดอกไม้ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์ และวรรณกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก อาทิ เรื่องราวดอกไม้ในพุทธประวัติ ดอกไม้ในมหาปฐกถา ๓๒ ประการ ดอกไม้จากพุทธวจนะในธรรมบท ดอกไม้ในพุทธธรรม เรื่อง ทานวัตถุ ๑๐ ดอกไม้สัญลักษณ์พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อานิสงส์การสักการบูชาด้วยดอกไม้ล้านนา โดยนำเสนอรายละเอียดของเนื้อหาได้ดังนี้

ดอกไม้ในพุทธประวัติ

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องดอกไม้ที่มีเนื้อหาปรากฏในเรื่องราวพุทธประวัติตอนต่างๆ จากพระไตรปิฎก วรรณคดี และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ พบว่า มี

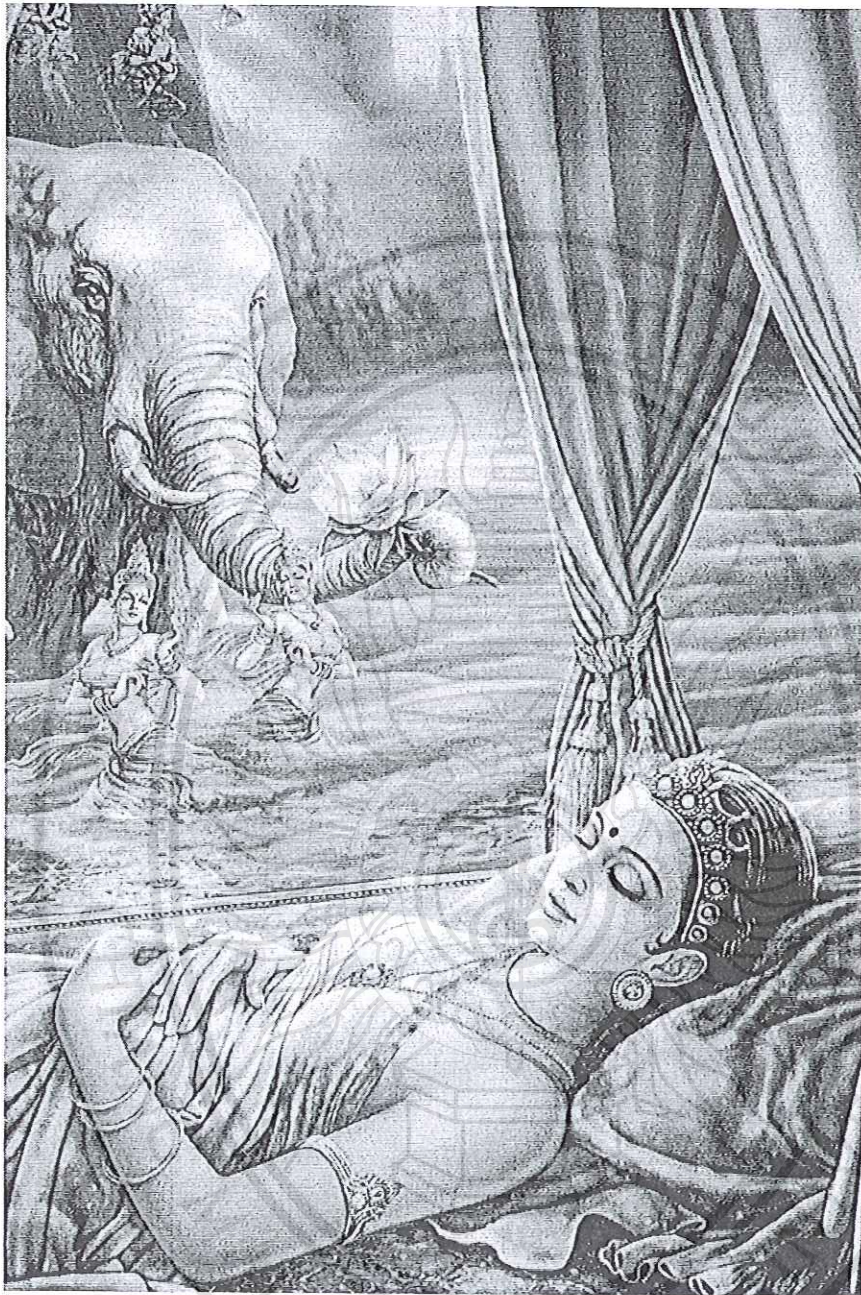
เนื้อหาเรื่องดอกไม้ปรากฏอยู่ในพุทธประวัติเป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษาจึงได้คัดเลือกเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญ ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของดอกไม้ในพุทธประวัติ จำนวน ๖ เรื่อง โดยมีรายละเอียดเรียงตามลำดับดังนี้

๑) พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต

พุทธประวัติครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อเข้าสู่พระครรภ์พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา ในคตินั้นพระนางสิริมหามายา ทรงมีพระสุบินนิมิตว่า ท้าวจตุมหาราชทั้ง ๔ มายกพระองค์พร้อมทั้งพระแท่นที่บรรทม เข้าไปในป่าหิมพานต์แล้ววางลงบนแผ่นหินใหญ่ ได้ตั้งรัง และมีนางเทพธิดามาเชิญเสด็จไปทรงน้ำชำระล้างพระวรกายในสระอโนดาต แล้วเปลี่ยนอาภรณ์เครื่องทรงเป็นของทิพย์ ถูบไล่ด้วยของหอม และประดับด้วยบุปผชาติอันเป็นทิพย์ทั้งหมด จากนั้นเชิญเสด็จเข้าบรรทมในวิมานทอง อันประดิษฐานอยู่บนยอดภูเขาเงิน มีช้างเผือกเชือกหนึ่ง ลงมาจากยอดภูเขาทองทางด้านทิศเหนือ แล้วชูวงที่ถือดอกบัวหลวงขาว ซึ่งพื้งบานและส่งกลิ่นหอมมาก พลังเดินเข้ามาหาพระนางเพื่อกระทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) สามรอบ จากนั้น เสมือนประหนึ่งว่า ได้เข้าสู่พระอุทรทางด้านเบื้องขวาของพระนาง (พระกัลยาณเลิทธิวัฒน์, ๒๕๔๔ : ๒๗) โดยมีเนื้อความปรากฏดังนี้

“...แลมีเสวตหัตถิช้างหนึ่งเที่ยวอยู่บนภูเขาทองนั้น แล้วลงมาจากกาญจนบรรพตขึ้นมาบนหิรัญคีรี โดยอุตรทิศ ชูซึ่งวงอันจับบุณฑริกปทุมชาติขาว พื้งบานใหม่มีเสวตคันธหอมฟุ้งเคลบ แล้วร้องโกญจนาทเข้ามาภายในกนกวิมาน แล้วกระทำประทักษิณพระองค์อันบรรทมถ้วนครบ ๓ รอบแล้ว เหมือนดุษเข้าไปในอุทรประเทศ ฝ่ายทักษิณปรศว์แห่งพระราชเทวี...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๔๔)



ภาพที่ ๔.๑ พุทธประวัติ ตอน พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ศิลปิน กฤษณะ สุริยกันต์
ที่มา : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๕๔ : ๓๕

ในขณะที่พระนางสิริมหามายาตื่นบรรทม ได้เกิดบุญนิมิตขึ้น ๓๒ ประการ
ซึ่งมีประการหนึ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับดอกไม้ กล่าวคือ มีดอกบัวปทุมชาติหรือบัวหลวง ๕ ชนิด
เกิดขึ้น อันได้แก่ ตัตตบุษย์หรือบัวฉัตรขาว บัวเข็มชมพู บูลุทริกหรือบัวหลวงขาว ปทุมหรือบัว

หลวงชมพู และสัตตบงกชหรือบัวหลวงป้อมแดง เหล่าปทุมชาติ เกิดคารคายไปในน้ำและบนบก
ประการหนึ่ง ผุดงอกขึ้นจากแผ่นดินแห่งละเจ็ดดอกประการหนึ่ง และห้อยย้อยบนอากาศอีก
ประการหนึ่ง โดยมีเนื้อความปรากฏดังนี้

“...สรรพปทุมชาติมีพรรณ ๕ ก็บังเกิดปรากฏเดียวร่ายไปในสาครนทีแล
ปฐพีดิน ๑ สรรพบุปผชาติทั้งหลายบรรดาเกิดในน้ำบนบก มีกลีบอันเบิก
บานทั้งสิ้น สรรพพฤษภาลดาชาติทั้งหลาย ก็บังเกิดดอกปทุมชาติออกตามลำ
ต้นแลกิ่งแลเครือ ๑ มณฑปทุมชาติทั้งหลายล้วนมีก้านทำลายพื้นแผ่นดินผุด
ขึ้นมาแห่งละ ๗ ดอกในศิลาทั้งปวง แลโถ้มพะกะปทุมชาติทั้งหลาย ก็บังเกิด
ปรากฏห้อยย้อยบนอากาศ ๑ บรรดาบุปผชาติทั้งหลายที่เป็นไม้ดอกไม้ผลก็
ผลิดดอกผลในขณะนั้นทั้งสิ้น ๑ ห่าฝนดอกไม้ทิพย์มีมณฑปบุปผชาติเป็น
ต้น ก็ตกลงในที่ทั้งปวงโดยรอบ ๑ ...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๔๕)

๒) ประสูติ

พุทธประวัติครั้งเมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทรงก้าวลงจากพระครรภ์ยังมิได้
ถึงพื้นปฐพี ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ จากพรหมชั้นสุทธาวาส นำชายทองมารองรับพระวรกาย
ขณะเดียวกันก็บังเกิดท่อน้ำอุ่น และน้ำเย็นหลั่งลงมาจากอากาศโสรจสรงพระมารดา และพระมหา
บุรุษ หลังจากนั้นท้าวจุลโลกบาลทั้ง ๔ รับองค์พระโพธิสัตว์จากท้าวมหาพรหม แล้วส่งต่อให้นาง
นม เมื่อนั้นองค์พระบรมโพธิสัตว์เสด็จลุกขึ้นยืน แล้วทอดพระเนตรไปทั่วทั้งสิบทิศ ทรงผินพระ
พักตร์ไปยังทิศอุดร แล้วเสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว แต่ละก้าวมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับ ชีพระครรภ์ขึ้น
ฟ้าแล้วทรงบันลือสีหนาทเปล่งอาสภิวาจา ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดุจเสียงท้าวมหาพรหมว่า
“เราเป็นผู้เลิศของโลก เป็นผู้เจริญ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดของโลก นี่เป็นการเกิดครั้งสุดท้าย ไม่มีการ
เกิดใหม่อีกต่อไป” (พระกัลยาณดิถีวัฒน์, ๒๕๔๔ : ๒๗) ดอกบัวที่ผุดขึ้นมารับพระบาทนี้
หมายถึง พระองค์จะเป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง โดยมีเนื้อความปรากฏดังนี้

“...แลพระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรไปทั้ง ๑๐ ทิศ มิได้เห็นผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเสมอด้วยพระองค์ จึงบำเพ็ญพระพักตร์ไปข้างทิศอุดรแล้วทรงพระบาทไป ๗ ก้าวบนพื้นแผ่นดินทอง อันทั่วจตุโลกบาลถือรองรับ แล้วหยุดยืนบนทิพยปทุมชาติมีกลีบได้ ๑๐๐ กลีบ...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๕๑)



ภาพที่ ๔.๒ พุทธประวัติ ตอน ประสูติ

ที่มา : ประสูติ, ๒๕๕๖ : <http://bankkiebankkie.tripod.com/page2.htm>

๓) ตรัสรู้

พุทธประวัติครั้งเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงพิจารณาเห็นว่าพระสัทธรรมที่ได้ตรัสรู้มีความประณีตลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพ เป็นการยากอย่างยิ่งที่สรรพสัตว์ผู้มีกิเลสหมกมุ่นยินดีในกามคุณจะรู้ตามได้ แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทรงพิจารณาอริยาสัยของเวไนยสัตว์ที่มีกิเลสเบาบาง ที่อาจจะรู้ธรรมตามพระองค์ได้ ทรงเปรียบเทียบกับบัว ๓ เหล่า ได้แก่ บัวเกิดในน้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวพ้นน้ำ โดยมีเนื้อหาปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๓ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๕ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ความว่า

“...เมื่ออาตมภาพตรวดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสจุจกฐลีในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสจุจกฐลีในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลกโดยเป็นภัยอยู่ก็มี เปรียบเหมือนในกอบัวขาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว ซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ บางเหล่ายังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ น้ำไม่ติด จันใดดูกรราชกุมาร เมื่ออาตมภาพตรวดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ฉันนั้น ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสจุจกฐลีในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสจุจกฐลีในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยาก ก็มี บางพวกมีปกติเห็นโทษในปรโลกโดยเป็นภัยอยู่ก็มี...”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕)



ภาพที่ ๔.๑ พุทธประวัติ ตอน พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาอภัยของเวไนยสัตว์หลังจากตรัสรู้
ที่มา : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๕๔ : ๑๗๕

นอกจากนี้ พระอรรถกถาจารย์ท่านได้นำบุคคล ๔ จำพวกมาเปรียบกับบัว ๔ เหล่า ตามลำดับ ดังนี้

๓.๑) อุกมภูติญญ หมายถึง ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน เพียงแต่ท่านยกหัวขึ้น
แสดง เปรียบเหมือนดอกบัวที่ต้งขึ้นพ้นน้ำ รอดัมผัสกับแสงอาทิตย์ก็บานในวันนี้

๓.๒) วิปจิตตัณญ หมายถึง ผู้รู้เข้าใจได้ต่อเมื่อท่านขยายความ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ จักบานในวันพรุ่งนี้

๓.๓) เนยยะ หมายถึง ผู้ที่พอจะแนะนำต่อไปได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังอยู่ในน้ำ ยังไม่โผล่พ้นน้ำ จักบานในวันต่อไป

๓.๔) ปทปรมะ หมายถึง ผู้ที่ได้แก้ตัวบทคือถ้อยคำเป็นอย่างยิ่ง ไม่อาจเข้าใจความหมาย เปรียบเหมือนดอกบัวจมอยู่ในน้ำที่กลายเป็นก้นหาแห่งปลาและเต่า

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓ : ๑๓๗)

๔) โทณพราหมณ์

พุทธประวัติ ครั้งเมื่อทรงตรัสตอบคำถาม โทณพราหมณ์ แล้วเปรียบพระองค์กับดอกบัว กล่าวคือ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จดำเนินทางไกลในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะและเมืองเสตัพพะ โทณพราหมณ์เดินทางตามมาด้วยเส้นทางเดียวกัน จึงได้เห็นเห็นรอยกงจักรในรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคมีที่ตั้งพื้น ประกอบด้วยกงและคุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง แล้วคิดว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์และน่าจะไม่ใช่อยุทธมนุษย์ จึงได้ติดตามมาถึงโคนไม้ที่พระพุทธรูปประทับอยู่ เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปก็เกิดความเลื่อมใสเข้าไปเฝ้าแล้วทูลถามว่า พระพุทธรูปเป็นใครตั้งแต่ เทวดา คนธรรพ์ ยักษ์ และมนุษย์ แต่พระพุทธรูปทรงปฏิเสธทั้งหมด แล้วทรงตรัสตอบโทณพราหมณ์ มีเนื้อหาปรากฏใน พระไตรปิฎก ฉบับบาลีสยามรัฐ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒๑ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๑๓ อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ความว่า

“...ดูกรพราหมณ์ เราพึงเป็นเทวดา เพราะยังละอาสวะเหล่านี้ไม่ได้ อาสวะเหล่านั้นเราละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว กระทำให้เป็นจุจตาลยอดด้วนกระทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูกรพราหมณ์ เราพึงเป็นคนธรรพ์ ... เราพึงเป็นยักษ์ ... เราพึงเป็นมนุษย์ เพราะยังละอาสวะเหล่านี้ไม่ได้ อาสวะเหล่านั้น เราละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว กระทำให้เป็นจุจตาลยอดด้วนกระทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูกรพราหมณ์

เปรียบเหมือนดอกอุบล ดอกปทุม หรือดอกบัวขาว เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ตั้งอยู่พื้นน้ำ แต่น้ำมิได้แปดเปื้อนแม้จันใด ดูกรพราหมณ์ เราก็นั้นเหมือนกัน เกิดในโลกเติบโตขึ้นในโลก อยู่ครอบงำโลกอันโลกมิได้แปดเปื้อน ดูกรพราหมณ์ ท่านจงทรงจำเราไว้ว่าเป็นพระพุทธเจ้า ๑ ความบังเกิดเป็นเทวดา หรือคนธรรพ์ ผู้เที่ยวไปในเวหา พึงมีแก่เราด้วยอาสวะใด เราพึงถึงความเป็นยักษ และเข้าถึงความเป็นมนุษย์ด้วยอาสวะใด อาสวะเหล่านั้นของเรา ล้นไปแล้ว เราก็จักเสียแล้ว กระทำให้ปราศจาก เครื่องผูกพัน ดอกบัวตั้งอยู่พื้นน้ำ ย่อมไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ จันใดเราก้ย่อมไม่แปดเปื้อนด้วยโลก จันนั้น ดูกรพราหมณ์ เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นพระพุทธเจ้า ๑...”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕ : ๕๕ – ๖๐)

๕) ครรหิติน์

พุทธประวัติ โดยพระอรรถกถาจารย์ กล่าวถึง เหตุการณ์ที่มีดอกบัวผุด ขึ้นมารองรับพระบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีเรื่องโดยย่อว่า ในกรุงสาวัตถี มีสหาย ๒ คน ชื่อครหิติน และสิริคุต ครรหิตินเป็นสาวกของนิครนถ์นักบวชนอกศาสนา ได้พยายามชักชวนให้สิริคุตซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาหันไปนับถือลัทธิความเชื่อของตน โดยอ้างว่าเจ้าลัทธิของตนมีความรู้ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เมื่อได้ฟังดังนั้น สิริคุตจึงคิดอุบายเพื่อทดสอบเหล่านิครนถ์ด้วยวิธีการขุดหลุมใส่อุจจาระไว้เต็มหลุม แล้วนำเสื่อมาคลุมปิดปากหลุมไว้บริเวณหน้าบ้านของตน จากนั้นได้นิมนต์สาวกของนิครนถ์มาเลี้ยงอาหารที่บ้าน เหล่าสาวกไม่ล่วงรู้กลอุบายจึงตกไปในหลุมอุจจาระนั้น ทางฝ่ายครหิตินมีความโกรธแค้นและคิดจะทดสอบบ้าง จึงวางอุบายขุดหลุมใส่ถ่านเพลิงเอาไว้หน้าบ้าน โดยใช้เสื่อคลุมปิดปากหลุมไว้แล้วอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกไปฉันอาหารที่บ้านของตนบ้าง ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงดำเนินเหยียบบนเสื่อ ถ่านเพลิงในหลุมกลับกลายเป็นดอกบัว ผุดขึ้นมารองรับพระบาทได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยมีเนื้อความปรากฏใน อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปุพผวรรคที่ ๔ เรื่องครรหิติน์ ความว่า

“...ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเหยียดพระบาทลงเหนือหลุมถ่านเพลิง แล้ว
 ลำแพนหายไปแล้ว ดอกบัวประมาณเท่าล่อผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิง พระ
 ศาสดาทรงเหยียบกลีบบัว เสด็จไปประทับนั่งลงบนพุทธอาสน์ ที่เขาปูลาด
 ไว้ แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็ไปนั่งบนอาสนะอย่างนั้นเหมือนกัน...”

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖)



ภาพที่ ๔.๔ พุทธประวัติ ตอน ปรีณิพพาน

ศิลปิน จักรพันธุ์ โปษยกฤต

๖) ปรีณิพพาน

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคได้มีพระประสงค์จะเสด็จไปเมืองกุสินารา
 พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อเสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญวดี ถึงยังสวนโนทยานของมัลลกะศรัยโกศลเมืองกุสิน

นารา จึงรับสั่งให้พระอานนท์เถระปิดกวาดแล้วปูลาดผ้าสังฆาฏิระหว่างต้นสาละคู่ และจึงมานั่ง
โดยรอบ จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเอนพระวรกายลงสีหไสยาสน์ ในขณะนั้น ต้นสาละคู่ได้ผลิดอก
บานเต็มต้น แล้วร่วงหล่นลงพุทธสิริระประหนึ่งว่าเป็นการสักการบูชาพระตถาคต โดยมีเนื้อความ
ปรากฏใน พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒ ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพาน
สูตร ดังนี้

“...สมัยนั้น ไม้สาละทั้งคู่ เผล็ดดอกสะพรั่งนอกฤดูกาล ดอกไม้เหล่านั้นร่วง
หล่นโปรยปรายลงยังพระสิริระของพระตถาคตเพื่อบูชา แมื่อดอกมณฑารพ
อันเป็นของทิพย์ก็ตกลงมาจากอากาศ ดอกมณฑารพเหล่านั้น ร่วงหล่นโปรย
ปรายลงยังพระสิริระของพระตถาคตเพื่อบูชา แม้อันแห่งจันทน์อันเป็นของ
ทิพย์ ก็ตกลงมาจากอากาศ จุลแห่งจันทน์เหล่านั้น ร่วงหล่นโปรยปรายลงยัง
พระสิริระของพระตถาคตเพื่อบูชา คนตรีนั่นเป็นทิพย์เล่าก็ประโคมอยู่ใน
อากาศเพื่อบูชาพระตถาคต แม้สิ่งใดอันเป็นทิพย์ก็เป็นไปในอากาศ เพื่อบูชา
พระตถาคต ฯ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า
ดูกรอานนท์ ไม้สาละทั้งคู่ เผล็ดดอกบานสะพรั่งนอกฤดูกาล ร่วงหล่นโปรย
ปรายลงยังสิริระของตถาคตเพื่อบูชา แมื่อดอกมณฑารพอันเป็นของทิพย์ ก็ตก
ลงมาจากอากาศ ดอกมณฑารพเหล่านั้น ร่วงหล่นโปรยปรายลงยังสิริระของ
ตถาคตเพื่อบูชา แม้อันแห่งจันทน์อันเป็นของทิพย์ ก็ตกลงมาจากอากาศ จุล
แห่งจันทน์เหล่านั้น ร่วงหล่นโปรยปรายลงยังสิริระของตถาคตเพื่อบูชา
คนตรีนั่นเป็นทิพย์เล่าก็ประโคมอยู่ในอากาศ เพื่อบูชาตถาคต แม้สิ่งใดอัน
เป็นทิพย์ก็เป็นไปในอากาศเพื่อบูชาตถาคตดูกรอานนท์ ตถาคตจะชื่อว่าอัน
บริยัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะประมาณ
เท่านี้หามิได้ ผู้ใดแล จะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นย่อมชื่อ
ว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคตด้วยการบูชาอย่างยอดเพราะเหตุนี้

แหละอาณนที พวกเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมอยู่ ดังนี้ ฯ...”

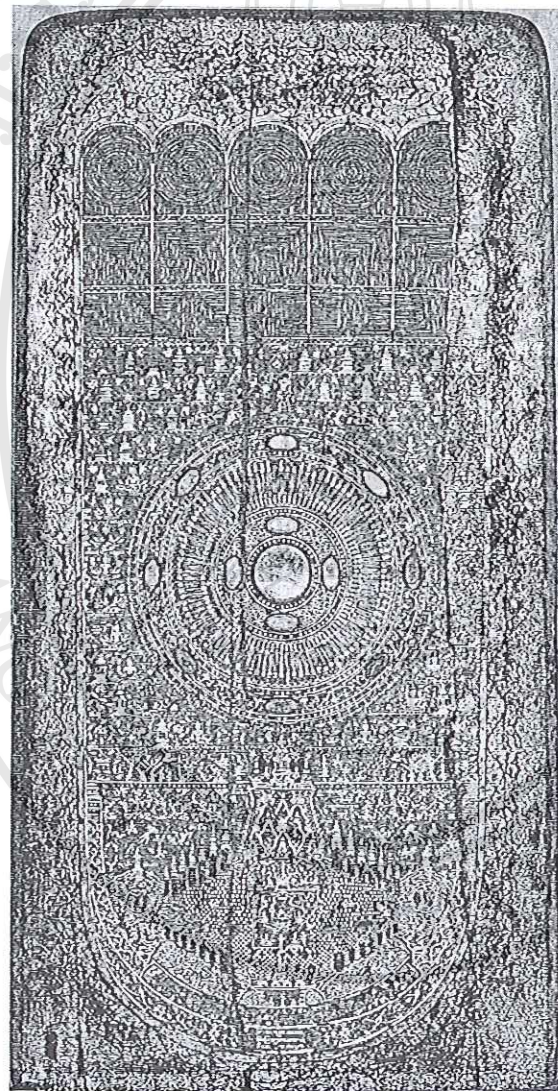
(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘ : ๑๔๘)

เหตุการณ์ภายหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระ
มหากัสสปะเถระซึ่งอยู่ที่เมืองปาวา ได้ทราบข่าวการเสด็จมาประทับที่เมืองกุสินาราของพระพุทธ
องค์เป็นเวลาหลายวันแล้ว จึงได้เดินทางมาจากเมืองปาวาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์บริวาร ๕๐๐ รูป เพื่อ
เข้าเฝ้าพระบรมศาสดา ขณะที่กำลังเดินทางไปเมืองกุสินารายุ่นั้น ได้หยุดพักนอนอยู่ใต้ร่มไม้แห่ง
หนึ่ง พระมหาเถระได้เห็นอาชีวก (นักบวชนอกศาสนา) คนหนึ่ง เดินทางมาจากเมืองกุสินารา โดย
ถือดอกมณฑารพที่ผูกติดกับกิ่งไม้ต่างร่ม พระมหากัสสปะซึ่งเวลานั้น ยังไม่ทราบว่าพระพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็นึกสังหรณ์ใจว่า ธรรมดาดอกมณฑารพเป็นดอกไม้ทิพย์ที่ไม่มีในโลก
มนุษย์ และจะปรากฏก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้าเท่านั้น
ได้แก่ เสด็จลงสู่ครรภ์พระมารดา ประสูติ เสด็จออกบรรพชา ตรัสรู้ แสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ เสด็จลงจากเทวโลก ทรงปลงอายุสังขาร และเสด็จดับขันธปรินิพพาน
เป็นต้น ซึ่งเทพเทวดาจะบันดาลให้ดอกมณฑารพตกลงมาจากเทวโลก พระมหากัสสปะได้สอบถาม
นักบวชนอกศาสนาผู้นั้น จึงได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานมา ๗ วันมาแล้ว และ
ตนได้เก็บดอกมณฑารพนี้ มาจากบริเวณที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อได้ยินดังนั้น
พระมหากัสสปะจึงรีบเร่งนำพระภิกษุสงฆ์ออกเดินทางไปยังเมืองกุสินารา โดยมีเนื้อความปรากฏใน
ปัญจสตกชั้นกะ เรื่อง พระมหากัสสปเถระ สังกายนาปรารภคำของพระสุภัททวุฒบรพชิต
พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ พระวินยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ความว่า

“...ครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปชี้แจงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลาย ครั้ง
หนึ่ง เราออกจากเมืองปาวาเดินทางไกล ไปเมืองกุสินารากับภิกษุสงฆ์หมู่
ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป ครั้งนั้น เราแวะจากทาง นั่งพักอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง
อาชีวกผู้หนึ่ง ถือดอกมณฑารพในเมืองกุสินาราเดินทางไกลมาสู่เมืองปาวา

เราได้อาชีวกนั้นเดินมาแต่ไกลเที่ยว ครั้นแล้วได้ถามอาชีวกนั้นว่า ท่าน
ทราบข่าวพระศาสดาของเราบ้างหรือ อาชีวกตอบว่า ท่านขอรับ ผมทราบ
พระสมณโคตมปรินิพพานได้ ๗ วันทั้งวันนี้แล้ว ดอกมณฑารพนี้ผมถือมา
จากที่ปรินิพพานนั้น...”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕ : ๑๔๘)



ภาพที่ ๔.๕ ภาพ มงคล ๑๐๘ ประการ บนรอยพระพุทธบาทไม้คิลปะล้านนา
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เมืองเชียงใหม่

ดอกไม้ในมหาปฐกถา ๓๒ ประการ

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคติเรื่องดอกไม้ที่มีปรากฏในมหาปฐกถา ๓๒ ประการ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสอีกประการหนึ่ง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๓๗) พบว่า ในรายละเอียดของมหาปฐกถาในข้อที่ว่า “เหฏฐา โข ปณฺณสฺส ปาทเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ” หมายถึง การมีลายพื้นพระบาทเป็นจักรนั้น ได้ปรากฏรูปดอกไม้ชนิดต่างๆ เป็นองค์ประกอบของรูป รอยมณฑล ๑๐๘ ประการ อาทิ รูปพวงดอกมะลิ รูปดอกนิลอุบล รูปดอกอุบลขาว รูปดอกอุบลแดง รูปดอกบัวแดง และรูปดอกบัวขาว โดยมีเนื้อความดังนี้ ความว่า

“...พระราชมารมีมีพื้นฝ่าพระบาททั้ง ๒ ประกอบด้วยลายลักษณะกงจักร ข้างละอันในกลางฝ่าพระบาท แลจักรนั้นมีก่า ๑ พื้นประกอบด้วยกงแลอุดม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง แลภายนอกกรอบกงจักรนั้น ประดับด้วยรอยรูป อัญจุตรสตะมณฑล ๑๐๘ ประการ คือรูปดอก ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑ รูปดอกพุดซ้อน ๑ รูปสายสร้อย ๑ รูปสังวาล ๑ รูปถาดทอง ๑ รูปตั้ง ๑ รูป มัจฉาทิ้งคู่ ๑ รูปปราสาท ๑ รูปขอ ๑ รูปเสาด้าย ๑ รูปเศวตฉัตร ๑ รูปพระ ขรรค์ ๑ รูปพัดใบตาล ๑ รูปพัดหางนกยูง ๑ รูปพัดฉาววิชนี ๑ รูปมงกุฎ ๑ รูป บาตร ๑ รูปพวงดอกมะลิ ๑ รูปดอกนิลอุบล ๑ รูปดอกอุบลขาว ๑ รูปดอก อุบลแดง ๑ รูปดอกบัวแดง ๑ รูปดอกบัวขาว ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๑ รูป มหาสมุทรทั้งสี่ ๑ รูปเขาจักรวาล ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑ รูปเขาสิเนรุ ๑ รูป พระจันทร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหม้อควานักษัตรฤกษ์ ๑ รูปทวีปใหญ่ทั้ง ๑๐ รูปทวีปน้อยสองพัน ๑ รูปบรมจักรพรรดิกับทั้งราชบริวาร ๑ รูปสังข์ ทักขิณาวาณีย์ ๑ รูปสุวรรณมัจฉา ๑ รูปจักรทั้งคู่ ๑ รูปคงคาทั้งเจ็ด ๑ รูปสระ ใหญ่ทั้งเจ็ด ๑ รูปเขาปริกัณฑ์ทั้งเจ็ด ๑ รูปพระยาครุฑ ๑ รูปจระเข้ ๑ รูป ธงชัยธงผ้าทั้งผืน ๑ รูปรัตนบัลลังก์ ๑ รูปเก้าอี้ ๑ รูปเขาไกรลาส ๑ รูปพระยา ราชสีห์ ๑ รูปพยัฆราช ๑ รูปช้างเอราวัณ ๑ รูปพระยาม้าพลาหก ๑ รูปพระยา พาสูกรีนาคราช ๑ รูปพระยาหงส์ ๑ รูปไก่อ่อน ๑ รูปอุสุภราช ๑ รูปพระยา

ช้างอุโบสถ ๑ รูปพระยาช้างฉัททันต์ ๑ รูปมังกรทอง ๑ รูปมหาพรหมสี่หน้า
 ๑ รูปเรือนทอง ๑ รูปเต่าทอง ๑ รูปแม่โคกับทั้งบุตร ๑ รูปกนิษฐ ๑ รูปนาง
 กนิษฐ ๑ รูปนกกกระเวก ๑ รูปนกกกระเรียน ๑ รูปนกยูง ๑ รูปนกจากพราศ ๑
 รูปนกพริก ๑ รูปฉกามาพจรเทวโลกทั้งหกชั้น ๑ รูปโสฬสมหาพรหมทั้งสิบ
 หกชั้น ๑ สิริเป็นรอยรูปมงคล ๑๐๘ ประการ เป็นบริวารล้อมกองจักรใหญ่ใน
 ท่ามกลางฝ่าพระบาททั้งซ้ายขวาดูกัน...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๖๐-๖๑)

นอกเหนือจากมหาปริสลักษณะทั้ง ๓๒ ประการแล้ว ในองค์ประกอบย่อยที่เรียกว่า
 อติศยานุพยัญชนะ หรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พบว่า ได้นำความบริสุทธิ์ ความงดงาม และกลิ่น
 หอมของดอกบัวมาเปรียบเทียบกับ อนุพยัญชนะบางประการ ดังนี้

“...พระกรรมทั้งสองมีฐานอันยาวดุจกลีบปทุมชาติ
 พระสรีรกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุมชาติ
 กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล
 พระเกศาหอมดุจกลิ่นโกมลบุปผชาติ...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๖๘-๖๙)

ดอกไม้จากพุทธวัจนะในธรรมบท

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ คติเรื่องดอกไม้ที่มีเนื้อหาจากพุทธวัจนะในธรรมบท
 พบว่า ธรรมบท คือ เทศนาธรรมของพระพุทธเจ้าประเภทร้อยกรอง ซึ่งทรงแสดงแก่นุคคลต่างๆทุก
 ชนชั้นวรรณะ มีตั้งแต่บรรพชิต ศฤงษณ์ นักปราชญ์ ชาวบ้านธรรมดา จนถึงเด็กเล็กๆ เนื้อหาธรรมะ
 จึงมีจำนวนมากถึง ๔๒๓ คาถา มีระดับสูงต่ำละเอียดกันไป (เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๔ : ๑๒)
 ทั้งนี้ พุทธวัจนะในธรรมบทยังถือเป็นหัวข้อธรรมสำคัญ สมควรที่พุทธบริษัทจะต้องศึกษาให้รู้และ

เข้าใจความหมายตลอดจนจดจำไว้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตของตน ย่อมจะอำนวยประโยชน์แก่
 ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้ดอกไม้ให้เป็นสื่อในการสอน โดย
 วิธีกตัวอย่างและเปรียบเทียบในเนื้อหาธรรมบท พระสังคีตอาจารย์ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่
 โดยเฉพาะเนื้อหาพุทธวัจนะในธรรมบท หมวดดอกไม้ จำนวน ๑๖ คาถา ดังนี้

๑) โก อิมํ ปฐวี วิเชสุตติ
 ยมโลกญจ อิมํ สเทวกํ
 โก ชมฺมปทํ สุเทสิตํ
 กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสุตติ ฯ ๔๔ ฯ

๑) ใครจักรครองแผ่นดินนี้
 พร้อมทั้งยมโลก และเทวโลก
 ใครจักเลือกเฟ้นพระธรรมบท
 ที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว
 เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
 เลือกเก็บดอกไม้

๒) เสโฆ ปฐวี วิเชสุตติ
 ยมโลกญจ อิมํ สเทวกํ
 เสโฆ ชมฺมปทํ สุเทสิตํ
 กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสุตติ ฯ ๔๕ ฯ

๒) พระเสขะจักรครองแผ่นดินนี้
 พร้อมทั้งยมโลกและเทวโลก
 พระเสขะจักเลือกเฟ้นพระธรรมบท
 ที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว
 เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
 เลือกเก็บดอกไม้

๓) เณฺยุปมํ กายมิตํ วิทิตฺวา
 มรีจิกมฺมํ อภิสมฺพุธาโน
 เณฺตุวาน มารสฺส ปปฺปผกาณิ
 อทสฺสนํ มัจจุราชสฺส กฺขุเล ฯ ๔๖ ฯ

๓) เมื่อรู้ว่าร่างกายนี้แตกสลายง่าย และว่างเปล่า
 เช่นเดียวกับฟองน้ำ และหยับแดด
 ก็ควรทำลายนุสปรของกามเทพ
 ไปให้พ้นทัศนวิสัยของมัจจุราชเสีย

๔) ปุปฺผาณิ เหว ปจนนฺตํ
 พินาสตฺตมนตํ นริ

๔) มฤตยูจุดคร่าคนผู้มีวักเก็บดอกไม้ (กามคุณ)
 มีใจเกี่ยวข้องอยู่ในกามคุณไป

สุตฺตํ คามํ มโหโฆว

มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ ฯ ๔๗ ฯ

เหมือนห้วงน้ำใหญ่หลากมา

พัดพาเอาชาวบ้านผู้หลับไหลไป

๕) ปุปฺผานิ เทว ปจฺฉินนฺตํ

พฺยาสตฺตมฺมนํ นรํ

อติตฺตํเยว กามสฺสุ

อนฺตโก กุรฺเต วสํ ฯ ๔๘ ฯ

๕) ผู้ที่มัวเก็บดอกไม้ (กามคุณ) เพลินอยู่

มีจิตใจข้องอยู่แต่ในกามคุณ ไม่รู้จักอื่น

มักตกอยู่ในอำนาจมฤตยู

๖) ยถาปี ภมโร ปุปฺผํ

วณฺณเกนุรํ อเหตุยํ

ปเลติ รสฺมาทาย

เอวํ กาม มุนิ จเร ฯ ๔๙ ฯ

๖) มุนีพึงจาริกไปในเขตคาม

ไม่ทำลายศรัทธาและโกละของชาวบ้าน

ดุจภมรดุครสหวานของบุปผชาติแล้วจากไป

ไม่ให้สีและกลิ่นชอกช้า

๗) น ปเรสํ วิโลมานิ

น ปเรสํ กตาทกํ

อตุตฺตนาว อเวกฺเขยฺย

กตานิ อกตานิ จ ฯ ๕๐ ฯ

๗) ไม่ควรแสหาความผิดผู้อื่น

หรือธุระที่เขาทำแล้วหรือยังไม่ทำ

ควรตรวจดูเฉพาะกิจ

ที่ตนทำหรือยังไม่ทำเท่านั้น

๘) ยถาปี รุจิริ ปุปฺผํ

วณฺณวนิตํ อกนฺธกํ

เอวํ สุภาสิตา วาจา

อผลา โหติ อกุพฺพโต ฯ ๕๑ ฯ

๘) วาจาสุภาสิต

ของผู้ทำไม่ได้ตามพูด

ย่อมไม่มีประโยชน์อะไร

ดุจดอกไม้ที่สวยงามแต่ไร้กลิ่น

๙) ยถาปี รุจิริ ปุปฺผํ

วณฺณวนุตํ สกนฺธกํ

เอวํ สุภาสิตา วาจา

สผลา โหติ สกุพฺพโต ฯ ๕๒ ฯ

๙) วาจาสุภาสิต

ของผู้ทำได้ตามพูด

ย่อมอำนวยผลดี

ดุจดอกไม้ที่สวยงามและมีกลิ่นหอม

๑๐) ยถาปี ปุพฺผราสิมฺหา
กยิรา มาลาคุณฺเฬ พฺหุ
เอว ชาเตน มจฺเจน
กตฺตพฺพํ กุสฺลํ พฺหุ ฯ ๕๓ ฯ

๑๐) เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องตาย
ก็ควรสร้างบุญกุศลไว้ให้มาก
เหมือนนายมาลาการร้อยพวงมาลัย
เป็นจำนวนมากจากกองดอกไม้

๑๑) น ปุพฺผคนฺโธ ปฏฺวิวตฺเตติ
น จนฺทนต์ ติกรรมลฺลิกา วา
สตนฺจ คนฺโธ ปฏฺวิวตฺเตติ
สพฺพทา ทิสสา สปุริโส ปวายติ ฯ ๕๔ ฯ

๑๑) กลับไปผชาติ ก็หอมทวนลมไม่ได้
กลิ่นจันทน์ กฤษณา หรือดอกมะลิ
ก็หอมทวนลมไม่ได้
แต่กลิ่นสัตบุรุษ หอมทวนลมไม่ได้
สัตบุรุษ ย่อมหอมฟุ้งจรไปทั่วทุกทิศ

๑๒) จนฺทนต์ ตคฺริ วาปี
อุปฺปลํ อถ วสุตฺธิกํ
เอเตถฺ คนฺธชาตานิ
สีลคนฺธธ อนุตฺตโร ฯ ๕๕ ฯ

๑๒) กลิ่นศีล หอมยิ่งกว่า
ของหอมเหล่านี้ คือ
จันทน์ กฤษณา
ดอกอุบล และ กะลำพัก

๑๓) อปฺปมตฺโต อโย คนฺโธ
ยายํ ตกรจฺนฺทนี
โย จ สีลวตฺถํ คนฺโธ
วาติ เทเวสุ อุตฺตโม ฯ ๕๖ ฯ

๑๓) กฤษณา หรือจันทน์ มีกลิ่นหอมน้อยนัก
แต่กลิ่นหอมของท่านผู้ทรงศีลประเสริฐนัก
หอมฟุ้งกระทั่งถึงทวยเทพดา

๑๔) เตถฺ สมนฺปนฺนสีลานิ
อปฺปมาทวiharินี
สมฺมทญฺญา วิมุตตานํ
มาโร มคฺคํ น วินฺทติ ฯ ๕๗ ฯ

๑๔) มารย่อมค้นไม่พบวิถีทาง
ของผู้ทรงศีลผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท
ผู้หลุดพ้นจากอาสวกิเลส เพราะรู้ชอบ

๑๕) ขดา สงการธานสุมี

อุชฺฐิตสุมี มหาปเถ

ปทุมม คตฺถ ชาเขถ

ตุจิกนุชฺ มโนรม ๑ ๕๘ ๑

๑๕) ดอกบัว มีกลิ่นหอม รื่นรมย์ใจ

เกิดบนสิ่งปฏิภูล

ที่เขาทิ้งไว้ไกลทางใหญ่ ฉั่นใด

๑๖) เอรุ สงการภูเตสุ

อนฺธภูเต ปุณฺณชเน

อติครจติ ปญฺญา

สมฺมาสมิพุทฺธสาวโก ๑ ๕๙ ๑

๑๖) ท่ามกลางหมู่ปุณฺณชเน ผู้โง่เขลา

ผู้เป็นเสมือนสิ่งปฏิภูล

พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ย่อมรู้เรื่องด้วยปัญญา ฉั่นนั้น

(เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๔ : ๕๒-๖๘)

ดอกไม้ในพุทธธรรม เรื่อง ทานวัตถุ ๑๐

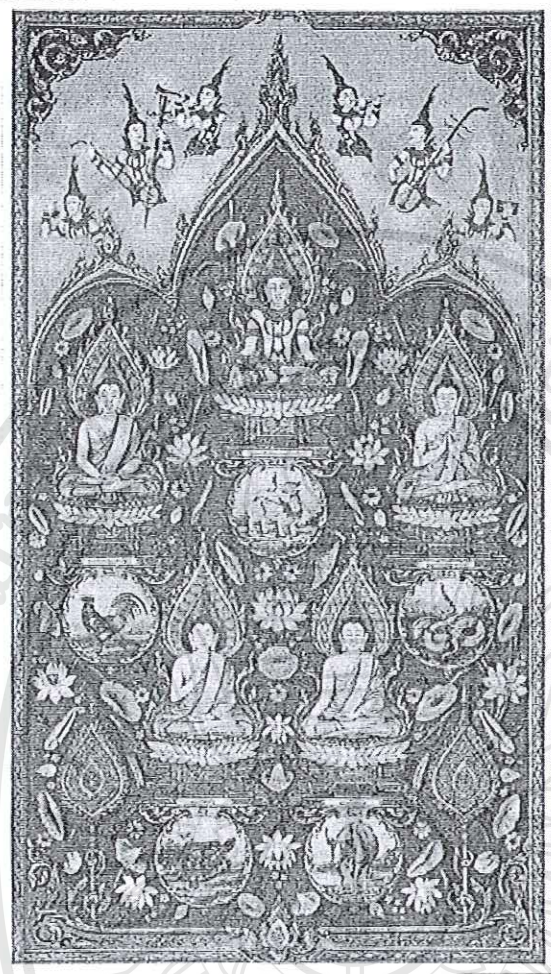
จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคติเรื่องดอกไม้ ที่มีปรากฏในเนื้อหาพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือเอกสารตำราที่เกี่ยวกับ เรื่อง ทานวัตถุ ๑๐ พบว่า การให้ทานด้วยดอกไม้จัดเป็น วัตถุ ๑ ใน ๑๐ ประการ โดยความหมายของคำว่า ทาน แปลว่า การให้ สิ่งที่ให้ การให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา การสละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓ : ๙๓) ทาน ในอีกความหมายหนึ่ง คือ วัตถุที่พึงให้ ได้แก่ ทานวัตถุ การให้ทานด้วยจิตใจที่ดีงาม มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชา หรือตอบแทนบุญคุณแก่ผู้มีพระคุณ ได้แก่ บิดา มารดา ครู อาจารย์ ญาติผู้ใหญ่ หรือการถวายสิ่งของแก่พระภิกษุสงฆ์ อีกทั้งยังเพื่อการสงเคราะห์แก่คนตกทุกข์ได้ยาก หรือให้แก่คนทั่วไปด้วยความเมตตา กรุณา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไทยทาน ในทางพระพุทธศาสนา การให้ทานมีวัตถุประสงค์สำคัญในการช่วยกำจัดเสียซึ่งโลภะ คือความโลภ มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว เพื่อส่งผลให้เกิดความสะอาด สว่าง และสงบขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ อย่างไรก็ดี ทานในพระพุทธศาสนาที่จะมีผลมากนั้น ต้องประกอบไปด้วย ๑. วัตถุสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือ สิ่งที่เป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ผู้รับตามสมควร ไม่มีโทษ ๒. เจตนาสมบัติ ความถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดี ตั้งแต่เมื่อก่อนให้ ในขณะที่ให้ และในภายหลังที่

ให้แล้ว ๓. ปฏิภาหสมบัตติ ความถึงพร้อมด้วยผู้รับ หมายถึง ผู้รับต้องเป็นผู้สมควร อาทิ ผู้ที่ควรอนุเคราะห์ ผู้ที่ควรสงเคราะห์ หรือผู้ที่ควรบูชา กล่าวโดยสรุป ทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญต้องมีการเลือกให้ คือ เลือกวัตถุ เลือกเจตนา เลือกผู้รับ ให้มีความเหมาะสม ไม่ทำตนให้ลำบาก ซึ่งเป็นหัวข้อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในทานกถา (สมเด็จพระญาณสังวร, ๒๕๔๖ : ๓๑)

นอกเหนือจากนี้ ทานวัตถุ ยังหมายถึง วัตถุที่ควรให้เป็นทานแก่ภิกษุ สามเณร ในพระพุทธศาสนา มี ๑๐ ประการ ในพระไตรปิฎก ฉบับบาลีสยามรัฐ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๑ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๓ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (๒๕๓๕ : ๒๓๑) ได้แก่ ๑. ภัตตาหาร ๒. น้ำรวมทั้งเครื่องดื่ม อันสมควรแก่ สมณะบริโภค ๓. ผ้า เครื่องนุ่งห่ม ๔. ยานพาหนะ ๕. มาลาดอกไม้ ๖. ของหอม ๗. เครื่องอุปโภค ๘. ที่นอน ๙. ที่อยู่อาศัย ๑๐. ประทีป ทั้งนี้ การให้ทานวัตถุ ๑๐ อย่างนี้ย่อมมีอานิสงส์มาก เพราะเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์อย่างเดียว ไม่มีโทษ ไม่มีพิกัดแก่ผู้รับ การเลือกของที่จะให้บังเกิดสรรเสริญ ด้วยจิตใจที่ตั้งงาม นอกจากนี้ การให้ทานยังเป็นบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า "ทานมัย" คือบุญที่เกิดจากการให้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบุญกิริยาวัตถุ ๓ หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ หลักการทำความดี ได้แก่ ทานมัย สีลมัย และภาวนามัย (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓ : ๑๐๕-๑๑๐) และจัดเป็นสังคหวัตถุ ๔ คือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจกันไว้ได้ ประกอบด้วย ทาน ปิยะวาจา อตถจริยา และสมานัตตา (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓ : ๑๖๗-๑๖๘) ตลอดจนเป็นบ่อเกิดแห่งบารมีที่เรียกว่า ทานบารมี

ดอกไม้สัญลักษณ์พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ คติความเชื่อเรื่องดอกไม้อันเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ในภัทธกัปที่มีเนื้อหาปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา กล่าวถึง ในยุคปฐมกัปมีกอบัวเกิดขึ้นกอแรก อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเกิดขึ้นของกัปใหม่ และจำนวนของดอกบัว ยังมีความหมายสัมพันธ์เนื่องกับจำนวนพระพุทธเจ้าที่จะเกิดขึ้นในกัปนั้น (จารวิ มั่นสินธร, ๒๕๔๖ : ๕๓) พบว่ามีเนื้อความปรากฏอยู่ใน อรรถกถา ทีฆนิกายมหาวรรค มหาปทานสูตร สุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย มหาวรรควรรคณา อรรถกถามหาปทานสูตร ความว่า



ภาพที่ ๔.๖ ภาพดอกไม้สัญลักษณ์พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

ที่มา : พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์, ๒๕๕๖ : <http://dhamma-buddhist.blogspot.com/2009/07/blog-post.html>

“...ณ โพธิบัลลังก์นั้น กอบัวกอหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นเป็นบุพพนิมิตร หากว่าใน กัปนั้นของโพธิบัลลังก์นั้น พระพุทธเจ้าจักทรงอุบัติ ดอกบัวย่อมเกิดขึ้น หาก ไม่ทรงอุบัติ ดอกบัวจะไม่เกิด. อนึ่ง เมื่อดอกบัวเกิดหากพระพุทธเจ้าองค์ หนึ่งจักทรงอุบัติก็เกิดดอกเดียว. หากพระพุทธเจ้าจักทรงอุบัติ ๒ องค์ ๓ องค์ ๔ องค์ ๕ องค์ ดอกบัวก็เกิด ๕ ดอก. อนึ่ง ดอกบัวเหล่านั้นเป็นดอกมี ช่อติดกันในกลุ่มเดียวนั่นเอง. ท้าวสุทธาวาสพรหมทั้งหลายชวนกันว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย พวกเรามากันเถิด จักเห็นบุพพนิมิตร แล้วพากันมายังมหา

โพธิบัลลังก์สถาน ในกัปที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายยังไม่ทรงอุบัติดอกบัวก็ไม่
มี. ทวยเทพทั้งหลายเห็นกอบัวไม่มีดอก ก็มีความเสียใจว่า พ่อคุณเอ๋ย โลกจัก
มีคณนหนอ สัตว์ทั้งหลายถูกความมืดครอบงำจักเต็มในอบาย เทวโลก ๖
พรหมโลก ๕ จักว่างเปล่า ครั้นเห็นดอกบัวในเวลามานต่างดีใจว่า เมื่อพระ
สัพพัญญูโพธิสัตว์ทรงก้าวลงสู่ครรภ์พระมารดา ประสูติ ตรัสรู้ ยังธรรมจักร
ให้เป็นไป ทรงกระทำมกปาฏิหาริย์หยั่งลงจากเทวโลก ทรงปลงอายุสังขาร
เสด็จดับขันธปรินิพพาน พวกเรจักเห็นปาฏิหาริย์ อันทำให้หมื่นจักรวาล
หวั่นไหว และอบายทั้ง ๔ จักเสื่อมโทรม เทวโลก ๖ พรหมโลก ๕ จัก
บริบูรณ์พากันเปล่งอุทานไปสู่พรหมโลกของตนของตน. อนึ่ง ดอกบัว ๕
ดอกเกิดขึ้นแล้วในกัปนี้. แม้ทำสุทธาวาสพรหมทั้งหลาย ครั้นเห็นดอกบัว
เหล่านั้นก็รู้ความนี้ว่า พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ทรงอุบัติแล้ว องค์ที่ ๕ จัก
ทรงอุบัติต่อไปดังนี้ ด้วยอาณูภาพแห่งนิมิตรเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
กล่าวว่า ข้อนี้เป็นปรากฏแก่ผู้อื่น ดังนี้...”

การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ คติความเชื่อเรื่องการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วย
ดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้
ของพระโพธิสัตว์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีรายละเอียดเรียงตามลำดับดังนี้

๑) การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของพระโพธิสัตว์

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และคติความเชื่อเรื่อง
การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับ
การสักการบูชาพระอดีตพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของพระโพธิสัตว์ซึ่งมีนามว่า สุเมธดาบส เป็นผู้มิจิต
เลื่อมใส นอนทอดกายให้พระพุทธเจ้าที่ปึงกร และเหล่าพระอรหันตสาวกเหยียบดำเนินข้ามเลนตม
โดยตั้งความปรารถนาว่าขอให้ได้สร้างบารมี จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล
พระที่ปึงกรพุทธเจ้าได้ทรงมีพุทธพยากรณ์ว่า ภายภาคหน้าเป็นเวลา ๔ อสงไขย แสนมหากัป สุเมธ

คาบสัจก็ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า พระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนนางสุมิตดากุมารี เมื่อได้สดับฟังพุทธพยากรณ์ดังนั้น จึงได้นำดอกบัว ๘ ดอกที่ตนนำมา แบ่งให้กับสุเมธคาบส ๕ ดอก เพื่อบูชาพระพุทธรูปแล้วตั้งจิตอธิษฐานให้ได้เป็นผู้สร้างบารมีร่วมกับสุเมธคาบสที่ปรารถนาสร้างบารมี เพื่อไปสู่พุทธภูมิ ภายหลังนางสุมิตดากุมารี ได้มาบังเกิดเป็นพระนางพิมพา ยโสธรา อัครมเหสีของเจ้าชายสิทธัตถะ (www.dhammadjak.net วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖) ปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๓ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ -พุทธวงศ์-จริยาปิฎก ยโสธราเถรียาปทานที่ ๘ ดังนี้

“...พระมหาวีรเจ้าพระนามว่าที่ปึงกร ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ประชาชนในปัจฉิมประเทศ มีจิตใจยินดีนิมนต์พระศาสดาเจ้าแล้ว ช่วยกันแผ้วถางหนทางสำหรับเป็นที่เสด็จพระพุทธรูปดำเนิน ณ กาลครั้งนั้น พระองค์เป็นพราหมณ์นามว่าสุเมธ ตกแต่งหนทางยาว เพื่อพระสุกตเจ้าผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง หม่อมฉันมีสมภพในสกุลพราหมณ์ เป็นหญิงสาวมีนามว่าสุมิตดาเข้าไปสู่สมาคม ถีอดอกบัวไป ๘ กำ เพื่อบูชาพระศาสดาแต่ได้ถวายพระองค์ผู้เป็นฤาษีอุดม ในท่ามกลางประชุมชน ครั้งนั้น หม่อมฉันได้เห็นพระองค์ประกอบสุกกิจอยู่นาน มีความกรุณา เมื่อฤาษีนั้นเดินเลยไปแล้วยังดึงใจหม่อมฉันให้นิยม จึงได้สำคัญว่าชีวิตของเรามีผล ครั้งนั้น หม่อมฉันเห็นความพยายามของพระองค์นั้นมีผลจึงได้ถวายดอกบัวแก่พระองค์ผู้เป็นฤาษี ด้วยบุญที่ทำมาก่อนแม่จิตของหม่อมฉันก็เลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หม่อมฉันยังมีจิตเลื่อมใสในพระองค์ผู้เป็นฤาษีมีมณีสถู มีได้เห็นสิ่งอื่นที่ควรถวายจึงได้ถวายดอกบัวแก่พระองค์ผู้เป็นฤาษีพร้อมด้วยกล่าวว่า ข้าแต่พระฤาษี ดอกบัว ๕ กำ จะมีแก่ท่าน ดอกบัว ๓ กำ จะมีแก่ดิฉันข้าแต่ท่านพระฤาษีดอกบัวเหล่านั้นจะมีเสมอกับด้วยท่านนั้น เพื่อประโยชน์แก่โพธิญาณของท่าน. สุเมธฤาษีรับดอกบัว แล้วบูชาพระพุทธรูปที่ปึงกร ผู้แสวงหาคุณธรรมใหญ่ มีบิรवार ยศมาก เสด็จดำเนินมาในท่ามกลางประชุมชน เพื่อประโยชน์แก่โพธิญาณ พระมหามุนีมหาวิรเจ้าที่ปึงกร

ทอดพระเนตรเห็นสุเมธฤาษีผู้มีมณีสถสูงแล้ว ทรงพยากรณ์ในท่ามกลาง
ประชุมชนข้าแต่พระมหารุณีในกัปอันประมาณมิได้แต่บัดนี้...”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕ : ๕๐๑-๕๐๓)



ภาพที่ ๔.๗ สุเมธดาบส นอนทอดกายให้พระพุทธเจ้าที่เพิ่งทรงและเหล่าพระอรหันตสาวกเหยียบดำเนินข้ามเลนตม
ที่มา : ภาพพุทธประวัติ, ๒๕๕๖: <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?t=39613>

๒) การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของภิกษุ

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และคติความเชื่อเรื่อง
การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับ
การสักการบูชาพระพุทธเจ้า และพระอัครสาวกด้วยดอกไม้ของภิกษุอยู่เป็นจำนวนมาก ปรากฏ
เนื้อหาในพระไตรปิฎก เล่ม ๓๒ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๔ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ ซึ่งมี
จำนวน ๑๑๔ คาถา และพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๓ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อปทาน
ภาค ๒ -พุทธวงศ์-จริยาปิฎก ซึ่งมีจำนวน ๒๓ คาถา รวมเป็น ๑๓๗ คาถา เรียงตามลำดับดังนี้

(๑) กถาการพนียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยร่มดอกกรรณิการ

- (๒) กถิการูปุพิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกกรรณิการ์
- (๓) กถัมพปุปิยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกกระทู้ม
- (๔) กถการูปุพิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกพิกทิพย์
- (๕) กถการูปุชกเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกพิกทิพย์
- (๖) กิงกณิการูปุพิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกหงอนไก่
- (๗) กิงสุกปุชกเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกทองกวาว
- (๘) กุฎฐปุปิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา (ดอกโมกหลวง)
- (๙) กุณฑลปุปิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัวโกมุท
- (๑๐) กุณฑลปุปิยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยพวงโกมุท
- (๑๑) เกสรปุปิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัว ๓ ดอก
- (๑๒) โกตุมพริยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา (ดอกไม้ ๗ ดอก)
- (๑๓) โกธธเนปุปิยเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกหงอนไก่พร้อมทั้ง

ราก

- (๑๔) คันธปุปิยเถราปทานที่ ๙ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาดอกไม้ต่างๆ
- (๑๕) คิริเนถมุฏฐิพุชกเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้
- (๑๖) จังโกฏฐิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายผอบดอกไม้
- (๑๗) จัมปกปุปิยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกจำปา
- (๑๘) จัมปกปุปิยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา (ดอกจำปา ๗ ดอก)
- (๑๙) จัมปกปุปิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกจำปา
- (๒๐) จิตกปุชกเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาวันคนตรีและดอกไม้
- (๒๑) จิตกปุชกเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้ต่างๆ
- (๒๒) จิตกปุชกเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกรัง
- (๒๓) จุนทเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกไม้
- (๒๔) ตมบาลปุปิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกกลุณ
- (๒๕) ตักกรณิการูปุพิยเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกเจต
- (๒๖) ตักกณิการูปุพิยเถราปทานที่ ๙ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกคล้า

- (๒๓) ตินสุลกเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิซ้อน
- (๒๔) ติมิรปุပ္ผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกดีหมี
- (๒๕) ติวณฐิปปุผิยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกไม้ต่างๆ
- (๓๐) ตีนิกกณฐิปปุชกเถราปทานที่ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกหงอนไก่ ๓ ดอก
- (๓๑) ตินุปลมालิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกอุบล ๓ ดอก
- (๓๒) ตินุปลมालิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกอุบล ๓ ดอก
- (๓๓) นพินเกสริยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัว
- (๓๔) นาคเกสริยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกนูนนาค
- (๓๕) นาคปุပ္ผิยเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกสารภีที่ทางเสด็จ
- (๓๖) นาลิปปุผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกบัว ๗ ดอก
- (๓๗) นิกคฺคเทธิปปุผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกยางทราย
- (๓๘) ปทปฺพุชกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะติ
- (๓๙) ปทุมภูฏาคริกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการทำพุทธบูชา(ดอกปทุม)
- (๔๐) ปทุมเกสริยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยการโปรยเกสรดอกบัว
- (๔๑) ปทุมเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกปทุมพร้อมด้วยธง
- (๔๒) ปทุมปฺพุชกเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา(ดอกบัว)
- (๔๓) ปิจจาคมนิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกสาหร่าย
- (๔๔) ปญฺจหัตถยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัว ๕ กำ
- (๔๕) ปญฺจหัตถิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา(ดอกอุบล ๕ ดอก)
- (๔๖) ปัตติปปุผิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกประดู่
- (๔๗) ปาฏลิปปุผิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกแสดฝอย ๓ ดอก
- (๔๘) ปิณโฑถาทวาทเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกปทุม
- (๔๙) ปิยาลปุပ္ผิยเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมะหาด
- (๕๐) ปุณฺทริกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกบัวขาว
- (๕๑) ปุณฺนาคปุပ္ผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกนูนนาค
- (๕๒) ปุณฺนาคปุပ္ผิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกนูนนาค

- (๕๓) ปุพผังโกฏฐิเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายผอบดอกอังกาบ
- (๕๔) ปุพผทนิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกไม้เป็นหลังคา
- (๕๕) ปุพผัตถิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยจักรดอกบัว
- (๕๖) ปุพผูปิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยสнопดอกไม้
- (๕๗) ปุพผรกรเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการยกดอกไม้ขึ้นบูชา
- (๕๘) ปุพผาสนทายกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายอาสนะดอกไม้
- (๕๙) พันธุชีวกเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกชะบา
- (๖๐) พันธุชีวกเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยพวงมาลัยดอกชะบา
- (๖๑) พิมพิชาลปุพผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมะกล่ำหลวง
- (๖๒) มหะวปุพผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกดีหมี
- (๖๓) มัคคทัตติยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกไม้
- (๖๔) มัญชรีปุชกเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้ต่างๆ
- (๖๕) มันทรวปุพผุชกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมณฑาวัน
- (๖๖) มันทรวิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมณฑารพ
- (๖๗) มันทรวิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมณฑารพ
- (๖๘) มุฏฐิปุพผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิ
- (๖๙) ยุทธิปุพผิยเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกเข็ม
- (๗๐) ยุทธิปุพผิยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกคัตถ์
- (๗๑) รัตติยปุพผิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกอัญชัญ
- (๗๒) เรณูปุชกเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาดอกกระถินพิมาน
- (๗๓) วกฺขลปุพผิยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกพิกุล
- (๗๔) วฏฺฐสทิกยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยพวงมาลัย
- (๗๕) วิริวปุพผิยเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกท้าวายม่อม
- (๗๖) สมฺมณเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิ
- (๗๗) สรรพคณิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการถวายของหอมและดอกไม้
- (๗๘) สลพปุพผิกเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกสน

- (๑๕) สลปุปผิยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกช้าน้ำว
- (๑๖) สลพมัททปิยเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกสน
- (๑๗) สลพมาลียเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกไม้พร้อมทั้งข้าว
- (๑๘) สัตตปทุมมียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งพุทธบูชา(ดอกปทุม)
- (๑๙) สัตตปณณียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยต้นตีนเป็ด
- (๒๐) สัตตปาณณียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกแกลฝอย
- (๒๑) สัตตสัตตลุปผกเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมะลิ
- (๒๒) สาธาทกรเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกรัง
- (๒๓) สาธปุปผิยเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกสาละ
- (๒๔) สีหასนทกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาของหอมและดอกไม้
- (๒๕) สุกตาเวฬียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายพวงมาลัย
- (๒๖) สุทัสสนเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้เกด
- (๒๗) สมุนเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิ
- (๒๘) สุมณทามียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยพวงดอกมะลิ
- (๒๙) สุมณาเวฬียเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยพวงมาลัยดอกมะลิ
- (๓๐) สุวรรณปุปผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกไม้ทอง ๔ ดอก
- (๓๑) เสเรยยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการควั่นดอกไม้ซีก
- (๓๒) โสปากเถราปทาน ที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายอาสนะดอกไม้
- (๓๓) อโศกปฐกเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกอโศก
- (๓๔) อัคคปุปผิยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกคันทร
- (๓๕) อังโกลกเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกปฐ
- (๓๖) อังโกลปุปผิยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกปฐ
- (๓๗) อากาสูกปิยเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัว
- (๓๘) อาโปปุปผิยเถราปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการโปรยดอกไม้บูชา
- (๓๙) อุกขิตตปทุมมียเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกปทุมดอกเดียว
- (๔๐) อุททาลกปุปผิยเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกทูน

- (๑๐๕) อุททาลททยเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกกุณ
 (๑๐๖) อุเทนเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกบัวบาน
 (๑๐๗) อุปลหัตถียเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกอุบลกำมือนึ่ง
 (๑๐๘) อุปเสนวังคันทปุตเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกัณณิการ
 (๑๐๙) อุมมาปุปผียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาดอกผักตบ
 (๑๑๐) อุมมาปุปผียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกผักตบ
 (๑๑๑) เอกจัมปคปุปผียเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกจำปา
 (๑๑๒) เอกจริยเถราปทานที่ ๙ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมณฑารพ
 (๑๑๓) เอกปทุมมียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบัว
 (๑๑๔) ตีณิกงคปุปผียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกระดังงา
 (๑๑๕) กิงสุกปุปผียเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกทองกวาว
 (๑๑๖) กุฏฐปุปผียเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกอัญชันเขียว
 (๑๑๗) โกธธปุปผียเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกหงอนไก่
 (๑๑๘) โกธธปุปผียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกหงอนไก่
 (๑๑๙) คิริเนลปชกเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกอัญชันเขียว
 (๑๒๐) คิริปุนนาคียเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกนูนนาคบูชา
 (๑๒๑) จันทนมาลียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายแก่นจันทร์และดอกรัง
 (๑๒๒) ชาติปุปผียเถราปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิ
 (๑๒๓) ตินธูลกถาพนียเถราปทานที่ ๓ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกมะลิซ้อนเป็นพุทธ

บูชา

- (๑๒๔) ตีณิกกนิการปุปผียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกระถิน
 (๑๒๕) นพมาลียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการถวายพวงดอกอ้อ
 (๑๒๖) นาคปุปผียเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกาละมัง
 (๑๒๗) ปทุมธารียเถราปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกบัว
 (๑๒๘) วนโกธธกนิยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกหางช้าง
 (๑๒๙) สัตตกทัมพปุปผียเถราปทานที่ ๔ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกระทู้ ๗ ดอก

- (๑๓๐) สัตติปปณณียเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกสัตตบรรณ
 (๑๓๑) สาธุสุมณียเถราปทานที่ ๑ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกสาละ
 (๑๓๒) สาธมณเฑียรปทานที่ ๑๐ ว่าด้วยผลแห่งการสร้างมณฑปดอกรังเป็นพุทธ

บูชา

- (๑๓๓) อัมมชุนุปปติยเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกกรรพ้าขาว
 (๑๓๔) อัมมพาทกียเถราปทานที่ ๖ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกมะกอก
 (๑๓๕) อุจจิงคปุปติยเถราปทานที่ ๗ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกไม้หนึ่งพก
 (๑๓๖) อุมมาปุปติยเถราปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการบูชาด้วยดอกผักตบ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่า มีเนื้อหาเรื่องการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของภิกษุ ปรากฏใน อรรถกถา อีกส่วนหนึ่ง จึงได้คัดเลือกมาเป็นตัวอย่างจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ เรื่อง พระปิณโฑลภารทวาชเถระ พระสาธตทายกเถระ และ พระอัมมชุนเถระ โดยมีเนื้อหาเรียงลำดับดังนี้

(๑) พระปิณโฑลภารทวาชเถระ

พระปิณโฑลภารทวาชเถระ ภิกษุสาวกผู้เลิศด้านบันลือสีหนาท เป็นเลิศในการประกาศธรรม ในอดีตของท่านนั้น ท่านเคยเกิดในยุคสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ พระปิณโฑลภารทวาชะบังเกิดเป็นราชสีห์ อาศัยอยู่เชิงเขา วันหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยธรรมจักขุ ทรงทอดพระเนตรเห็นพญาราชสีห์เข้ามา ปรากฏในข่ายพระญาณอันบริสุทธิ์ จึงเสด็จไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี หลังจากที่ได้รับภัตตาหารเสร็จ ก็เสด็จมายังถ้ำของพญาราชสีห์ซึ่งกำลังออกหาอาหาร แล้วทรงประทับนั่งคู้บัลลังก์กลางอากาศ ทรงเข้านิโรธสมาบัติ รอคอยการกลับมา พญาราชสีห์ได้เหยื่อและกลับมายังถ้ำ เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ภายในถ้ำ จึงคิดว่า "ในป่าแห่งนี้ ไม่มีสัตว์อื่นที่มีความสามารถจะมานั่งกลางอากาศในที่อยู่ของเราได้ บุรุษนี้ช่างยิ่งใหญ่จริงหนอ กล้ามานั่งขัดสมาธิภายในถ้ำของเรา และมีรัศมีกายสว่างไสวแผ่ออกไปโดยรอบ เราไม่เคยเห็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ถึงเพียงนี้ บุรุษผู้นี้คงเป็นมหาบุรุษ ควรถวายการสักการบูชา" เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงนำดอกไม้ชนิดต่างๆ ทั้งที่เกิดในน้ำและที่เกิดบนบก มาปูลาดเป็นอาสนะดอกไม้ ตั้งแต่พื้นจนถึงที่พระพุทธองค์ประทับนั่ง

และนมัสการพระพุทธองค์อยู่ตรงนั้น ด้วยจิตเลื่อมใสจนกระทั่งถึงสว่าง ครั้นรุ่งเช้าวันใหม่ พญาราชสีห์ก็นำดอกไม้เก่าของเมื่อวานออกไป และหาดอกไม้ใหม่มาปูเป็นอาสนะอีก เกิดปิติโสมนัสแรงกล้าปูลาดอาสนะถวายพระพุทธเจ้าอย่างนี้อยู่ถึง ๗ วัน ในระหว่างที่ทำหน้าที่อารักขาพระพุทธเจ้าอยู่นั้น พญาราชสีห์จะบันลือสีหนาท ๓ เวลา คือ เช้า กลางวันและเย็น เป็นการจับไล่สัตว์ร้ายทั้งหลายไม่ให้มารบกวนพระพุทธองค์ (ปัญญา ใช้บางยาง, ๒๕๕๕ : ๗๕๕) ปราภฏเนื้อหาใน อรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา ทุกนิบาต วรรคที่ ๑ ปิณโฑถการทวาทเถรคาถา ความว่า

“...พระเถระนี้เกิดในกำเนิดราชสีห์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ อยู่ในถ้ำแห่งภูเขา. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปสู่ถ้ำเป็นทีนอน ในเวลาที่ราชสีห์หลีกออกไปหากิน เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เขาประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติแล้ว. ราชสีห์คาบเอาเหยื่อกลับมา เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ประคองถ้ำ เป็นผู้ร่าเริงยินดี กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ที่เกิดในน้ำและดอกไม้ที่เกิดบนบก ทำใจให้เลื่อมใส บันลือสีหนาทในเวลาทั้ง ๓ เพื่อให้สัตว์ร้ายในป่าหนีไป เพื่อถวายอารักขาพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ขึ้นเฝ้าอยู่โดยมีพุทธานุสติเป็นอารมณ์ มั่นบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอด ๗ วัน เหมือนอย่างที่เขาในวันแรก...”

(๒) พระสาธตทายกเถระ

พระสาธตทายกเถระ ในอดีตของท่านนั้น ถือกำเนิดเป็นราชสีห์อยู่ในป่าหิมพานต์ ในสมัยพระพุทธเจ้าสิขี คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าสิขีได้เสด็จไปยังป่าหิมพานต์เพื่อทรงอนุเคราะห์แก่เขา ราชสีห์นั้นพอได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหา ก็เกิดมีใจเลื่อมใส จึงไปหักกิ่งไม้แล้วถือเอากิ่งมาแต่เฉพาะดอกสาละพร้อมทั้งดอกกรรณิการเพื่อมาสักการบูชาพระผู้มีพระพุทธเจ้า ปราภฏเนื้อหาใน อรรถกถา ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ เถราปทาน ๑๔ โสภิตวรรค สาธตทายกเถราปทานที่ ๕ ความว่า

“...แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้เคยบำเพ็ญกุศลมาแล้วในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ ทุกๆ ภพนั้นจะสั่งสมแต่กุศลกรรมไว้เป็นประจำเสมอ แต่เพราะถูก

กรรมบางอย่างตรวน จึงได้บังเกิดในกำเนิดราชสีห์อยู่ในป่าหิมวันต์มี
ราชสีห์หลายตัวเป็นบริวาร. ในคราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
สิขิ ได้เสด็จไปยังป่าหิมวันต์เพื่อทรงอนุเคราะห์แก่เขา ราชสีห์นั้นพอได้เห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหา ก็มีใจเลื่อมใส หักกิ่งไม้แล้วเลือกเก็บเอา
แต่ดอกสาละพร้อมทั้งดอกกรรณิการ์มานูชาแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง
กระทำอนุโมทนาแก่เขาแล้ว. ด้วยบุญนั้น เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลก
และมนุษย์โลก ได้สวดยสมบัติในโลกทั้งสองเสร็จแล้ว. ในพุทธรูปบาทกาลนี้
เขาได้บังเกิดในเรือนมีตระกูลแห่งหนึ่ง บรรลุนิติภาวะแล้ว เลื่อมใสในพระ
ศาสนา บวชแล้วได้บรรลุพระอรหัตแล้ว ระลึกถึงบุญกรรมของตนได้เกิด
ความโสมนัสใจ เมื่อจะประกาศถึงเรื่องราวที่ตนเคยได้ประพฤติมาแล้วใน
กาลก่อน...”

(๓) พระอัชชุนเถระ

พระอัชชุนเถระ ในอดีตของท่าน กำเนิดเป็นราชสีห์ ในกาลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี วันหนึ่ง เห็นพระศาสดาประทับนั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่งใน
ป่า เกิดความคิดว่า พระศาสดาพระองค์นี้แลเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง บังเกิดจิตเลื่อมใส จึงหักกิ่ง
รังที่มีดอกบานสะพรั่งแล้วนำมาบูชาพระพุทธเจ้า ปรากฏเนื้อหาในอรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา
เอกกนิบาต วรรคที่ ๕ อรรถกถาอัชชุนเถรคาถา ความว่า

“...แม้พระเถระนี้ก็เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อันกระทำแล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ
ตั้งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้นๆ บังเกิดในกำเนิด
ราชสีห์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี.
วันหนึ่งเห็นพระศาสดาประทับนั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่งในป่า คิดว่า พระ
ศาสดาพระองค์นี้แลเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง เป็นบุรุษผู้สืหะในกาลนี้
ดังนี้แล้วเป็นผู้มีใจเลื่อมใส หักกิ่งรังที่มีดอกบานสะพรั่งแล้วบูชาพระ
ศาสดา...”

๓) การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของภิกษุณี

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และคติความเชื่อเรื่อง การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสักการบูชาพระพุทธเจ้า และพระอดีตพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของภิกษุณี ปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๓ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ -พุทธวังสะ- จริยาปิฎก ซึ่งมีจำนวน ๕ คาถา เรียงตามลำดับดังนี้

- (๑) นพมาลิกาเถรียาปทานที่ ๕ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกอ้อบูชาพระ
- (๒) นพมาลิกาเถรียาปทานที่ ๖ ว่าด้วยการถวายดอกอ้อบูชาพระ
- (๓) ยโสธราเถรียาปทานที่ ๘ ว่าด้วยบุพจริยาของพระยโสธราเถรี(ดอกบัว)
- (๔) สลพุปปิกาเถรียาปทานที่ ๒ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกข่าน้ำ
- (๕) สัตตคูปลมาลิกาเถรียาปทานที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการถวายดอกอุบล ๘ ดอก

๔) การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของอุบาสกและอุบาสิกา

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และคติความเชื่อเรื่อง การสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสักการบูชาพระพุทธเจ้า และพระอดีตพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของอุบาสก และอุบาสิกา ปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎกอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้คัดเลือกมาเป็นตัวอย่างจำนวน ๔ เรื่อง ได้แก่ เรื่อง บุพกรรมของชาตวิวัฒนเปรต นางฟ้าผู้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ นางฟ้าผู้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบวบ และ นายสุมนมาลาการ โดยมีเนื้อหาเรียงลำดับดังนี้

(๑) บุพกรรมของชาตวิวัฒนเปรต

ครั้งหนึ่ง พระมหากัสสปเถระพบเปรตตนหนึ่ง ยืนอยู่ในอากาศ มีกลิ่นเหม็น และมีหมู่หนอนชอนไชกินปาก และมีกลิ่นเหม็นเน่า เพราะกลิ่นเหม็นฟุ้งไป นายนิรบาลจึงนำมีดมาเฉือนปากของเปรตอยู่เสมอ โดยรดด้วยน้ำสรงแล้วเช็ดเนื้อไปพลาง พระมหากัสสป ถามเปรตตนนั้นว่าได้ทำกรรมใด จึงได้มีวิบากอันเป็นความทุกข์เช่นนี้ เปรตตอบว่าเป็น

เพราะการคิดเทียบการบูชาพระสถูปของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ปราภฏเนื้อความในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๑๘ ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ เถร-เถรีคาถา ธาตุวิวัณณเปตวัตถุ ว่าด้วยบุญกรรมของธาตุวิวัณณเปต ความว่า

“...ข้าแต่ท่านผู้เจริญทุกซ์ เมื่อก่อน กระผมเป็นอิสรชนอยู่ที่ภูเขาวงกตอันเป็นที่รื่นรมย์ ใกล้กรุงราชคฤห์ เป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย แต่กระผมได้ห้ามปรามภรรยาธิดา และลูกสะใภ้ของกระผม ซึ่งพากันนำพวงมาลาดอกอุบล และเครื่องลูบไล้อันหาค่ามิได้ ไปสู่สถูป เพื่อบูชา บานั่น กระผมได้ทำไว้แล้ว จึงได้เสวยทุกขเวทนาเห็นประจักษ์ และจักหมกไหม้อยู่ในนรกอันหยาบช้าทารุณ ๘๖,๐๐๐ ปี เพราะดิฉันการบูชาพระสถูป ก็เมื่อการบูชาและการฉลองพระสถูปของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อันมหาชนให้เป็นไปอยู่ ชนเหล่าใดมาประกาศโทษแห่งการบูชาพระสถูปนั้น เหมือนกระผม ชนเหล่านั้นพึงห่างเหินจากบุญของท่านจงดู ชนทั้งหลายซึ่งตัดทรงดอกไม้ดับแต่งร่างกายเหาะมาทางอากาศเหล่านี้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นผู้มั่งคั่งมียศเสวยอยู่ซึ่งวิบากแห่งการบูชาด้วยดอกไม้ ชนทั้งหลายผู้มีปัญญา ได้เห็นผลอันน่าอัศจรรย์น่าขนพองสยองเกล้าอันไม่เคยมีนั้นแล้ว ย่อมทำการนอบน้อมวันทาพระมหาณีนั่น กระผมไปจากเปตโลกนี้แล้ว ได้กำเนิดเป็นมนุษย์อีกเป็นผู้ไม่ประมาท ทำการบูชาพระสถูปเนื่องๆ เป็นแน่แท้...”

(๒) นางเทพธิดาผู้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้

ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระ ได้ขึ้นไปยังดาวดึงส์โลก

สวรรค์ด้วยอริยฤทธิ์ เมื่อได้พบนางเทพธิดาบนสวรรค์ จึงได้ถามถึงผลกรรมของนางเทพธิดาเหล่านั้น ซึ่งปราภฏเนื้อความในพระไตรปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๑๘ ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ เถร-เถรีคาถา จตุรติถีวิมานที่ ๔ ความว่า

“...คุณนางเทพธิดา ท่านมีวรรณงามยิ่งนัก ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมอะไร? นางเทพธิดานั้น อันพระมหาโมคคัลลานเถระถามแล้ว มีความปลาบปลื้มใจ จึงพยากรณ์ปัญหาแห่งผลกรรมที่ถูกถามว่า เมื่อชาติก่อน ดิฉันได้ถวายดอกกนิษฐูปถัมภ์หนึ่ง แก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ในปณณกนครอันประเสริฐ นำร่ำนมัยอันประดับแล้วด้วยเสาระเนียด เพราะบุญกรรมนั้น ดิฉันจึงมีวรรณงามเช่นนี้ ฯลฯ และเป็นผู้มีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมนั้น...”

“...คุณนางเทพธิดา ท่านมีวรรณงามยิ่งนัก ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมอะไร? นางเทพธิดานั้น อันพระมหาโมคคัลลานเถระถามแล้ว มีความปลาบปลื้มใจ จึงพยากรณ์ปัญหาแห่งผลกรรมที่ถูกถามว่า เมื่อชาติก่อน ดิฉันได้ถวายดอกบัวหลวงถ่มมือหนึ่ง ซึ่งมีโคนขาว กลีบขาว เกิดแล้วที่สระน้ำ แก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ในปณณกนครอันประเสริฐ นำร่ำนมัย ประดับด้วยเสาระเนียด เพราะบุญกรรมนั้น ดิฉันจึงมีวรรณงามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมนั้น...”

“...คุณนางเทพธิดา ท่านมีวรรณงามยิ่งนัก ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมอะไร? นางเทพธิดานั้น อันพระมหาโมคคัลลานเถระถามแล้ว มีความปลาบปลื้มใจ จึงพยากรณ์ปัญหาแห่งผลกรรมที่ถูกถามว่า เมื่อชาติก่อน ดิฉันได้ถวายพวงมาลัยอันร้อยด้วยดอกมะลิตูม มีสีชาวดังงาช้าง แก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ในปณณกนครอันประเสริฐ นำร่ำนมัย ประดับด้วยเสาระเนียด เพราะบุญกรรมนั้น ดิฉันจึงมีวรรณงามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะบุญกรรมนั้น...”

(๓) นางฟ้าผู้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบวบ

นางฟ้าผู้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกบวบ ปรากฏเนื้อความใน พระไตรปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๑๘ ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ เถร-เถรีคาถา ว่าด้วยผลบุญที่ทำให้ไปเกิดในปิตวิมาน ความว่า

“...สมเด็จพระนรินทราธิราชธิดาธิดานางเทพธิดาคนหนึ่งว่าดูกรนางเทพธิดาผู้เจริญ ผู้นุ่งห่มผ้าล้วนแล้วด้วยสีเหลือง มีรงก็เหลือง ตกแต่งด้วยเครื่องอลังการเหลือง มีกายอันลุปไล้ด้วยจันทน์เหลือง ทัดทรงดอกบัวหลวง มีปราสาทอันแล้วด้วยทองคำ มีที่นอนและที่นั่งสีเหลือง ทั้งภาชนะที่รองรับอาหารนึ่งและโภชนียะสีเหลือง มีฉัตรสีเหลือง รดสีเหลือง มีม้าและพดลล้วนแล้วสีเหลือง เมื่อชาติก่อนท่านเป็นมนุษย์ได้กระทำบุญอะไรไว้ จันทมทานแล้วขอท่านจงบอก นี่เป็นผลแห่งกรรมอะไร นางเทพธิดาตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้น้อมนำเอาดอกบวบขมซึ่งมีรสขมไม่มีใครชอบจำนวน ๔ ดอก ไปบูชาพระสถูปตั้งจิตอุทิศต่อพระบรมธาตุของพระบรมศาสดา ด้วยจิตอันเลื่อมใสกำลังส่งใจไปในพระบรมธาตุของพระศาสดานั้นไม่ทันได้พิจารณาถึงหนทางที่มาแห่งแม่โค พันโคนั้น แม่โคได้ขวิดหม่อมฉันผู้มีความปรารถนาแห่งใจยังไม่ถึงพระสถูป ถ้าหม่อมฉันได้ส่งสมบุญนั้นไซ้ร้ หม่อมฉันพึงได้ทิพยสมบัติยิ่งกว่านี้เป็นแน่ ข้าแต่ท้าวมัจฉวนจอมเทพผู้เทพกษัตริย์ เพราะบุญกรรมนั้น หม่อมฉันละอรรถภาพมนุษย์แล้ว จึงได้มาอธิมัยอยู่กับพระองค์ท้าวมัจฉวนผู้เป็นอธิบดีแห่งทิศเทพผู้ทรงเทพกษัตริย์ได้ทรงสดับเนื้อความนี้แล้ว เมื่อจะทรงยังทวยเทพเจ้าชาวดาวดึงส์สวรรค์ให้เลื่อมใส ได้ตรัสกะมาตลีเทพบุตรว่า ดูกรมาตลี จงดูผลแห่งกรรมอันวิจิตรน่าอัศจรรย์นี้ ทานวัตถุแม้มีประมาณน้อยอันนางเทพธิดานี้ทำแล้ว ย่อมเป็นบุญมีผลมาก เมื่อจิตเลื่อมใสในพระตถาคตสัมพุทธเจ้า ในพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือในสาวกของพระตถาคต ทักขิณา ย่อมไม่เชื่อว่ามีผลน้อยเลย มาเถิดมาตลี แม้เราทั้งหลายพึงรับเร่บุญพระบรมศาสดาของพระตถาคตให้ยิ่งๆ

ขึ้นเถิด เพราะการสั่งสมบุญย่อมนำสุขมาให้ เมื่อพระตถาคต จะยังทรงพระ
ชนม์อยู่ หรือเสด็จปรินิพพานไปแล้วก็ตาม เมื่อจิตสมาธิยอมผลก็ยอม
สมาธิยอม เพราะเหตุที่ตั้งจิตไว้ชอบธรรม สัตว์ทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติ ทายก
ทั้งหลายได้กระทำสักการะบูชาในพระตถาคตเหล่าใดไว้แล้ว ย่อมไปสู่
สวรรค์ พระตถาคตเหล่านั้นย่อมเสด็จอุบัติขึ้น เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอัน
มากหนอ...”

(๔) นายสุมนมาลาการผู้ถวายดอกมะลิแก่พระพุทธเจ้า

นายมาลาการชื่อสุมนอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ เขามีหน้าที่นำ
ดอกมะลิวันละ ๘ ทะนาน ไปถวายพระเจ้าพิมพิสารแต่เช้าตรู่ทุกวัน พระเจ้าพิมพิสารมอบ
ค่าตอบแทนให้วันละ ๘ กหาปณะ ในเช้าวันหนึ่ง ขณะที่เขากำลังถือดอกไม้จะเข้าประตูเมือง
พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงเปล่งพระรัศมีด้วยพุทธานุภาพอันยิ่งใหญ่
เมื่อนายสุมนมาลาการได้เห็น จึงเกิดความเลื่อมใสพลางคิดว่า ถึงแม้จะถูกพระราชาเมื่อไม่ได้รับ
ดอกไม้จะฆ่าเราหรือจับไล่เรออกจากเมืองก็ตาม เราก็จักบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้นี้ แล้วจึง
ตัดสินใจนำดอกไม้ที่จะถวายพระราชาทั้ง ๘ ทะนาน มาบูชาพระพุทธเจ้าแทน เมื่อถวายแล้วเกิด
ความปีติยินดีเป็นอย่างมาก และได้แล้วก็ถือกระเช้าเปล่าเดินกลับบ้านไปด้วยสีหน้าอันเอิบอิ่ม เมื่อ
ถึงบ้าน นายสุมนมาลาการได้เล่าเรื่องที่ตนได้นำดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้าให้ภรรยาฟัง ภรรยาซึ่ง
เป็นหญิงไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงคิดว่าเขากำลังนำความพินาศมาให้ตระกูล และริบนำ
ความเข้ากราบทูลพระราชา และทูลความที่ตนไม่เห็นดีเห็นงามด้วย ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์
ทรงเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อได้สดับดังนั้น ทรงทราบว่าหญิงนี้เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
จึงทรงทำเหมือนกับทรงกริ้ว แล้วรีบเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วตามเสด็จไป
พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงประกาศเกียรติคุณของนายมาลาการให้ปรากฏแก่มหาชนทั่วไป จึงประทับ
ที่พระลานหลวงไม่เสด็จเข้าไปในพระราชวัง พระราชาได้ถวายภัตตาหารแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุ
สงฆ์ และตามส่งพระพุทธเจ้าเสด็จกลับวัดเวฬุวันแล้ว จึงมีรับสั่งให้นายสุมนมาลาการเข้าเฝ้า เมื่อ
นายสุมนมาลาการมาเข้าเฝ้าแล้ว พระเจ้าพิมพิสารตรัสยกย่องสรรเสริญเขาว่าเป็นมหาบุรุษ แล้ว
พระราชทานสิ่งของ ๘ ชนิด ได้แก่ ช้าง ม้า ทาส ทาสี เครื่องประดับ นารี อย่างละแปด และทรัพย์อีก

๘ พันกหาปณะ และบ้านส่วยอีก ๘ ตำบล ตกเย็นวันนั้น พระภิกษุทั้งหลายพากันสนทนาในโรงธรรม กล่าวถึงเรื่องการบูชาพระพุทธเจ้าของนายสุมนมาลาการ แล้วได้รับของพระทาน ๘ อย่างจากพระเจ้าพิมพิสาร ปรากฏเนื้อความใน อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท พาลวรรคที่ ๕ เรื่องนายสุมนมาลาการ โดยมีความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...นายมาลาการชั้ดดอกไม้ ๒ กำขึ้นไปในเบื้องบนแห่งพระตาคตก่อน. ดอกไม้ ๒ กำนั้นได้ตั้งเป็นเพดานในเบื้องบนพระเศียร. เขาชั้ดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นได้ห้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ขวา โดยอาการอันมาลาบังไว้. เขาชั้ดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้น ได้ห้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระปฤษฎางค์ อย่างนั้นเหมือนกัน. เขาชั้ดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นห้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ซ้าย อย่างนั้นเหมือนกัน. ดอกไม้ ๘ ทะนานเป็น ๘ กำ แวดล้อมพระตาคตกในฐานะทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้. ได้มีทางพอเป็นประตุ เดินไปข้างหน้าเท่านั้น. ชั้ดดอกไม้ทั้งหลายได้หันหน้าเข้าข้างใน, หันกลับออกข้างนอก พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นราวกะว่า แวดล้อมแล้วด้วยแผ่นเงิน เสด็จไปแล้ว ดอกไม้ทั้งหลาย แม้ไม่มีจิต อาศัยบุคคลผู้มีจิต ไม่แยกกัน ไม่ตกลง ย่อมไปกับพระศาสดานั้นเทียว ย่อมหยุดในที่ประทับยืน. รัศมีเป็นราวกะว่าสายฟ้าแลบตั้งแสนสาย ออกจากพระสีระของพระศาสดา. พระรัศมีที่ออก (จากพระกายนั้น) ออกทั้งข้างหน้าทั้งข้างหลัง ทั้งข้างขวาทั้งข้างซ้าย ทั้งเบื้องบนพระเศียร พระรัศมี แม้แต่สายหนึ่ง ไม่หายไปทางที่ตรงเบื้องพระพักตร์ แม้ทั้งหมดกระทำประทักษิณพระศาสดา ๓ รอบแล้ว รวมเป็นพระรัศมี มีประมาณเท่าลำตาลหนุ่ม พุ่งตรงไปข้างหน้าทางเดียว...”

คัมภีร์อานิสงส์การสักการบูชาด้วยดอกไม้ในล้านนา

จากการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ คติความเชื่อเรื่องอานิสงส์ดอกไม้ที่มีเนื้อหาปรากฏใน คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ปิรวรรตโดย ชัปนะ ปิ่นเงิน (๒๕๔๘ : ๖๘-๖๙) พบว่า พุทธศาสนิกชนใน

ล้านนา มีคติประเพณีการทำทานด้วยการถวายดอกไม้ เพื่อสักการบูชาพระ เพราะเชื่อว่าจะก่อให้เกิดความสุขสวัสดิ เป็นสิริมงคลแก่ผู้ถวายทาน ดังเช่น เนื้อความว่าด้วยเรื่องการถวายดอกไม้ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก พระสูตรคัมภีร์ ขุททกนิกาย คัมภีร์อัปทาน ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของบุญกริยาวัตถุด้วยการให้ทาน นอกจากนี้ ชาวพุทธในล้านนา ยังมีประเพณีการถวายดอกไม้บูชาธรรมในงานเทศน์มหาชาติ โดยนิยมใช้ดอกบัว ดอกกาสะลอง (ปีบ) หรือดอกไม้อื่น ๆ อย่างละ ๑,๐๐๐ ดอก นำมาแขวนไว้รอบธรรมาสน์ที่พระสงฆ์ใช้เทศน์ เพื่อแสดงถึงการบูชา อันมีที่มาจากคติความเชื่อที่ว่าถ้าได้ฟัง ธรรมมหาชาติ และบูชาด้วยดอกไม้พันดอกแล้ว จะมีผลอานิสงส์มาก ถึงแม้ว่าจะเคยประกอบกรรมหนักถึงขั้นตกนรกก็ตาม แต่ที่สุกแล้ว ก็จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ดังปรากฏเนื้อความในอานิสงส์เวสสันดร ฉบับมหาเศรษฐีบุญ วัดไหล่หิน ความว่า

“...ตามเทพบาลีเถรเจ้ามาบอกแก่คนทั้งหลายให้อดใจคำเมตไตรยโพธิสัตว์นั้น ว่า สหสสุปิณฑิเกน วา มีข้าวพันก้อนก็ดี มีดอกพันพันดวงก็ดี สหสสมณูชาลเกน วา มีดอกกาสะลองพันดวงก็ดี ดอกผักตบพันดวงก็ดี พร้อมชูอันแล้วบูชาด้วยครบแล้วทั้งธรรมดั่งอื่น บุคคลทั้งหลายผู้งั้นนั้นแม้กระทำความอันบาปมากนัก ครั้นตายไปก็ได้ไปเกิดในอบายทั้ง ๔ เป็นต้นว่านรก เป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ดี ก็จักได้ยกออกมาไว้ส่งหน้าข้าชะแล...”

ในคัมภีร์อานิสงส์ดอกไม้ ฉบับวัดศรีทรายมูล มีเนื้อความเล่าเรื่องเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตะวันมหาวิหาร ที่อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีสร้างถวาย ซึ่งมีระยะทางห่างจากนครสาวัตถีประมาณ ๕๐๐ ช่วงคันธนู ในท่ามกลางเหล่าภิกษุทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน พระมหากัสสปะทูลถามถึงอานิสงส์ของการถวายดอกไม้ว่ามีผลอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาถึงอานิสงส์ของการถวายดอกไม้บูชาเป็นทานมีเนื้อหาโดยสังเขป ความว่า

“...การถวายดอกไม้บูชาที่มีอานิสงส์ไม่เสมอกัน เพราะสีของดอกไม้แต่ละอย่างไม่เหมือนกัน คือ ถวายดอกไม้สีขาวเป็นทาน ได้อานิสงส์บุญนาน ๘

กัป ถวายดอกไม้สี่เหลือง ได้อานิสงส์บุญนาน ๓๐ กัป ถวายดอกไม้สี่หม่น ได้อานิสงส์บุญนาน ๔ กัป ถวายดอกไม้สีดำ ได้อานิสงส์บุญนาน ๑ กัป ถวายดอกไม้สีแดง ได้อานิสงส์บุญนาน ๑ กัป เหล่าภิกษุมีความสงสัยจึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เหตุใดการถวายบูชาดอกไม้สีแดงจึงมีผลอานิสงส์น้อย พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า การถวายดอกไม้สีแดงเป็นทานนั้นมีอานิสงส์น้อยเพราะเหตุว่า ในอดีตยังมีสตรีผู้หนึ่งชื่อว่ากำแดง ผู้มากด้วยราคะ มีรูปร่างสูงใหญ่กว่าสตรีทั้งปวง นางได้อยู่กินกับชายผู้ชื่อว่าทิวปราคา ต่อมาตั้งครรภ์ เมื่อถึงกำหนดคลอดไม่สามารถหาที่คลอดบุตรได้ นางจึงวิ่งไปบนภูเขา ไม่ว่าจะวิ่งไปทางใด ก็ตกเลือดเปโระไปในระหว่างทาง โลหิตตกไปบนดอกไม้ใดก็เกิดเป็นสีแดงบนดอกไม้นั้น เพราะเหตุนั้น การถวายดอกไม้สีแดงมีผลอานิสงส์น้อยก็เนื่องด้วยดอกไม้ที่มีสีแดงนั้นติดเปดด้วยโลหิตของนางนั่นเอง ความตอนท้ายพระพุทธเจ้าตรัสเพิ่มอีกว่า การถวายดอกไม้ที่มีสีล้วนวรรณะต่างๆ กันด้วยกันมีอานิสงส์นาน ๓๖ กัป และถวายพร้อมกับวัตถุทานอื่นๆ มีผลอานิสงส์นาน ๖๐ กัป ดังนั้น การถวายดอกไม้บูชาที่ดี ถวายดอกไม้พร้อมด้วยวัตถุทานที่ดี ย่อมมีอานิสงส์กว้างขวางมากยิ่งนัก...”

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างและสักการบูชาพระพุทธรูปในล้านนา

คติความเชื่อเรื่องการสร้างและสักการบูชาพระพุทธรูปที่ปรากฏในคัมภีร์ปัญญาส

ชาดก

คัมภีร์ปัญญาสชาดก เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญของล้านนา พระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ทรงเป็นภาษาบาลี ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ จากการรวบรวมเรื่องราวปรัมปราที่เป็นนิทานท้องถิ่น ซึ่งแพร่หลายอยู่ในยุคสมัยนั้น ลักษณะการเขียนมีทั้งคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้ว และบทคาถาหรือบทร้อยกรอง รวมทั้งสิ้น ๕๐ ชาดก โครงสร้างของเรื่องราวในปัญญาสชาดกมีลักษณะเหมือนนิบาตชาดก หรืออรรถกถาชาดกที่พระสงฆ์ชาวลังกาประพันธ์ไว้ อันประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตนิทาน บทคาถาภาษิต และ สโมธานหรือประชุมชาดก (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ๒๕๕๖ : <http://th.wikipedia.org/wiki>)

รายละเอียดของเนื้อหาสาระในหนังสือปัญญาสาตก กล่าวพรรณนาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของ พระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ จริยวัตรอันงดงาม เปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม กอรปกับปณิธานอันแน่วแน่ ความมุ่งมั่น และไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคความทุกข์ยากเพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระสัมมา สัมโพธิญาณ ทั้งนี้ เนื้อหาในปัญญาสาตกยังให้คิดสอนใจ ด้วยการสอดแทรกหลักธรรมใน พระพุทธศาสนาไว้ในชาดก อาทิ ศีล การบริจาคทาน และกฎไตรลักษณ์ ถ่ายทอดผ่านเรื่องราวที่ สนุกสนานน่าติดตาม จึงเป็นที่นิยมนำมาเล่าขาน และประพันธ์เป็นวรรณคดีไทยเรื่องเอกอีกหลาย เรื่องตลอดมาทุกยุคทุกสมัย อีกทั้งยังแพร่หลายไปในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า เขมร และลาว เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องราวในปัญญาสาตกที่สะท้อนถึงคติความเชื่อเรื่องการสร้าง และการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระพุทธรูป ได้แก่ วัฏฏังคุลีราชชาดก จันทเสนชาดก และเทวรุกขกุมารชาดก ซึ่งมีเนื้อความโดยสังเขปเรียงตามลำดับดังนี้

๑) วัฏฏังคุลีราชชาดก

วัฏฏังคุลีราชชาดก มีเนื้อหากล่าวถึง การสร้างพระพุทธรูปไม้แก่น จันทน์แดงของพระเจ้าปัสเสนทิโกศลว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุเสด็จจาริกไป เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ที่เข้ามาเข้าข้ายคือพระญาณของพระองค์ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จไปสู่พระเช ตวันมหาวิหาร ไม่เห็นพระบรมศาสดาและภิกษุสงฆ์จึงเกิดความสลดพระทัยว่า ถ้าพระผู้มีพระภาค ไม่ประทับอยู่ เราจะมีสิ่งใดเป็นตัวแทนของพระองค์เพื่อกราบไหว้สักการบูชา จึงดำริว่าจะสร้างพระ พุทธปฏิมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จกลับมาแล้วจึงเข้าไปกราบทูลขออนุญาต พระผู้มีพระภาคก็ ทรงอนุญาต เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็มาทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเสด็จไปชมพระพุทธปฏิมา แล้วทูลถาม ว่าผู้ใดสร้างพระพุทธปฏิมาจะได้ผลอานิสงส์อย่างไร พระศาสดาจึงตรัสบอกอานิสงส์ โดยประการ ต่างๆ แม้แต่พระองค์เองครั้งเสวยชาติเป็นพระ โพธิสัตว์ก็ได้ทำพระหัตถ์ของพระพุทธปฏิมาที่หักให้ บริบูรณ์ด้วยดินเหนียว อานิสงส์อันนั้น ทำให้ไปเกิดในเทวโลกเมื่อจุติจากเทวโลก แล้วมาเกิดใน เมืองมนุษย์มีพระองค์เป็นอาวูฐซึ่งไปทางเข้าศึกศัตรู เหล่าศัตรูก็ล้มเชวจนไปไม่สามารถจะสู้รบ ได้ เมื่อตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเอาอดีตนิทานมาแสดงในเรื่องวัฏฏังคุลีราชกุมาร ผู้มีนิ้วพระหัตถ์อัน วิเศษสามารถเอาชนะข้าศึกได้ด้วยการใช้นิ้วพระหัตถ์ซึ่งใส่ข้าศึก ดังเช่น ในเนื้อความตอนหนึ่งที่พระ พุทธองค์ทรงตอบคำถามพระเจ้าปัสเสนทิโกศล เรื่องอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป ความว่า

“...ดูกรบพิตรผู้เป็นมหาราชบุรุษหรือสตรีผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยศรัทธา เมื่อได้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรไว้ในพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปปฏิมากรนั้น บุคคลจะสร้างด้วยดินเหนียวหรือสีลาแก้วตาม หรือจะทกด้วยโลหะหรือ ทองแดงก็ตาม หรือจะทำด้วยไม้หรือสังกะสีดีบุกก็ตาม หรือจะทำด้วยรัตนะ หรือเงินทองก็ตาม ผู้ที่สร้างทำนั้น จักได้อานิสงส์ผลอันมากพันที่จะนับจะ ประมาณ อนึ่ง ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อพระพุทธรูปปฏิมากรประดิษฐาน อยู่ในโลกตราบใด โลกก็ชื่อว่าไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้าตรานั้น พระ พุทธรูปปฏิมากรนี้ได้ชื่อว่ายังพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นถาวร อีกประการหนึ่ง ผู้ ที่ได้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรแล้วนั้น จะมีแต่ความสุขเป็นเบื้องหน้า แม้จะ ปราบปรามผลอันใด ก็จักได้ผลอันนั้นสำเร็จดังมโนรปปรารณา...”

(ปัญญาสาขดก, ๒๕๔๕ : ๒๕๒)

๒) จันทเสนชาดก

จันทเสนชาดก มีเนื้อหากล่าวว่า วันหนึ่งพระศาสดาตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายของสรรพสัตว์ทั้งหลายนี้ เป็นของไม่มีแก่นสาร เปรียบ เหมือนต้นละหุ่ง ต้นกล้วย อุปมาคูกฟองน้ำ และสายฟ้าแลบ อนึ่ง ชนเหล่าใดยอมสร้างพระพุทธรูปปลูกต้นมหาโพธิ์ ก่อพระเจดีย์ สร้างพระวิหาร สร้างสะพาน เป็นต้น ชนเหล่านั้น เมื่อตายจากโลกนี้ ย่อมขึ้นไปเกิดในสวรรค์ เมื่อตรัสจบทรงนั่งอยู่ ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องในอดีตมา ตรัสว่า ในอดีตกาล มีพระเจ้าพรหมทัต พระราชาแห่งเมืองพาราณสี ประกอบด้วยศรัทธา ภาวนา ถวายทาน ทรงแนะนำพสกนิกรให้บริจาคทาน ให้ปฏิสังขรณ์พระอารามอันชำรุดคร่ำคร่า ให้ทำบุญ กิริยาวัตถุ ในเวลานั้น พระโพธิสัตว์ เกิดในตระกูลคนเชื้อใจ เป็นคนกำพร้า เทียวเก็บฟืนและผักใน ป่ามาขายเลี้ยงชีวิตกับด้วยภรรยา ในสมัยหนึ่ง ทุกคตบุรุษโพธิสัตว์เข้าไปสู่ป่ากับภรรยาเพื่อจะเก็บ ฟืนและผักมาขายในตลาดเลี้ยงชีวิตของตน ได้เห็นพระพุทธรูปในวิหารอันคร่ำคร่าหลังหนึ่ง ซึ่งมี พระเศียรพระกรรณ และพระบาทแตกหัก เพราะน้ำฝนตกเซาะ จึงนำดินเหนียวมาขยำทำการ

ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปให้กลับสมบูรณ์ดังเดิม ในเวลาเย็นกลับมาบ้านแล้วพูดกับภรรยาว่า
 พรารณาจะปิดทอง ภรรยาจึงให้นำคนไปขายในเรือนเศรษฐี แล้วนำเงินที่ได้มาซื้อทองปิด
 พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์พาภรรยาไปขายแก่เศรษฐี แล้วรับเอาเงินมาซื้อทองคำเปลวปิดพระพุท
 ธิปฏิมากร เมื่อทั้งสองคนปิดทองเสร็จแล้ว เกิดมีจิตโสมนัส ตั้งความปรารถนาว่าจะเป็นพระพุทเจ้า
 ในอนาคต ส่วนภรรยาตั้งความปรารถนาว่า ขอให้มียศมี มีสีกายงดงามเหมือนทองคำธรรมชาติ
 สว่างไปในทุกทิศ ต่อมา ภรรยาของพระ โพธิสัตว์ก็พ้นจากความเป็นทาส ผัวเมียทั้งสอง ก็มีจิตยินดี
 ในการกุศล ระลึกถึงบุญที่ตนได้กระทำกุศลตลอดอายุ เมื่อพระโพธิสัตว์หมดอายุขัย เทวดามารับไป
 เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต อยู่ในวิมานทองสูง ๑๒ โยชน์ มีด้วยนางเทพอัปสรเป็นจำนวนมากเมื่อจุติจาก
 สวรรค์ชั้นดุสิต เกิดในครรภ์ของอัครมเหสีแห่งพระเจ้าพรหมทัต วันที่ประสูติเกิดฝนแก้ว ๘
 ประการ ตกลงที่ลานพระหลวง ด้วยเหตุนี้ ในวันถวายพระนามโพธิสัตว์ พระประยูรญาติ จึงถวาย
 พระนามว่าจันทเสนกุมาร พระโพธิสัตว์เติบโตมีอายุได้ ๑๖ ปี ทรงมีพระลักษณะงดงาม พระเจ้า
 พาราณสี ทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัติของพระ ประรณาจะอภิเษกพระ โอรสในสิริราชสมบัติจึงให้
 อำมาตย์ส่งสาสน์ไปยังเมืองต่างๆเพื่อนำพระราชธิดาของคณาจารย์เมืองพาราณสีเพื่อเลือกคู่ เมื่อพระจัน
 ทเสนราชกุมาร โพธิสัตว์ ไม่พอใจพระราชธิดาองค์ใดเลย จึงลาพระราชมารดาเที่ยวเลือกหา
 ภรรยาด้วยพระองค์เอง แล้วออกจากพระนครพาราณสีไป ถึงเมืองอัมพวันนคร พระเจ้าอัมพวันนคร
 ครองราชย์ในอัมพวันนคร ทรงมีธิดาองค์หนึ่งนามว่าอุบลวาเทวี นางมีพระรูปลักษณะอันอุดม
 เปรียบดั่งนางเทพอัปสร ด้วยอาณภาพแห่งบุญที่นางได้ปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากร และปฏิสังขรณ์
 พระพุทธรูป เป็นอันสงฆ์ให้พระวรกายมียศมีสว่างไปทั่ว ครั้งพระนางมีอายุได้ ๑๖ ปี พระราชบิดา
 ก็ให้สร้างปราสาท ๘ ชั้น แล้วให้พระราชธิดาของพระองค์ขึ้นอยู่เบื้องบนปราสาท อยู่มาวันหนึ่ง
 นางอุบลวาราชกุมารีบรรทมอยู่บนพระที่สิริไสยาสน์ ถูกอำนาจกิเลสทำให้เร้าร้อน ครั้นเวลาถึง
 ราตรี เสด็จลุกขึ้นทรงพระก้นแสงรำไห่ แล้วกลับบรรทมอีก พระเจ้าอัมพวันนคร ได้ทรงสดับดังนั้น
 จึงทรงดำริว่า ธิดาของเราร้องไห่ อาจจะเป็นเพราะประสงค์จะมีสามี จึงมีรับสั่งให้เหล่าอำมาตย์ไป
 ป่าวประกาศว่า ถ้าผู้ใดเป็นผู้มีกำลังมาก สามารถมีศิลปศาสตร์ ผู้นั้น จงถือเอาธนูไปยังรูปนกยูงยนต์
 รูปนกยูงยนต์ประกอบด้วยจักรและยนต์ ตกลงมา พระเจ้าอัมพวันนครจะยกพระราชธิดาให้แก่ผู้นั้น
 พระโพธิสัตว์จันทเสนกุมารนั้น ได้ฟังดังนั้น ถือธนูเข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมพระเจ้าอัมพ
 วันนคร แล้วสามารถยิงธนูไปยังรูปนกยูงยนต์กับทั้งจักรให้ตกลงมาได้ เสียงสายธนู ดังถนัดทั่วทั้งพระ

นคร พระเจ้าอัมพังคราช ทรงกระทำมังคลาภิเษก พระราชทานพระธิดาแก่จันทเสนกุมาร พระโพธิสัตว์จันทเสนกุมาร ขึ้นอยู่บนปราสาท ๗ ชั้น เสวยสิริสมบัติกับนางอุบลวราษธิดา ต่อมาเมื่อพระราชบิดาของพระโพธิสัตว์จันทเสนกุมาร สิ้นพระชนม์ เหล่าอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมใจกันให้พระองค์ครองสิริราชสมบัติในเมืองพาราณสี ทรงปกครองประชาชนด้วยการยกเลิกราชทัณฑ์ ทรงสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังควัตถุ ๔ ประการ ทรงบำเพ็ญทานทุกวัน รักษาอุโบสถศีล รักษาศีล ๕ อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ ทรงดำริถึงความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จะต้องละทิ้งราชสมบัติไว้ไม่สามารถติดตามไปด้วยได้ จึงทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระอัครมเหสี ละกามคุณ ๕ ถวายบังคมลาพระชนนี เข้าไปสู่หิมวันตประเทศออกบวชเป็นดาบส อยู่ในหิมวันตประเทศ เจริญพรหมวิหาร ๔ ได้ญาณสมบัติ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วไปเกิดในพรหมโลก (ปัญญาสาขดก, ๒๕๕๖ : ออนไลน์) ดังเช่นเนื้อความตอนหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป ความว่า

“...อนึ่ง ชนทั้งหลายเหล่าใด ปราศจากศรัทธา มิได้พิจารณาเห็นอานิสงส์ผลแห่งการบุญ ก็ย่อมไม่สร้างพระพุทธรูปปฏิมากร และไม่ปลูกโพธิพฤกษ์อันเป็นมหาโพธิ และมีได้ก่อพระสถูปอันเป็นเจดีย์สถานและมีได้ปลูกสร้างเสนาสนะมีวิหารเป็นต้น มีจิตยินดีแต่ในฝ่ายบาปฝ่ายอกุศลมีประการต่างๆ และกระทำทัฬหกรรมโดยลำดับกาล นรชนทั้งหลายจำพวกนั้น ครั้นกายแตกทำลายจุติจากโลกนี้ ย่อมไปเกิดในอบายทั้งสี่มีนรกเป็นต้น อนึ่ง นรชนทั้งหลายจำพวกใด ประกอบด้วยศรัทธาพิจารณาเห็นอานิสงส์ผลแห่งบุญ ย่อมสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร หรือปลูกต้นไม้โพธิ หรือก่อพระสถูปกระทำให้เป็นเจดีย์สถานหรือมีปลูกสร้างวิหารสะพานก็ดี นรชนทั้งหลายจำพวกนั้น ครั้นทำลายจันทรจากโลกนี้ ย่อมขึ้นไปเกิดในเทวโลกทิพยสถาน เสวยทิพยสมบัติรัตนพินามะพร้งพร้อมด้วยนางอัปสรเทพกัญญา...”

(ปัญญาสาขดก, ๒๕๔๘ : ๕๕๔)

๓) เทวรุกขกุมารชาดก

เทวรุกขกุมารชาดก มีเนื้อหาปรากฏใน ปัญญาสชาดก (๒๕๔๕ : ๔๔๗-๔๕๖) ความว่า ชายคนหนึ่งออกจากบ้าน ถือดอกไม้ ธง และอาหารเข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า บุษยาพระธรรมด้วยดอกไม้ ธง และอาหาร ขณะนั้น ดอกไม้ ธง และอาหารแตกกระจายออกไปตั้งพัน เกิดขึ้นบุษยาพระธรรมตรงพระพักตร์ของพระศาสดา ด้วยเดช และด้วยกำลังแห่งการบูชา บุรุษนั้นเห็นอัสจรรย์แล้วเกิดโสมนัส สรรพรัตนะปรากฏขึ้นแล้วในบ้านของตน จึงถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจนตลอดชีวิต วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรม พรรณนาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงไว้ซึ่งกำลังคุณมากมาย สัตว์ทั้งหลายมี เทวดา มนุษย์ คนธรรพ์ ครุฑ นาค กินนร และพรหม เป็นต้น ทำการบูชารัตนตรัยด้วยกำลังศรัทธา สมบัติทั้งหลายได้ปรากฏเห็นประจักษ์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสดับด้วยทิพยโสตเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า ชื่อว่าทานอันบุคคลให้แล้วด้วยศรัทธาจิต ผลอันอุกฤษฏ์ย่อมปรากฏในปัจจุบันทีเดียว ผลทานเป็นของอัสจรรย์นักปราชญ์แต่ปางก่อน ได้บุษยาพระพุทธรูปซึ่งมีญาณยังไม่แก่กล้า ย่อมได้สมบัติในปัจจุบัน ด้วยกำลังแห่งผลบูชา ดังนี้แล้ว ทรงนิ่งไป พระภิกษุทั้งหลายทูลขอ จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีต มีพระราชธิดาองค์หนึ่ง ครองราชสมบัติอยู่ในบุรินทนคร คราวนั้น พระโพธิสัตว์ได้เกิดในตระกูลคนเชื้อใจ ชื่อว่าเทวรุกขกุมาร วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นแต่เช้า เกี่ยวหญ้าและหาฟืนมาขาย ได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีพ พระโพธิสัตว์นั้นรักษา ศีล ๕ สมาทานอุโบสถ วันต่อมา เข้าไปสู่ป่า ได้เห็นคันธัมมีแสงเหมือนพระอาทิตย์จึงเดินเข้าไปใกล้ได้ เห็นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง จึงนำดอกไม้มาบุษยาพระพุทธรูป ถักผ้าห่มของตนออกทำเป็นวิชณี ปิดกวาดภายใต้คันธัมมี ถักผ้าซึ่งไม่มีค่าของตนออกทำเป็นแผ่นธงบุษยาพระพุทธรูป กราบเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งความปรารถนาว่า ด้วยบุญนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดกว่าสรรพสัตว์ในภายหน้า ถ้ายังเที่ยวอยู่ในสงสารวัฏ ให้ไปเกิดในตระกูลดี บริบูรณ์ด้วยกำลัง รูปงาม มีปัญญา ประเสริฐสุดกว่าเหล่ามนุษย์ ขอให้ล่วงพ้นเวรภัยทั้งมวล อยู่เป็นสุขทุกเมื่อ คราวนั้น มีหญิงหม้ายคนจนผู้หนึ่ง รักษาศีลห้า มีอาชีพเกี่ยวหญ้าหาฟืนขายเลี้ยงมารดา ในเวลาต่อมาหญิงนั้นกลับจากป่าเดินมาพบพระพุทธรูป ได้เข้าไปนมัสการถักผ้าโพกศีรษะตรงกลางออก บุษยาพระพุทธรูปท่อนหนึ่ง ตั้งความปรารถนาว่า ด้วยการบูชาด้วยผ้านี้ ขอให้ข้าพเจ้าพึงไปเกิดเป็นหญิงมีรูปทรงผิวพรรณงาม

เหมือนเทพกัญญา จงได้เป็นอัครชายาของชายคนนั้น ขออย่าให้เป็นคนเฉยใจ นับได้แสนชาติ
 ขอให้ไปเกิดในสกุลพราหมณ์หรือกษัตริย์ที่เป็นใหญ่กว่าคนทั้งหลาย อันมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย
 บูชาแล้ว จนกว่าจะได้ถึงซึ่งพระนิพพาน ดังนี้แล้ว กราบเบญจางคประดิษฐ์ ลุกออกจากอาสนะมา
 นั่งอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ลำดับนั้น ด้วยเดชแห่งบุญแห่งชนทั้งสองที่ได้ทำไว้แล้วในปางก่อน และด้วย
 อานุภาพกุศลที่ชนทั้งสองได้สร้างในปัจจุบัน ชนทั้งสองก็ได้เป็นสามีภรรยากัน ตามปรารถนา พระ
 ศาสดาทรงหมายเอาเรื่องนี้ จึงตรัสสอนพุทธบริษัทสื่ออย่างนี้ว่า ชนเหล่าใด แม้จะเป็นเด็กหนุ่มสาว
 สูงอายุ คนพาล บัณฑิต ผู้มีหรือยากจนทั้งมวล ย่อมมีความตายเป็นไปในเบื้องหน้า ชนทั้งปวงนั้น
 สมทานศีลห้า รักษาไม่ให้ขาด เว้นจากปาณาติบาต จดเว้นสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ทุกวันข้างขึ้น
 ข้างแรม สิบห้าค่ำ แเปดคำ สิบสี่ค่ำ ชนเหล่าใด ทำพุทธบูชา ชนเหล่านั้น ย่อมยินดีในสวรรค์ ชนเหล่า
 ใด ถวายผ้าทำเพดานพระพุทธเจดีย์เป็นต้น ชนเหล่านั้น ย่อมจะได้รัชมัยในวิมาน ด้วยผลแห่งบุญที่
 บำเพ็ญแล้วนั้น ชนเหล่าใด ได้ทำเพ็ญทาน ๑๐ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่อง
 ยานพาหนะ ที่นั่ง ที่นอนประทีป สิบอย่างนี้หรือบริจาคแต่อย่างหนึ่งก็ดี ชนเหล่านั้น ครั้นทำลาย
 ขันธ์แล้ว จะได้มีความสุขอยู่ในสวรรค์ จะได้เป็นพระอินทร์เจ็ดชาติ จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช
 และประเทศราชถึงพันชาติ จะไม่เกิดในอบายภูมิสี่ ถ้าเกิดในมนุษยโลกจะไม่เกิดในตระกูลต่ำมีทาส
 เป็นต้น ย่อมจะเกิดในตระกูลกษัตริย์และพราหมณ์ ด้วยอำนาจแห่งผลบุญนั้น ถ้าสัตว์เดียรัจฉาน
 ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ เมื่อได้อัฏฐาเป็นมนุษย์แล้ว จะบริบูรณ์ด้วยลักษณะ ๓๒
 ประการ ประกอบด้วยวิสารทญาณเลียบแหลม ถ้าบุญนั้นบกพร่องไป จะได้ผลติดต่อก่อขึ้นใหม่ใน
 ปัจจุบัน โรคทุกชนิดจักพินาศไป ภัยร้อยแปดชนิด มีราชภัยเป็นต้น จะไม่มีมา จะเป็นอิสรภาพทั่ว
 ทุกแห่ง ชนทั้งหลายมีมนุษย์และเทวดาจะบูชาอยู่เสมอ จะมีความสุขสบายจิตทุกอิริยาบถด้วยผล
 แห่งบุญนั้น(th.wikisource.org วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๖) ดังเช่น เนื้อความตอนที่หนึ่งที่พระศาสดา
 ตรัสเทศนาเรื่อง พระโพธิสัตว์ เทวรุกขกุมารทำสักการบูชาพระพุทธรูปแล้วตั้งความปรารถนาให้ได้
 เป็นพระพุทธเจ้า ความว่า

“...วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ไปสู่นพมาไพร ได้เห็นต้นรังส่งรัศมีงามดังแสงสุริโย
 ทัยแล้วนึกไปว่า ไม่รังคันนี้สิ่งงามนัก ชะรอยอะไรจักมีอะไรอยู่ที่นั่น คิดแล้ว
 เดินเข้าไปใกล้ได้เห็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งอยู่ที่โคนต้นรัง ก็ตกใจยกหัตถ์

นมัสการไหว้แล้วเก็บดอกไม้มาบูชาเปลี่ยนผ้าห่มออกทำเป็นวิชณี ปิดกวาด
 ภายได้สาธตฤกษ์แล้ว ถักผ้าสาฎกทำเป็นแผ่นธงบูชาพระพุทธรูปโดยสักกัจ
 เคารพ เมื่อจะทำความปรารภนาจึงกล่าวพระคาถานี้ว่า

อิมินา จ ปณ ภาเต	ปญญกมเมน อนาคเต
สพฺพสตุตฺตโม พุทฺโธ	ภเวยฺหิ อตุโล ชิโน
ถัสฺสโรโต จ ถัสฺสเร	ภเวยฺหิ อุตฺตเม กุเล
พลฺลวปฺปญฺเปโต	ปญฺญวา จ นรุตฺตโม
ปจฺจามิตฺตา โจราทโย	มา โหนฺติ มม สมฺมุขา
สพฺพเวรภยตีโต	ภเวยฺหิ ปรมํ สุขนฺติ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญกรรมอันนี้ ขอข้าพเจ้าได้เป็นพระ
 พุทธอัครจุณ ผู้ประเสริฐสุดกว่าสรรพสัตว์ในกาลภายหน้า ก็เมื่อยังเที่ยวอยู่
 ในสังสารวัฏต่อไป ขอพึงไปเกิดในอุดมตระกูล บริบูรณ์ด้วยคุณคือกำลัง
 และรูปงาม และให้มีปัญญาประเสริฐสุดกว่ามนุษย์ชน พวกปัจเจกมิตรมีใจ
 เป็นต้น ขออย่าได้มีมาเฉพาะหน้า ขอให้ข้าล่วงพ้นเวรภัยทั้งหมด เป็นบรม
 สุขทุกทิวาราตรี แล้วพระโพธิสัตว์ก็เดินนิ่งนิ่งถึงบุญแห่งสถานทีนั้น..”

(ปัญญาสชาดก, ๒๕๔๕ : ๔๔๘)

ตำนานการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา

ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าถึงประวัติความเป็นมา รวมทั้งปรากฏการณ์ซึ่ง
 เกี่ยวเนื่องกับความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปของชาวพุทธ อาทิ เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา
 อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ตลอดจนเรื่องเล่าจากจินตนาการเพื่ออธิบายรูปร่าง และ
 ลักษณะพิเศษขององค์พระพุทธรูปปฏิมาที่ประดิษฐานอยู่ในพุทธสถานของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมล้านนา เรื่องราวตำนานพระพุทธรูปเป็นข้อมูลทาง

คติชนวิทยารูปแบบหนึ่ง ที่มีปรากฏแพร่หลายในชุมชนท้องถิ่นล้านนา เนื้อหาของตำนานทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพุทธสถานของชุมชนต่างๆ รูปแบบการถ่ายทอดเนื้อหาตำนานพระพุทธรูปล้านนา มีทั้งแบบลายลักษณ์และมุขปาฐะ รวมไปถึงลักษณะเด่นที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานพระธาตุ และตำนานพระเจ้าเลียบโลก อันเป็นตำนานฝ่ายศาสนจักร (ปฐม หงส์สุวรรณ, ๒๕๕๔ : ๔๒๓) ทั้งนี้ จากการศึกษาตำนานในล้านนา พบว่า มีเนื้อหาของตำนานที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปรวมอยู่ด้วย เช่น ตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ตำนานพระสิงห์ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขป เรียงตามลำดับดังนี้



ภาพที่ ๔.๗ พระพุทธรูปแก่นจันทน์ ศิลปะล้านนา

ที่มา : พระเครื่องต้มศรีวิชัย, ๒๕๕๖ : <http://www.tumsrivichai.com/index>.

๑) ตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์

ตำนานพระจันทน์ หรือ ตำนานการสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทน์ สรุปลงความจากจากต้นฉบับของ วัดทรายมูล ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง เชียงใหม่ จารเมื่อ พ.ศ.

๒๔๕๒ ในรัชสมัยหรือคัมภีร์ดังกล่าวประกอบตำนานของพระจันทร์ พระสิงห์ และพระแก้ว รวม ๓ เรื่อง เนื้อหาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในในตำนานการสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทร์ ดังนี้

“...ครั้งที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงคิดที่จะสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรเจ้าเมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว จึงขออนุญาตจากพระพุทธรเจ้า เมื่อได้รับอนุญาตจึงให้ราชทูตไปเอาไม้แก่นจันทร์จากพญาสุวณฺณพรหมา แล้วให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูปสูง ๖๐ องคุลี หน้าตักกว้าง ๒๐ ศอกองคุลี บ่ากว้าง ๒๖ องคุลีกับครึ่งนิ้วมือ มีน้ำหนัก ๘๐๐๐ เสร็จแล้วก็นำไปให้พระพุทธรเจ้าทอดพระเนตร แล้วถวายทานอาหารและน้ำแก่พระพุทธรเจ้า ครั้นนั้น พระพุทธรเจ้าจึงเทศนาอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปโปรดแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล...”

(ตำนานพระจันทร์, ๒๕๕๖ : <http://www.chiangmai-thailand.net>)

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีเนื้อหาเรื่องตำนานการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ความว่า

“...หลังจากที่พระพุทธรทรงอนุญาตให้มีพุทธรเจดีย์ได้ ๓ อย่าง แก่พระอานนทเถรแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลในเมืองสาวัตถี ทรงปรารภจะหว่านพืช คือบุญกุศลคือจะให้คนทั่วโลกกราบไหว้พุทธรเจดีย์นั้น จึงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นี้ขึ้น...”

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๑ : ๑๐๐)

๒) ตำนานพระแก้วมรกต

พระแก้วมรกต หรือพระมหามณีรัตนปฏิมากร สร้างด้วยหินสีเขียวชนิกหนึ่ง ซึ่งไม่จัดว่าเป็นมรกต ลักษณะพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มีตำนานกล่าวถึงประวัติความเป็นมาหลายสำนวน เฉพาะที่ปรากฏในความเชื่อของชาวล้านนา กล่าวว่า พระแก้วมรกตสร้างขึ้นที่เมืองปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย และได้อัญเชิญไปยังสถานที่ต่างๆ ได้แก่ เกาะลังกา พุกาม กัมพูชา และในดินแดนสยามตามเมืองต่างๆ คือ ละโว้ อยุธยา กำแพงเพชร และอาณาจักรล้านนา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๑๔๑) เนื้อหาด้านานที่เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป มีเนื้อความปรากฏใน คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดย พระรัตนปัญญาเถระ แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร. ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑. หน้า ๑๑๕. ความว่า



ภาพที่ ๔.๘ พระแก้วมรกต (พระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร)

ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์, ๒๕๕๑ : ๑๓๒.

๓) ทำนทานพระติงห์

พระพุทธรูปสี่องค์หรือที่ชาวล้านนานิยมเรียกว่าพระสิงห์ นับเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของพุทธศิลป์ล้านนา ซึ่งนิยมนิยมนามพระพุทธรูปขจัดสมาธิเพชราว่าพระสิงห์ อาทิ พระพุทธรูปสี่องค์ วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ พระพุทธรูปสี่องค์ วัดพระเจ้าเม็งราย และพระพุทธรูปสี่องค์ วัดพระสิงห์ เมืองเชียงราย ทั้งนี้ เรื่องราวการสร้างพระพุทธรูปสี่องค์ในตำนานของล้านนา อันเป็นการแสดงถึงคุณค่าความสำคัญของพระพุทธรูปองค์นี้ที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี จากการศึกษาพบ เนื้อหาด้านานพระพุทธรูปสี่องค์ในคัมภีร์ ชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ และ ตำนานพระพุทธรูปสี่องค์ แต่งโดยพระโพธิธรรมา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๒๖๑) เรื่องราวการสร้างพระพุทธรูปสี่องค์ในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ดังนี้

"... เมื่อพระศาสดาปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๗๐๐ ปี พระเถระที่เป็นชีณาสพ (พระอรหันต์) ยังมีอยู่ในลังกาทวีป ๒๐ องค์ ครั้งนั้น พระเจ้าสีหฬโคโรจะ ทอดพระเนตรรูปของพระพุทธรูป จึงเสด็จไปยังวิหาร ตรัสถามพระสังฆเถระ ว่า เขาว่าพระพุทธรูปของเราทั้งหลาย เมื่อทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาลังกา ทวีปนี้ถึงสามครั้ง ผู้ที่ได้เห็นพระพุทธรูปนั้น เดียวนี้จะมีอยู่หรือหาไม่ได้ ทันทันนั้นด้วยอาณูภาพของพระชีณาสพ ราชานางได้แปลงรูปมาเป็นคน แล้วเนรมิตตนเป็นรูปพระพุทธรูป เพื่อจะเปลี่ยนความสงสัยของพระเจ้าสีหฬ พระราชาทรงบูชาพระพุทธรูปเจ็ดวันเจ็ดคืน ครั้งนั้นพระราชาตรัสหาช่าง ปฏิมากรรมขึ้นอาจารย์มาแล้ว โปรดให้เอาขี้ผึ้งปั้นถ่ายแบบพระพุทธรูป มี อาการคั่งที่นาคราชเนรมิตและทำให้แม่พิมพ์ถ่ายแบบพระพุทธรูปนั้นด้วย และ ให้ทำแม่พิมพ์ถ่ายแบบพระพุทธรูปนั้นด้วย แล้วให้เทพทองซึ่งผสมด้วยดินุก ทองคำ และเงิน อันหลอมละลายคว้างลงในแม่พิมพ์นั้น พระพุทธรูปปฏิมาขึ้น เมื่อขัดและชักเงาเสร็จแล้วงามเปล่งปลั่งเหมือนองค์พระพุทธรูปยังทรงพระ ชนม์อยู่..."

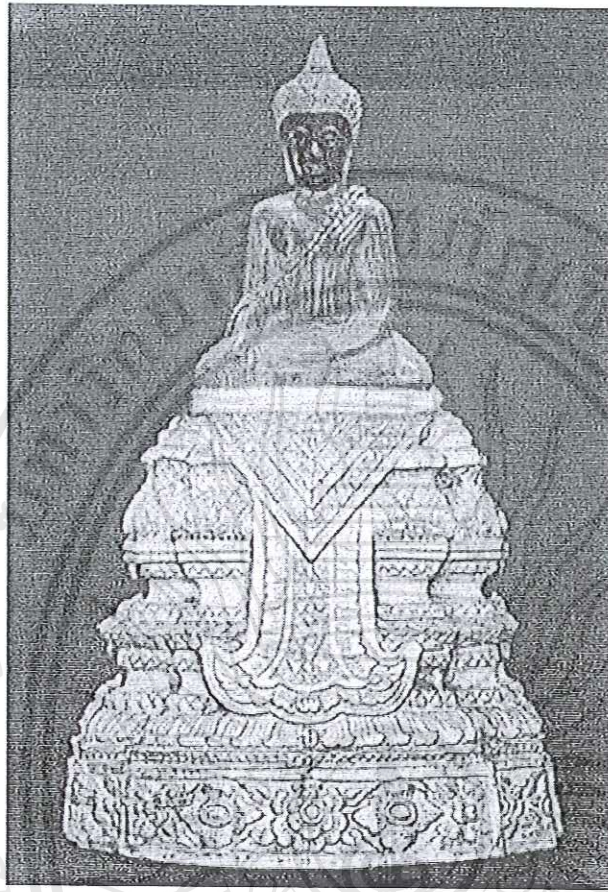
(แสง มนวิฑูร. ผู้แปล, ๒๕๐๑ : ๑๐๐)



ภาพที่ ๔.๕ พระพุทธรูปหินงี้

๔) ตำนานพระเสด็จมณี หรือพระแก้วขาว

พระเสด็จมณีเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สร้างด้วยหินสีขาว มีขนาดเล็ก หน้าตักกว้างเพียง ๑๐ เซนติเมตร สูง ๑๕.๕๐ เซนติเมตร ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวิหารของวัดเชียงมั่น เมืองเชียงใหม่ ชาวล้านนาถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน เรื่องราวในตำนานพระเสด็จมณี กล่าวว่า พระเสด็จมณีมีมาตั้งแต่สมัยทริภุชชัย พระเจ้ารามราช เจ้ากรุงละโว้กับพระกัศปเถระสร้างขึ้นราว พ.ศ. ๗๐๐ ครั้นต่อมาพระนางจามเทวีพระธิดาได้อัญเชิญมาพร้อมกับการสร้างเมืองทริภุชชัย ต่อมาพญามังรายเข้าตีเมืองทริภุชชัยแล้วอัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดเชียงมั่น นอกจากนี้ยังเคยถูกอัญเชิญไปกรุงศรีอยุธยาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ภายหลังพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงอัญเชิญกลับมาประดิษฐานที่วัดเชียงมั่นดังเดิม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๒๖๕ - ๒๗๐) เนื้อหาในตำนานที่เกี่ยวกับการสร้างพระเสด็จมณี ในหนังสือตำนานพระแก้วขาวกับพระศิวะวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่



ภาพที่ ๔.๑๐ พระเสด็จกมธิ หรือพระแก้วขาว

ที่มา : วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ๒๕๕๖ : ออนไลน์

“...พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานล่วงแล้ว ๗๐๐ ปี ในวันเพ็ญเดือน ๘ พระ
 สุธเทวฤาษีได้เอาดอกจำปา ๕ ดอก ขึ้นไปบูชาพระจุฬามณียังดาวดึงส์สวรรค์
 ได้พบปะสนทนากับพระอินทร์ พระอินทร์ก็บอกกล่าวแก่สุธเทวฤาษีว่า ปีนี้
 ในเดือนวิสาขะเพ็ญ ที่ละวาระรัฐจะสร้างพระพุทธปฏิมากรด้วยแก้วขาว ครั้ง
 สุธเทวฤาษีกลับจากดาวดึงส์เทวโลกแล้ว จึงไปสู่เมืองละโว้ ขณะนั้น พระยา
 รามราชเจ้าเมืองละโว้กับพระกัศปเถระเจ้าปรารถการที่จะสร้างพระแก้ว
 ซึ่งพระอรหันต์ไปได้แก้วขาวบริสุทธินุขจรต์นมาจากจันทเทวบุตร แล้วขอ
 พระวิศณุกรรมมานะรมิต สำเร็จรูปเป็นองค์พระพุทธปฏิมากรสุธเทวฤาษีและ

ถาอื่น ๆ ก็ได้มาประชุมช่วยในการสร้างพระด้วย ครึ่งสำเร็จแล้วก็บรรจุพระ
บรมธาตุ ๔ องค์ ไว้ในพระโมลี (กระหม่อม) ๑ พระนลาต (หน้าผาก) ๑ พระ
อุระ (หน้าอก) ๑ พระโอษฐ์ (ปาก) ๑ รวม ๔ แห่ง...”

(สารานุกรมเสรี, ๒๕๕๖ : <http://th.wikipedia.org/wiki>)



ภาพที่ ๔.๑๑ พระแก้วดอนเต้า

ที่มา : พระแก้วดอนเต้า, ๒๕๕๖ : <http://oklampang.com>

๕) ตำนานพระแก้วดอนเต้า

พระแก้วดอนเต้า เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แกะสลักจากหยกสีเขียวเข้ม พุทธลักษณะรูปแบบเดียวกับพระแก้วมรกต และเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของล้านนา เรื่องราวตำนานการสร้างพระพุทธรูป กล่าวว่า พญานาคได้นำแก้วมรกตมาใส่ไว้ในแดงโมโนไร้ของนางสุชาดา เมื่อนางได้พบเข้าจึงนำมาถวายพระเถระเพื่อสร้างพระพุทธรูป พระเถระพยายามอยู่หลายวันแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งมีชายชราผู้หนึ่งมาช่วยจึงสำเร็จนัยว่าเป็นพระอินทร์แปลงร่างมา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๒๖๕ - ๒๖๘)

๖) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๙๐๐ ปี เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้น เนื่องในวาระที่เชียงใหม่มีอายุครบ ๙๐๐ ปี โดยเนื้อหาหลักได้มาจากการปริวรรตตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม เชียงใหม่ จ.ศ. ๑๒๑๖ จากหอสมุดแห่งชาติ และใช้ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับอื่นๆ ในการสอบชำระเทียบข้อมูลในส่วนของเนื้อหา ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ โดยเริ่มต้นด้วยการเล่าเรื่องราวประวัติพระพุทธศาสนา ราชวงศ์ลำพูนของพระนางจามเทวี กำเนิดละจังการาช ราชวงศ์มังราย ล้านนาในยุคที่พม่าปกครอง จนถึงราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนในต้นสมัยเจ้าพุทธวงศ์ (ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา, ๒๕๕๖ : <http://www.cesd.soc.cmu.ac.th/2012/ethnicbook>.) เนื้อหาในตำนานที่เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูป ความว่า

“...เจ้าพระญามังรายก็เข้าไพร่ไพร่หาเถรเจ้า แล้วเจียรจาลราลัยด้วยปริยายหลายประการต่างๆ มหากัสสปเถรเจ้าก็เล่านิยายพระญาวักกัณฐ์แก่พระญามังราย ว่าพระญาวักกัณฐ์ได้ต่อนี้มีพุทธรูปเจ้า คมีเดชะริทิมากนัก อาจประจัญแพ้พระญาร้อยเอ็ดคนดั่งว่าได้สร้างพุทธรูปทั้งตนแท้ จักกว่าจันใด ว่าจันนั้น พระญามังรายได้ย่นคำหาเถรเจ้าเมตตาคันนั้น มีใจใสยินดี มากนัก ไหว้สั่งอำลามหาเถรเจ้าเมื่อสุราชชนมเทียรแห่งตนแล้วจึงมาหายังช่างไม้ผู้ชื่อกานโถมมา แล้วหื้อแปลงรูปพระพุทธรูเจ้า ๕ พระองค์ นั่ง ๓

องค์ ยืน ๒ องค์ องค์ ๑ ไห่สูงเท่าคิงเจ้ามั่งราย แล้วเอาโพงปูนาคั้งไว้ที่
มหาเถรเจ้าอยู่นั้น แล้วมั่งรายอธิฐานว่า ด้วยเดชบุญอันข้าได้สร้าง
พระพุทธเจ้านี้ ข้าจักยกกำลังรพลไปเอาเมืองรามัญญเทศะหังสาวดีเมืองเม
ศิว่าพระญาณยังอ่อนไขน้อมกับข้า ด้วยอานุภาพอันข้าได้สร้างพุทธรูปเจ้านี้
แท้ ข้ามารอด จักสร้างวิหารหือทานเป็นที่สถิตสำราญพุทธรูปเจ้าชะแล
พระญาณมั่งรายอธิฐานดังนี้ แล้วคัยกเอารพลโยธาไปเมืองหงสา ข้ามแม่น้ำแม่
คงไปถึงน้ำแม่อาสา ตั้งทัพอยู่ที่นั่น...”

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ๒๕๓๘ : ๒๗)

ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา

๑) มาตรฐานพระพุทธรูปล้านนา

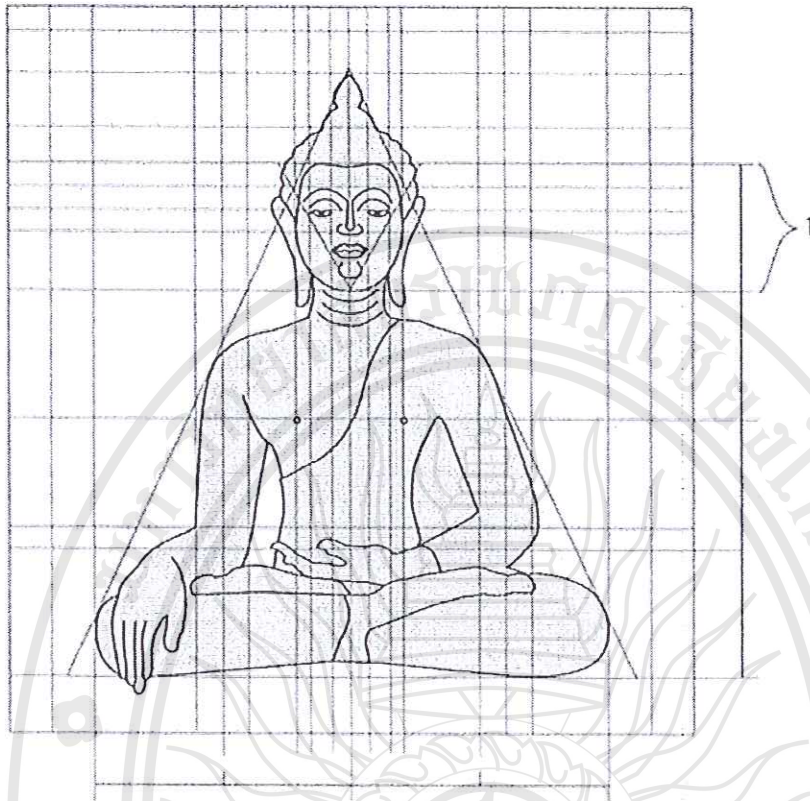
นอกจากพระพุทธรูปจะทำหน้าที่เป็นรูปแทนของพระพุทธเจ้าแล้วนั้น
ยังมีฐานะเป็นปูชนียวัตถุอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ เนื่องจากเจตนาใน
การสร้างมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอนของพระองค์
ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปทุกยุคสมัย จึงจำเป็นต้องมีหลักการและกฎเกณฑ์ทางสุนทรียภาพ
โดยเฉพาะการกำหนดขนาดและสัดส่วนได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ด้วยวิธีการใช้ความกว้างและความ
ยาวของพระพักตร์เป็นเกณฑ์ ดังนี้

“...หากจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ขนาดเท่าพระพุทธรองค์ ให้วัดจากพระชานุ
(เข่า) ถึงพระชานุ เมื่อประทับขัดสมาธิแล้วหารด้วย ๔ ๑ ส่วนเท่ากับฐานถึง
พระนาภี (สะดือ) ๑ ส่วนจากพระนาภีถึงพระอุระ (หน้าอก) ๑ ส่วนจากพระ
อุระถึงพระหนู (กลาง) ๑ ส่วนจากพระหนูถึงไรพระศก (ตีนผม) พระพาหา
(แขนท่อนบน) ยาวเท่าพระพักตร์ พระกร (แขนท่อนล่าง) ยาวเท่าพระพักตร์
พระกรถึงปลายพระองคฺฐิยาวเท่าพระพักตร์ พระองคฺฐิ (นิ้วมือ) ยาวเท่ากับ
ครึ่งหนึ่งของความยาวพระพักตร์ ข้อมพระองคฺฐิ (ข้อมนิ้ว) แต่ละข้อเท่ากับ ๑/
๓ ของครึ่งหนึ่งของความกว้างพระพักตร์ ฝ่าพระหัตถ์เท่ากับครึ่งหนึ่งของ

ความกว้างพระพักตร์ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างเท่ากับครึ่งหนึ่งของความยาวพระพักตร์ ความยาวของพระเพลา (ต้นขา) และพระขงฆ์ (ขาท่อนล่าง) เท่ากับความยาวของพระพักตร์ ฝ่าพระบาทเท่ากับความยาวของพระพักตร์ นิ้วพระบาทยาวเท่ากับ ๑/๓ ของความยาวพระพักตร์ ขอนิ้วพระบาทยาวเท่ากับครึ่งหนึ่งของนิ้วพระบาท พระอุระถึงพระอังสา (ไหล่) ยาวเท่าพระพักตร์ พระอังสากว้างเท่ากับสองเท่าของความยาวพระพักตร์ ยอดพระถัน (หัวนม) ซ้ายขวาห่างเท่ากับ ๓/๔ ของความยาวพระพักตร์ พระโขนง (ปาก) กว้างเท่ากับ ๑/๓ ของความยาวพระพักตร์ พระเนตรถึงพระนลาฏ (หน้าผาก กว้าง) เท่ากับ ๑/๓ ของความยาวพระพักตร์ ดวงพระเนตรดำกลมเหมือนตากับเท้าโค และมีแฉกคล้ายผลกระเทียม พระขนง (คิ้ว) โกงเหมือนคันศรพระอินทร์ พระกรรณ (หู) ยาวเท่ากับพระพักตร์ ขอบพระกรรณด้านบนเสมอด้วยพระขนง...”

(พิริยะ ไกรฤกษ์, ๒๕๕๑ : ๒-๓)

รูปลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปจะสะท้อนให้เห็นความรู้ลึกของหน้าทั้ง ๓ แบบ ได้แก่ หน้าไทย หน้าขอม และหน้ากษัตริย์ กล่าวคือ หน้าไทยจะมีลักษณะเหมือนกับพระพักตร์ของพระจักรพรรดิราช ส่วนการผสมผสานของทั้ง ๓ หน้า ก็เป็นลักษณะเฉพาะของพุทธปฏิมา เรียกว่า “ราชสิงห์” พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจาก ตำราการก่อสร้างพระพุทธรูปนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรูปศิหิงค์ของล้านนา (พิริยะ ไกรฤกษ์, ๒๕๕๑ : ๒-๓) ยังมีส่วนประกอบสำคัญอีกหนึ่ง คือ ดูกโทน ซึ่งหมายถึง ไม้หรือเหล็กที่ฝังไว้ในองค์พระพุทธรูปแทนกระดูกจากไหล่ด้านซ้ายยาวไปถึงไหล่ด้านขวา ในสมัยโบราณนิยมทำด้วยไม้กลมขนาดพอสมควรให้เหมาะสมกับขนาดขององค์พระ ความยาวนั้นให้วัดจากเข้าซ้ายไปถึงเข้าขวา หรือระหว่างตักนำมาแบ่งเป็น ๔ ส่วน เอา ๔ ส่วนเป็นความยาวของดูกโทนส่วนหัวท้ายเจาะให้เป็นรู ไว้สำหรับเชื่อมต่อไม้กระดูกแขนทั้ง ๒ ข้าง ต่อมามีการใช้เหล็กเป็นดูกโทนอีกด้วย



ภาพที่ ๔.๑๒ มาตรการส่วนพระพุทธรูปล้านนา

ที่มา : พริยะ ไกรฤกษ์, ๒๕๕๑ : ๓

นอกเหนือจากนี้ ตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนาบางเล่ม มีเนื้อหาในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ท่านให้อาณาความกว้างของหว่างพระเพลามาหัก ๓ ทั้ง ส่วน ๑ เป็นความยาวของดุกโทน ไม้ดุกโทนตกตรงไหน ให้สักรูไม้แขนเข้า ตั้งแต่ไม้ขาเป็ยขึ้นไป เอา ๑ ส่วน เป็นคอและหัว อาณาความกว้างหว่างพระเพลามาหักเป็น ๔ ส่วน เอา ๑ ส่วน มาวัดเป็นความยาวพระพักตร์และเป็นพระบาท แล้วเอา ๑ ส่วนของหว่างพระเพลานั้นมาหักเป็น ๔ ส่วน มาวัดระยะจากคางถึงปาก จากปากถึงคิ้ว จากคิ้วถึงตีนผม รูปคางให้กลมเหมือนพระจันทร์เพ็ญ โมลี และใบหูมีความยาวเท่ากัน ตั้งแต่ตีนผมมาถึงหัวคิ้ว และตั้งแต่หัวคิ้วมาถึงปลายจมูกยาวเท่ากัน ความยาวของคิ้วและริมฝีปากเท่ากัน เส้นขอบตาล่างและบนให้โค้งเสมอกัน หัวตาและหางตาให้แหลมเท่ากัน แขน แข็ง ขา ทำให้กลมงาม นิ้วเท้าและนิ้วมือให้อวบและกลมงาม ริมฝีปากให้เหมือนแยมหัวนั้น (อุดม รุ่งเรือง ศรี, ๒๕๔๒ : ๔๒๕๔)

๒) พิธีกรรมการก่อสร้างพระพุทธรูป

คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา ยังสะท้อนความหมายผ่านพิธีกรรมการก่อสร้างพระพุทธรูป กล่าวคือ วิธีการสร้างพระพุทธรูป ด้วยการปั้น การหล่อ หรือการแกะหิน ที่มีขนาดใหญ่เป็นพระประธานในวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ จนไปถึงพระพิมพ์ขนาดเล็ก ต้องประกอบพิธีกรรมให้เหมาะสม เพื่อความศักดิ์สิทธิ์เหมือนกับพระพุทธรูปในสมัยโบราณ มีข้อสังเกตว่าในการสร้างพระพุทธรูป ถ้าผู้สร้างกระทำพิธีการต่างๆ ขาดตกบกพร่อง การสร้างพระพุทธรูปมักมีอุปสรรคปัญหามากมายประการ ดังนั้น จึงต้องศึกษาและนำมาปฏิบัติให้เป็นไปตามกระบวนการต่างๆ (พระสยาม สิริปัญโญ, ๒๕๕๑ : ๗-๑๑)

(๑) ก่อนการสร้างพระพุทธรูปจะต้องหาฤกษ์ยามยามดี ถ้าเป็นวันดีถึงข้างขึ้นจะดีมาก ส่วนมากจะทำในวันขึ้น ๑ ค่ำ ๓ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๑๓ ค่ำ เป็นต้น

(๒) การสร้างพระพุทธรูปต้องประกอบด้วยยันต์ที่จะบรรจุลงในองค์พระพุทธรูป ถ้าเป็นการหล่อพระพุทธรูป จะใช้ยันต์ที่หลอมผสมไปกับทองที่ใช้ในการหล่อ รวมไปถึงการจัดเตรียมหัวใจพระพุทธรูปไว้ก่อน โดยเขียนปี่จะยาการถือคาถาสำคัญที่บรรจุในหัวใจพระเจ้าเมื่อสร้างเสร็จแล้ว นอกจากนี้ ให้เตรียมผ้าขาวบริสุทธิ์ ๑ ผืนมาลงยันต์ไว้สำหรับห่อหัวใจพระเจ้า เตรียมแผ่นหินอ่อนสีเหลี่ยม ลงยันต์รองเสาอินทขิล นำเสาดังบนแผ่นหินก่อนการก่อสร้างพระ การลงยันต์ต้องทำในวันที่มีฤกษ์ดี และควรทำให้เสร็จก่อนวันสร้างพระพุทธรูป

(๓) การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นของล้านนาในสมัยโบราณ ครูบาอาจารย์จะให้อิฐที่ไม่เผาไฟหรือที่เรียกว่า ดินดิบ ให้มีจำนวนมากเพียงพอกับขนาดของพระที่จะสร้าง และต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าเพื่อใช้ในวันทำพิธีโดยเลือกก่อนที่ไม่มีคำนิ ๕ ก่อน นำมาลงยันต์ปิดทอง ๔ ก่อน และลงยันต์ปิดเงิน ๑ ก่อน จัดหาไม้บุญนาคนหรือไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลไว้สำหรับทำเป็นเสาอินทขิล(เสาแกนกลางด้านตั้งภายในองค์พระ) ให้มีขนาดและความยาวพอประมาณ นำมาขัดแต่งให้สะอาดเรียบร้อย แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์บท ๑๒ ตำนาน รัชมัจจกัปปวัตนสูตร และมหาสมยสูตร เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ก่อนจะนำมาสร้างพระพุทธรูป

(๔) การจัดเตรียมสถานที่บริเวณงานพิธีให้สะอาด แล้วนำราชวัตรจักร ธงมาตั้งทั้ง ๔ มุมรวมทั้งนำเชือกที่พันด้วยคาเชียวลวดด้วยด้ายสายสิญจน์มาล้อม ๓ รอบ นำคาแห้วมาผูกไว้ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อเป็นการป้องกันสิ่งอัปมงคล นำบาตร น้ำดื่มใหม่ใส่น้ำให้เต็มตั้งไว้ตาม

มุมราชวัตร มุมละ ๑ ชูค จากนั้นจัดเตรียมโต๊ะหมู่บูชา อาสนะพระสงฆ์ตามจำนวนที่นิมนต์มาต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๐ รูป ด้านหน้าของพระสงฆ์ที่เป็นประธานจัดเตรียมบาตรน้ำมนต์ มัดหญ้าคา และเทียนน้ำมนต์ และบาตรทรายสะอาด ๑ ลูก สำหรับเสกคาถาหว่านทรายเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากบริเวณพิธี โดยให้พระเถระเป็นผู้โปรย นอกจากนี้ ในส่วนพิธีพราหมณ์ให้ตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโรงพิธี โดยเตรียมเครื่องบวงสรวงเทวดา ชันตั้งและสวดต่าง ๆ ไว้ให้เรียบร้อย

(๕) ในวันพิธีเริ่มต้นโดยพราหมณ์ทำพิธีบวงสรวงเทวดา อารักษ์ หลักเมือง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาร่วมอนุโมทนา ปกปักษ์รักษา ทำการขึ้นชั้นหลวงเชิญครูบาอาจารย์ พระสงฆ์สวดถอนพื้นที่และมลทินออกจากบริเวณสถานที่ก่อสร้าง จุฑารูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย รับศีล ประธานสงฆ์สมมาขึ้น ๕ โกฏิจาก อาจารย์วัดอาราธนาพระปริตร พระรูปที่ ๑ ขึ้นสักเคอัญเชิญเทวดา พระมหาเถระเจริญพระพุทธมนต์สูตรตั้งถ่า ๑๒ คำนาน มหาสมัยสูตร ธรรมจักกัปวัตตสูตร เมื่อเจริญพระพุทธมนต์เสร็จ ให้นายช่างก่อพระพุทธรูปนำสวด ๕ อัน ไปตั้งไว้ตามทิศแล้วให้ช่างบอกกล่าวเทวดาด้วยคำพูดอันเป็นมงคล ประธานสงฆ์กล่าวคำโองาสพระธาตุให้มาสถิตในองค์พระพุทธรูปจากนั้นทำการ โจิตย์ถ้ำดิน เมื่อโจิตย์ถ้ำเสร็จให้นำก้อนอิฐปิดทอง หัวใจพระเจ้า เสาอินทขิล แผ่นเงินจารคาถาธรรมกายพระพุทธเจ้า คาถาปัจจะยาการ ยันต์ และแก้วแหวนเงินทองทั้งหลายที่จะใส่ในพระพุทธรูป มาทำประทักษิณแห่รอบบริเวณพิธีเวียนขวา ๓ รอบ พระสงฆ์สวดบทโยธีโร ๓ รอบ นำไปวางบนโต๊ะที่ปูผ้าขาวเตรียมไว้ จากนั้นทำการสมมติพระมหาเถระ ๔ รูปและนายช่าง ๒ คน โดยรูปที่ ๑ เป็นพระพุทธรักขิตตะ รูปที่ ๒ เป็นพระธรรมรักขิตตะ รูปที่ ๓ เป็นพระสังฆะรักขิตตะ รูปที่ ๔ เป็นพระอนุสังขรักขิตตะ ช่างคนที่ ๑ เป็นกรรมปัญญา ช่างคนที่ ๒ เป็นไชยมงคล ทั้งหมดขึ้นไปบนฐานพระพุทธรูป แต่ละรูปถือก้อนอิฐทอง ๑ ก้อน พระสงฆ์ด้านข้างสวดตั้งคณะ คือ พุทธโธอุปันโนโลก พระมหาเถระข้างบนก็วางอิฐลงตามลำดับ เมื่อพระมหาเถระและนายช่างก่อเสร็จ จึงให้พระสงฆ์ สามเณร และศรัทธาญาติโยมทุกคนมารวมก่อพระพุทธรูป อุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าอาวาสที่มรณภาพไปแล้ว รับพรจากพระสงฆ์แล้วเป็นอันเสร็จพิธี ต่อจากนั้นให้เป็นหน้าที่ของช่างปั้นพระพุทธรูปดำเนินการต่อไปจนเสร็จสมบูรณ์ โดยด้านหลังองค์พระต้องเจาะเป็นช่องไว้สำหรับทำพิธีบรรจุหัวใจพระเจ้าในลำดับต่อไป

(๖) การบรรจุหัวใจพระเจ้า เมื่อพระพุทธรูปเสร็จสมบูรณ์แล้ว ให้กำหนดวันฤกษ์ดีนิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูป ทำหน้าที่สวด ๕ รูปและบรรจุหัวใจ ๑ รูป ในวันบรรจุหัวใจพระเจ้าขึ้นตอนแรกให้บวงสรวงเทวดา ไหว้พระรับศีลสมาขันธ์ ๕ โกฐาก เจริญพระพุทธรูปมนต์ตั้งลำเหมือนวันก่อนพระทุกประการ เสร็จแล้วนำขันน้ำขมิ้น ส้มป่อย น้ำอบน้ำหอม ข้าวตอกดอกไม้ พร้อมกับพานใส่หัวใจ ยกขึ้นตั้งบนโต๊ะสูงที่ปูด้วยผ้าขาว ประทานสงฆ์กล่าวคำโอกาสอาราธนาพระบรมธาตุมาสถิตในหัวใจพระเจ้า จากนั้นให้บรรดาพระบรมสารีริกธาตุในผอบทอง เงิน นาค แผ่นเงินที่เขียนปี่จะยะการ กาถารกรรมกาย ที่จารเตรียมไว้ ถ้ามืดเข้ม แก้วแหวนเงินทองของมีค่าก็ให้บรรจุไปพร้อมกัน เสร็จแล้วห่อหัวใจพระเจ้าด้วยผ้าขาวลงยันต์ผูกด้วยด้ายให้แน่น นำใส่พานให้ทุกคนในงานจับใส่เกล้าใส่หัว โดยเริ่มต้นด้วยพระมหาเถระแล้วส่งต่อไปให้ฆราวาสญาติโยมต่อไปให้ครบทุกคน จากนั้นนำหัวใจพระเจ้าทำทักษิณาวัตรแห่เวียนขวารอบองค์พระ ๓ รอบ จรดเทียน ๑๐๐ เล่ม รูป ๑๐๐ ดอก ประทีป ๑๐๐ ดวง เทียนเงิน เทียนทอง นิมนต์พระมหาเถระให้ทำหน้าที่บรรจุหัวใจพระเจ้า พระสงฆ์ร่วมกันสวดบรรจุหัวใจจนจบ นำพระธัมมคณาณ พัดพระธัมมคณาณ พระธัมมคณาณเปิดหมิ่นสีพัน ขันธรรมดอกไม้ขาว ๑๐๐ ดอก ข้าวตอก ๑๐๐ ดวง ของหอมทั้งหลาย และแก้วแหวนเงินทองของมีค่าใส่ในขันธรรมแล้วปิดฝาให้แน่น เพื่อนำไปบรรจุในท้องน้อยของพระพุทธรูป จากนั้นจึงให้นายช่างปิดทองและตกแต่งผิวให้เรียบร้อย ทั้งนี้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อได้ทำตามพิธีดังกล่าวแล้วทุกคนที่เข้าร่วมพิธีกรรมจะได้รับความเจริญรุ่งเรืองอยู่ดีมีสุข

๓) เดือนที่ควรสร้างพระพุทธรูป

ในตำราสร้างพระพุทธรูปในด้านนามีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างพระในเดือนต่างๆจะก่อให้เกิดผลต่างๆแก่ผู้สร้าง ดังนี้

“...เดือนเถิง/เจียง (เดือน ๑๑) ถ้าตรงกับขึ้น ๑, ๔, ๗ และ ๑๔ ถ้า จักได้ช้าง ม้า วัว ควาย จะทำให้ข้าพาสหญิงชาย ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ขุนนาง และคนทั้งหลายรักชอบ เดือนยี่ (เดือน ๑๒) มีเดชะฤทธิ ประจัญข้าศึกศัตรูทั้งปวง จะอยู่ดีมีลาภมากนัก เดือน ๓ (เดือนอ้าย) ไฟจะไหม้ ผู้คนจะผิดเถิงกัน สัตว์ร้ายก็จะเกิดชุกชุม เดือน ๔ (เดือนยี่) คนและเทวดาทั้งหลายจะรักชอบ

มากและทำให้เกิดข้าวของเงินทองเป็นจำนวนมาก เดือน ๕ (เดือน ๓) จักเกิดอันตราย เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ข้าวของเงินทองจะสูญหาย เกิดภัยเกิด ความมากนัก เดือน ๖ (เดือน ๔) จักเจริญ ได้ลาภยศ ได้สมบัติ เป็นที่เคารพ นับถือแก่คนทั่วไป เดือน ๗ (เดือน ๕) ครอบครัวจักฉิบหาย จักได้พราดที่อยู่ เป็นทุกข์ด้วยข้าวของ โจรมักเบียดเบียน หากความสุขไม่ได้ เดือน ๘ (เดือน ๖) จักมีความวุฒิเจริญใจ อยู่เย็นเป็นสุข จักมีข้าวของเงินทอง มีเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลาย เดือน ๙ (เดือน ๗) จักเป็นทุกข์ยากเจ็บใจ หาผู้อุปถัมภ์ช่วยเหลือไม่ได้ เดือน ๑๐-๑๑ (เดือน ๘-๙) จักเกิดภัยความมีความเดือดร้อนใจ ไม่ขาด เกิดทุกข์เกิดภัย เดือน ๑๒ (เดือน ๑๐) จักมีข้าวของเงินทอง วุฒิเจริญใจทุกอย่าง จักสมหวังทุกอย่าง...”

(อุคม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๕ - ๔๒๙๐)

๔) วันที่ควรสร้างพระพุทธรูป

ในตำราสร้างพระพุทธรูปในล้านนามีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างพระในวันต่างๆว่าจะก่อให้เกิดผลต่างๆแก่ผู้สร้าง ดังนี้

“...ขึ้น ๑ ค่ำ จักสมฤทธิ

ขึ้น ๒ ค่ำ โจรจักกระทำโทษ

ขึ้น ๓ ค่ำ ข้าววัดและค่าพระพุทธรูปอยู่ดีมีสุข

ขึ้น ๔ ค่ำ ข้าพระพุทธรูปเป็นทุกข์

ขึ้น ๕ ค่ำ ไฟจักผ่า

ขึ้น ๖ ค่ำ ท่านจักพินกัน

ขึ้น ๗ ค่ำ จะมีคนมาบูชาจำนวนมาก

ขึ้น ๘ ค่ำ จักร้อนใจเป็นกังวล

ขึ้น ๙ ค่ำ ศัตรูจักเบียดเบียนศาสนา

ขึ้น ๑๐ คำ อยู่ดีมีสุข

ขึ้น ๑๑ คำ ข้าพระพุทธรูปจักนิบหนวยเสีย

ขึ้น ๑๒ คำ จักร้อนใจ

ขึ้น ๑๓ คำ อยู่เย็นใจ

ขึ้น ๑๔ คำ อายุยืนต่อเท่าตัว

ขึ้น ๑๕ คำ ข้าพระพุทธรูปจักนิบหนวยเสียหมดสิ้นอายุขัย

ตำราการอีกเล่มหนึ่งมีเนื้อหาแตกต่างกัน ดังนี้

ขึ้น ๒ คำ ไม่มีโชคลาภ

ขึ้น ๓ คำ มักจะเกิดเป็นถ้อยเป็นความอยู่ไม่ขาด

ขึ้น ๕ คำ ไฟจักผา

ขึ้น ๖ คำ ศรัทธาผู้เป็นประธานในการสร้างจะล้มตาย

ขึ้น ๘ คำ จะมีอันตรายไม่ขาด อุบาทว์จักเกิดมีมาก

ขึ้น ๙ คำ ผู้เป็นช่างที่ก่อพระพุทธรูปจักไม่สบาย

ขึ้น ๑๐ คำ ไม่ดีกับพระสงฆ์ที่อยู่ในวัดนั้นมักจะมีเจ็บป่วยทุกวันทุกปีไม่ขาด

ขึ้น ๑๑-๑๒ คำ จะมีศัตรูมาเบียดเบียนทำให้เสียเข้าของเงินทอง

ขึ้น ๑๔ คำ ศรัทธาที่เป็นผู้สร้างจักล้มตาย

ขึ้น ๑๕ คำ ไฟมักผา ไฟมักจะไหม้

ขึ้น ๑, ๔, ๗ และ ๑๔ คำ ถ้าตรงกับเดือนที่ดี ก็สมควรสร้าง...”

(อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๕)

คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

กัมภีร์อานิสงส์ล้านนา

ชาวล้านนามีพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สะท้อนผ่านคติความเชื่อเรื่องกุศลผลบุญ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏเนื้อหาใน กัมภีร์อานิสงส์ของล้านนา ทั้งนี้ความหมายของคำว่า อานิสงส์ ในพจนานุกรมฉบับ

ราชบัณฑิตยสถาน คือ ผลแห่งกุศลกรรม, ผลบุญ, ประโยชน์ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ผลที่ได้รับจากการกระทำที่มีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา สังคม วัฒนธรรมประเพณีและต่อตนเอง (ชัชปนะ ปิ่นเงิน, ๒๕๕๘ : ๒) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมวัฒนธรรมล้านนา มีการบันทึกคติธรรมคำสอนเรื่องอานิสงส์ ผลบุญจากกุศลกรรมต่างๆในรูปแบบคัมภีร์ใบลาน เนื้อหาในคัมภีร์มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาในการสร้างคุณงามความดี การรักษาศีล พระพุทธานุภาพ อันเป็นการสร้างกุศลกรรมตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ จากการศึกษาคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา พบว่า มีเนื้อหาเรื่องอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป และอานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูปปรากฏอยู่หลายฉบับด้วยกัน ดังมีเนื้อความเรียงลำดับ ดังนี้

๑) คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดช่วงสิงห์

คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดช่วงสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ในเอกสารคัมภีร์ใบลานฉบับวัดช่วงสิงห์มีเนื้อหากว่าถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ดังนี้

“...อันคนผู้ใดได้ทำ(กระทำ)สร้าง(สร้าง)แปลงยังรูปพระเจ้านั้น แม่นว่าทำด้วยตนที่ดีก็แม่นว่าหื้อ ท่านผู้อื่นสร้างแปลงหื้อแลบูชาเอา ด้วยทองคำเงินก็ดี คำก็ดี ด้วยไม้ก็ดี ด้วยหิน (หิน) คดี ด้วยแก้วก็ดี ก็มีพลานิสงส์มากนักแก่ล้นบุคคลผู้อื่นได้สร้างได้แปลงด้วยใจใสศรัทธาแน่นแลอันว่าบุคคลยิง (หญิง) ชายทั้งหลาย เปนต้น ว่าทำวพระญาและเสนาอำมาย์พราหมณคหบดีเสฏฐิ (เศรษฐี) มีใจใสศรัทธาแลได้สร้างประอบด้วยข้ายิง (หญิง) ข่าชายมานัก มีลูกแลเมียก็มีคลองวัดปฏิบัติดีนักแล ประกอบด้วยเสนาสี่ จำพวก คือว่าเสนาข้างแลเสนา มล้า (ม้า) เสนารถ เสนาไฟ (ไป) ตีนคี่หากมาแวดล้อมเปนบริวารทุกถ้ำทุกพายในกาล ทุกเมื่อคี่ด้วยนิสันทผลอันได้สร้างยังพุทธรูปตาดาคะไว้ให้ไว้แลบูชาอันคี่มีแลบุคคลทั้งหลาย ผู้นั้นเกิดมามีรูปโฉมโนมพรอันวิเศษอันงามดังคำ มีวิเศษหน้าตาครั้งไรไปสงามเปนอัน ควรแลแลแก่ล้นค่า

คนและเทวดาทั้งหลาย เทียบย่อมได้ลาภสการของอันควรเที่ยวคบกิน คำ
ประเสริฐนักก็ด้วยผลอันได้สร้างยังพุทธรูปไว้ปูชานั้นแล กุญฺคณโท กลาโส
อปปมาโรคนาชยนิต อันว่าพยาธิทั้งหลายคือว่าเป็นเรือนเป็นเปล้าเป็นขาก
เป็นเขียน เป็นครือหมอครอ เป็นไฟเป็นน้ำคี่ดี คี่หาบได้แล แกล่ (แก่)
บุคคลทั้งหลายผู้ขึ้นแลอันนี้ ก็ด้วยผลอันสงส์แห่งอันได้สาธตักขวักรูปต
ภาคตะนั้นแล ผู้ทรมุสิสุทธนตรี จักขุนาอคิ ปจกสบบนิ บุคคลนั้นเกิดมา
ประกอบด้วยนิ้วมือคี่งาม มีประสาทตาที่แจ้งใตยั้งนักประกอบไฟด้วยองกะ
เนื้อตัวอันใหญ่อันน้อย คี่งามคี่ด้วยผลอันได้สร้างยังพุทธรูปไว้ปูชานั้นและ
ประการ ๑ บุคคลทั้งหลายผู้ขึ้นเกิดมาในมนุสสโลกเมืองคนก็เที่ยวยอมได้
อยู่ปราสาหมิประการต่างๆ ประกอบด้วยแก้ว ๗ จำพวก ควรสุขถูกเนื้อเฟิง
ใจแลประกอบด้วยนางจับนางฟ้อนทั้งหลายมากนัก หากมาสงเสพยังบุคคล
นั้นอยู่ทุกเมื่อคี่มีแล ก็ด้วยผลอันสงส์ได้สร้างยังพุทธรูปแล้วปูชานั้นแล...”

(วิไลกษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๕๔๕ : ๑๔๒ – ๑๔๕)

๒) คัมภีร์อานิสงค์ของการสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดป่าบางจันจว้า

คัมภีร์อานิสงค์ของการสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดป่าบางจันจว้า จังหวัด
เชียงราย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๘, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๕) มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรา
อานิสงค์การสร้างพระพุทธรูปของวัดป่าบางจันจว้า กล่าวว่า เจ้าของหรือศรัทธาผู้สร้างพระพุทธรูป
ถวายแก่พระศาสนา จะได้เสวยสุขทั้งในเมืองคน และเมืองฟ้าตามระยะเวลาต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับ
ลักษณะแห่งการก่อสร้างและวัสดุที่ใช้สร้าง ดังนี้

- (๑) พระพุทธรูปที่เขียนบนไม้ มีอานิสงค์ ๕ กัป
- (๒) พระพุทธรูปสลักจากหิน หยก ไม้จันทร์ มีอานิสงค์ ๑๓ กัป
- (๓) พระพุทธรูปสร้างจากทองคำ ๑๗ กัป
- (๔) พระพุทธรูปหล่อด้วยทองแดงหรือทองเหลือง มีอานิสงค์ ๑๕ กัป

- (๕) พระพุทธรูปสร้างด้วยครั้ง มีอานิสงส์ ๒๐ กัป
- (๖) พระพุทธรูปสลักจากงาช้าง มีอานิสงส์ ๒๕ กัป
- (๗) พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน มีอานิสงส์ ๓๒ กัป
- (๘) พระพุทธรูปสร้างจากหินและเงิน มีอานิสงส์ ๔๕ กัป
- (๙) พระพุทธรูปสร้างจากผงดอกไม้มงคลน้ำรัก มีอานิสงส์ ๑๐๐ กัป
- (๑๐) พระพุทธรูปสร้างจากทองคำ มีอานิสงส์ ๑๒๐ กัป
- (๑๑) พระพุทธรูปแก้วมณี มีอานิสงส์ อสงขัยกัป

๓) คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป วัดบ้านท้อ

คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป วัดบ้านท้อ ตำบลป่าตัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในเอกสารคัมภีร์ใบลานฉบับวัดบ้านท้อ มีเนื้อหากล่าวถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ดังนี้

- (๑) สร้างด้วยใบตอง ใบตาลใบลาน เป็นต้น จะได้เสวยยังผลานิสงส์ ๕ กัป
- (๒) สร้างด้วยแผ่นผ้าถือว่าเต็มใส่แผ่นผ้าเป็นพระบฏจะได้เสวยผลานิสงส์ ๑๐ กัป
- (๓) สร้างด้วยดินเหนียว จะได้เสวยผลานิสงส์ ๑๕ กัป
- (๔) สร้างด้วยไม้ จะได้เสวยผลานิสงส์ ๒๐ กัป
- (๕) สร้างด้วยนอ งา เขา จะได้เสวยผลานิสงส์ ๒๕ กัป
- (๖) สร้างด้วยดินและอิฐ คือ ดินจี (อิฐ) จะได้เสวยผลานิสงส์ ๓๐ กัป
- (๗) สร้างด้วยศิลา หิน จะได้เสวยผลานิสงส์ ๓๕ กัป
- (๘) สร้างด้วยชิน (ดีบุก) จะได้เสวยผลานิสงส์ ๔๐ กัป
- (๙) สร้างด้วยทองแข (โลหะผสมชนิดหนึ่ง) ทองเหลือง ทองแดง เหล็ก

จะได้เสวยผลานิสงส์ ๔๕ กัป

- (๑๐) สร้างด้วยเงิน จะได้เสวยผลานิสงส์ ๕๐ กัป
- (๑๑) สร้างด้วยกระดูกไม้มงคลจะได้เสวยผลานิสงส์ ๕๕ กัป
- (๑๒) สร้างด้วยทองคำ จะได้เสวยผลานิสงส์ ๖๐ กัป

(๑๓) สร้างด้วยแก้วมณี จะได้เสวยผลานิสงส์ ๖๕ กัป

(๑๔) สร้างด้วยไม้จันทน์และไม้มหาโพธิ์ จะได้เสวยผลานิสงส์ ๗๐ กัป และอาจจะได้เสวยผลานิสงส์อันหาที่สุดมิได้

(วิไลกษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๕๔๕ : ๑๓๘)

๔) คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป วัดควรคำม้า

คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป วัดควรคำม้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (ขับนะ ปิ่นเงิน, ๒๕๔๘ : ๓๔๖ – ๓๕๑) มีเนื้อหาโดยสังเขปกล่าวว่า ครั้งหนึ่งเมื่อ พระองค์เสด็จเข้าไปประทับใต้ร่มไม้โคธ บ้านนายช่างปั้นหม้อพร้อมด้วยหมู่ภิกษุ หมู่นายช่างปั้นหม้อจึงพากันนำดอกไม้รูปเทียนมาบูชาแล้วนิมนต์พระพุทธเจ้าให้ทรงประทับอยู่ก่อนหมู่กุมภการบุตรได้สร้างมณฑป ประดับด้วยธง ประทีป ดอกไม้รูปเทียน ของหอมต่าง ๆ และเครื่องปูลาดถวายแด่พระพุทธเจ้า และหมู่พระภิกษุ ต่อจากนั้นจึงทูลอาราธนาขอธรรมเทศนาจากพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาเรื่องอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป แสดงจบแล้วหมู่ช่างปั้นหม้อขอทูลลากลับสู่ที่อยู่ของตน วันต่อมา หมู่นายช่างปั้นหม้อร่วมกันสร้างมณฑปหลังหนึ่งแล้วปั้นพระพุทธรูปด้วยดินปั้นหม้อ ขนาดยาวหนึ่งวากับหนึ่งศอก เสร็จแล้วตั้งพระพุทธรูปไว้บนแท่น กางเสวตฉัตร บูชาด้วยเครื่องทั้งหลายได้แก่ ประทีป ดอกไม้รูปเทียน เครื่องหอมต่าง ๆ เสร็จแล้ว ก็ชักชวนบ้านใกล้เคียงช่วยกันหามพระพุทธรูปไปสู่ที่ประทับแห่งพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงรับไว้แล้วตรัสว่า อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์มาก จะได้เป็นพระจักรพรรดิ ปราบทวีปทั้ง ๔ เป็นมหาเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก เป็นพราหมณ์จบไตรเพทในชาติทั้งหลายอันมาก และจะได้เป็นพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ของหมู่เทวดาทั้งหลาย ผู้ที่สร้างพระพุทธรูปถวายนั้น จะไม่ได้ไปเกิดในที่ทุคติแม้แต่ชาติเดียว ย่อมเกิดในตระกูลมั่งคั่งร่ำรวย และเมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานไปแล้ว นายช่างหม้อทั้งหลายนี้ก็จะได้ไปเกิดในเมืองช็อกุมภนครนานได้ ๕,๐๐๐ พรรษา ในกาลครั้งนั้น หมู่ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในเมืองกุมภนครก็จะเจริญคันถุระ วิปัสสนาธุระ คนทั้งหลายก็จะเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสเป็นคาถาความว่า

“...ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปด้วยใบทอง ใบไม้ ใบลาน ก็จะได้รับอานิสงส์นาน ๕
 กัป สร้างด้วย (?) ใต้อานิสงส์นาน ๑๐ กัป สร้างด้วยดินเหนียว ใต้อานิสงส์
 นาน ๑๕ กัป สร้างด้วยไม้ ใต้อานิสงส์นาน ๒๐ กัป สร้างด้วยงา นอ เขาสัตว์
 ใต้อานิสงส์นาน ๒๕ กัป สร้างด้วยดินเผา ใต้อานิสงส์นาน ๓๐ กัป สร้าง
 ด้วยหิน ใต้อานิสงส์นาน ๓๕ กัป สร้างด้วยตะกั่ว ชิน ใต้อานิสงส์นาน ๔๐
 กัป สร้างด้วยทองเหลือง ทองแดง ใต้อานิสงส์นาน ๔๕ กัป สร้างด้วยเงิน
 ใต้อานิสงส์นาน ๕๐ กัป สร้างด้วยทองคำ ใต้อานิสงส์นาน ๖๐ กัป สร้าง
 ด้วยแก้วมณี ใต้อานิสงส์นาน ๖๕ กัป และสร้างด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ ไม้แก่น
 จันทน์ ก็จะได้รับอานิสงส์นานเป็นอนันต์หากำหนดไม่ได้ พระพุทธเจ้าตรัส
 เทศนาแก่ชาวข้างป้านหม้อแล้วจึงกล่าวเทศนาแก่เหล่าภิกษุเรื่องอานิสงส์
 สร้างพระพุทธรูปเป็นคาถาความว่า ธรรมทั้งหลายอันหารูปไม่ได้ คือ เวทนา
 จันท์ สัญญาจันท์ สังขารจันท์ ทั้งหมดนี้มีใจเป็นประธาน หนึ่ง คือใจที่เสวย
 กามคุณทั้ง ๕ ใจที่รู้บาปบุญคุณโทษ ใจที่พิจารณากรรมทั้งปวง เหตุนั้น
 พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ใจนั้นเป็นประธานแก่สิ่งทั้งปวง อีกนัยหนึ่ง
 เช่นเดียวกับที่พระเทพมัลลยก้าวเทศนาแก่ชายยากไร้ผู้ถวายดอกนิลบุล ๘
 ดอกเป็นทาน ความว่า บุคคลผู้ใด ไม่ว่าจะทำทานด้วยสิ่งใดก็ดี ก็ย่อมจะ
 สัมฤทธิ์แก่ผู้ถวายทานนั้น เหตุนั้น บุคคล ฤๅษี คฤหัสถ์ นักบวช หญิงชายควรที่
 จะต้องทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เจริญเมตตาภาวนา มีความเลื่อมใสศรัทธา
 ชำระเสียยังมลทินในใจ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ไม่ให้ติดข้องในกมลสันดาน
 ตน เพราะจะทำให้บุญกุศลที่ตนได้ทำนั้น เสื่อมถอยลง...”

นอกจากคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์ที่ได้รับจากการสร้างพระพุทธรูปด้วย
 วัสดุต่างๆดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า มีคติความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุอื่นๆ
 ซึ่งเมื่อเสียชีวิตแล้วผลบุญจากการสร้างพระพุทธรูป จะส่งผลให้ไปเกิดในภพชาติที่แตกต่างกันไป
 ตามแต่วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป (จ.เปริยญ อ่างถึงใน วิลัษณีย์ ศรีป่าซาง, ๒๕๕๔ : ๑๔๑)
 ดังนี้

- (๑) การสร้างพระพุทธรูปด้วยดินกเมื่อตายจากโลกนี้ย่อมได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์
- (๒) การสร้างพระพุทธรูปด้วยเงินจะได้ไปเกิดเป็นพระมหากษัตริย์
- (๓) การสร้างพระพุทธรูปด้วยทองเหลืองหรือสัมฤทธิ์จะได้ไปเกิดเป็นบรมมหาราช

มีสมบัติเป็นอันมาก

- (๔) การสร้างพระพุทธรูปด้วยศิลาจะได้ไปเกิดเป็นสมเด็จเจ้าอาวาส
- (๕) การสร้างพระพุทธรูปด้วยการเขียนบนผืนผ้าเป็นพระพุทธรูปจะได้ไปเกิดเป็นพรหม
- (๖) การสร้างพระพุทธรูปด้วยทองคำหรือโลหะมีค่าอันใดแล้วปรารถนาเป็นพระพุทธรูป

ในกาลข้างหน้าก็อาจสำเร็จได้ตามปรารถนา

๕) อานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูป

คติการสร้างพระพุทธรูปของชาวล้านนา มีคติความเชื่อเรื่องวัตถุที่นำมาสร้าง ไม่ว่าจะเป็นไม้ ปูน โลหะ และหิน เป็นต้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเลื่อมใสศรัทธาของผู้สร้าง และความพร้อมทางเศรษฐกิจ เมื่อสร้างสำเร็จเป็นองค์พระพุทธรูปแล้ว จะนิยมลงรักปิดทองลงบนผิวหน้าขององค์พระพุทธรูปก่อนที่จะนำไปถวายที่วัด ในการปิดทองพอกพระพุทธรูปนั้นพบว่า เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในหมู่ชาวพุทธในภูมิภาคนี้ ทั้งในอาณาจักรล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอาณาจักรล้านนาในยุคกรุงเรือง และในยุคสมัยที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นประเทศราชของพม่าก็ตาม คติการสร้างพระพุทธรูปก็ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้าเมืองผู้ปกครองชาวพม่า เนื่องจากพบว่า มีหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปลงรักปิดทองตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังสืบเนื่องมาถึงสมัยที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม (พ.ศ. ๒๓๑๗-๒๔๘๒) อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อและประเพณีการปิดทองพระพุทธรูปของชาวล้านนาที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากในอดีต ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการปิดทองพระพุทธรูปไปบ้างในปัจจุบัน กล่าวคือ พุทธศาสนิกชนนิยมการปิดแผ่นทองคำเปลวลงบนองค์พระพุทธรูป เฉพาะในช่วงเวลาไปทำบุญไหว้พระตามวัดต่างๆ เท่านั้น ส่วนการถวายทานแผ่นทองคำ เพื่อไว้ปิดองค์พระพุทธรูปหลังจากที่สร้างเสร็จแล้วนั้น กลับเลือนหายไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย (จันนะ ปิ่นเงิน. ๒๕๔๘ : ๑๕๖ - ๑๕๘) คติ

ความเชื่อเรื่องอานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูปในคัมภีร์อานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูป วัดพระ
เกิด ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ดังนี้

“...ขณะนั้นเทวดาที่รักษาพื้นปฐพีเข้าไปสิงสถิตในองค์พระพุทธรูปแล้ว
เปล่งรัศมี ๖ ประการออกมาจาก พระพุทธรูปแล้วกล่าวกับพระโพธิสัตว์ว่า
พระองค์เป็นผู้เลื่อมใสขอให้พระองค์จงเป็นสุข ในขณะนั้น พระโพธิสัตว์
พิจารณาว่า ทองคำที่นำมานี้นคงจะไม่พอ ถ้าผู้ใดสามารถทำให้เนื้อเราเป็น
ทองคำได้ เราจะบริจาคเนื้อเราเป็นทาน พระองค์ทรงดำริเช่นนั้นแล้ว ก็เกิด
แผ่นดินไหวเลื่อนลั่นถึงสวรรค์ พระอินทร์เสด็จลงมายืนต่อหน้าพระ
โพธิสัตว์ พระองค์ถามพระอินทร์ว่าท่านชื่ออะไร พระอินทร์ตอบว่าเป็นช่าง
ปิดทอง วิริยบัณเฑิตถามพระอินทร์ว่าสามารถที่จะทำให้เนื้อคนกลายเป็น
ทองคำหรือไม่ พระอินทร์ตอบว่าได้ วิริยบัณเฑิตจึงกล่าวแก่เทวดาทั้งหลาย
ว่า ถ้าพระองค์จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งขอให้มีศาสตราวุธตกลง
มา ทันใดนั้นก็มีความลับหนึ่งตกลงมา พระ โพธิสัตว์เอาดาบเขี่ยเนื้อคน
พร้อมกับกล่าวกับเทวดาว่า ถ้าพระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าพระองค์
หนึ่ง ขอให้เนื้อของพระองค์กลายเป็นทองคำ แล้วจึงค่อยดับจิตวิญญูณ
กล่าวแล้วก็เขี่ยเนื้อคนให้นายช่างทำเป็นทองคำปิดพระพุทธรูป ก็กราบ
แล้วหมดสติไป พระอินทร์จึงนำเอายาทิพย์มาทาผิวพระองค์จนฟื้นคืนสติ
ขึ้นมา มีร่างกายผ่องใสงาม พระอินทร์กล่าวกับพระโพธิสัตว์ว่าพระองค์จะ
ได้เป็นพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งแน่แท้ ลำดับนั้นพระยาปัญญาธราชน และคน
ทั้งหลายก็ทำสักการบูชาแล้วจึงแบ่งสมบัติให้แก่ พระโพธิสัตว์ เมื่อพระองค์
เสด็จดับขันธแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต พระยามหารัษฎราชเมื่อเสด็จ
สวรรคตแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นพระสารีบุตร พระยาปัญญาธราชนเมื่อเสด็จ
สวรรคตแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นพระอานนท์ พุทธอนุชา ท่านราชทูตได้ไปเกิด
เป็นพระโมคคัลลานะ พระอินทร์ได้ไปเกิดเป็นพระอนุรุทธเถระในกาลบัดนี้

ส่วนวิธีบันทึกโพธิสัตว์ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งแก่
โลกทั้ง ๓ คือ กามโลก รูปโลก และอรุณโลก...”

(ชันปะ ปิ่นเงิน, ๒๕๔๘ : ๒๐๐ - ๒๐๔)

คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเกษตรดอกไม้ในล้านนา

การจารึกถ้อยคำไว้ที่ฐานพระพุทธรูปในล้านนา จะนิยมจารึกด้วยอักษรธรรม
ล้านนา ซึ่งชาวล้านนาโดยทั่วไปนิยมเรียกว่า "ตัวเมือง" จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่าอักษรที่
เก่าแก่มากที่สุด ที่เคยมีการค้นพบจะมีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ชาวล้านนาใช้ตัวอักษรธรรม
ล้านนาจารลงบนใบลาน ซึ่งโดยมากเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนา หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ
โดยเฉพาะจารึกที่ฐานพระเจ้าไม่เป็นส่วนใหญ่ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่
๒๕ มีทั้งจารึกเป็นข้อความสั้น ๆ และยาวหลายบรรทัด โดยความยาวของจารึกที่ฐานพระเจ้า ขึ้นอยู่
กับความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้เขียนจารึก อีกทั้งเนื้อหาของจารึกมักจะเป็นคำบรรยายถึงการสร้าง
พระพุทธรูป เพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังระบุถึงปีที่สร้าง
พระพุทธรูป ส่วนมากเป็น "จุลศักราช" มีบ้างที่เป็น "มหาศักราช" หรือ ปีล้านนา ประกอบด้วยปี
พื้นเมือง ข้างขึ้น ข้างแรม เดือน ระบุชื่อเจ้าศรีทราผู้สร้าง ในกรณีที่ฐานพระพุทธรูปองค์สำคัญ จะมี
การจารึกชื่อเจ้าเมือง ข้าหลวง รองลงมาเป็น พระสงฆ์ สุดท้ายเป็นชาวบ้านทั่วไป โดยอาจเพิ่มเติม
ภรรยา พ่อ แม่ พี่ น้อง หลาน เหลน ซึ่งอาจเขียนในรูปที่แตกต่างกันไป ตามลักษณะการเขียน และ
ความรู้ของผู้เขียน ส่วนสำคัญที่สุดได้แก่ คำบรรยายเรื่องการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยส่วนใหญ่
แล้วมักเขียนว่า "สร้างไว้เพื่อศาสนา ครอบ ๕๐๐๐ ปี" และบทสวดมนต์ ซึ่งส่วนใหญ่มักปรากฏ
บริเวณประ โยคแรกของการจารึก หรืออาจปรากฏบริเวณประ โยคสุดท้ายของจารึกที่ฐาน
พระพุทธรูปก็ได้ (คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูป, ๒๕๕๖ : <http://www.antiqueofsiam.com>)

นอกเหนือจากนี้ กรรมวิธีการจารึกข้อความที่ฐานพระเจ้าไม่มี ๒ วิธี คือ ๑. เมื่อ
เตรียมพื้นผิวที่ฐานพระพุทธรูปด้วยการลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว จากนั้นใช้หมึกที่มีสีติดกับสี
ทอง เช่น สีดำ น้ำตาล หรือแดงเข้ม เขียนร่างข้อความที่ต้องการลงไป ข้อเสียของวิธีการดังกล่าวนี้
คือ หมึกมักจะลบเลือนได้ง่าย ๒. การใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ใบลาน) จารึกข้อความที่ร่าง

บนพื้นผิวที่เตรียมไว้ วิธีการนี้จะได้อักขรคมชัดมาก เพราะสีคำของรักหรือสีแดงของชาดที่อยู่ลึกลงไปด้านล่าง จะตัดกับสีของทองคำเปลวที่ปิดอยู่ส่วนบนสุดของพื้นผิว แต่ในกรณีที่รักและชาดยังแห้งไม่สนิท รักและชาดจะไหลลบร่องที่จารึก ทำให้ตัวอักษรลบเลือนได้เช่นกัน การจารึกข้อความถ้าเตรียมพื้นที่ผิวฐานพระเจ้าไม้ไว้โดยรอบ เพื่อต้องการจารึกในเนื้อที่ทั้งหมด โดยเริ่มต้นที่มุมด้านบนสุดทางขวาของฐาน แล้วเขียนเวียนไปโดยรอบเป็นวงกลม เมื่อบรรจบตรงจุดเริ่มต้น ก็จะเลื้อยลงมาอีกบรรทัดหนึ่งจนจบข้อความ แต่ถ้าเตรียมพื้นที่ผิวเพื่อจารึกเฉพาะด้านหน้าเท่านั้น ให้เริ่มต้นจากมุมบนสุดด้านขวาเช่นเดียวกัน พระพุทธรูปบางองค์ตกแต่งฐานเป็นลวดลายหรือปิดกระຈີดสีดังเช่น พระพุทธรูปไม้ศิลาปะไทลื้อหรือศิลาปะพม่า ก็จะต้องเตรียมพื้นที่จารึกไว้บริเวณฐานด้านหลังที่ค่อนข้างเรียบและไม่มีลวดลาย ความยาวของเนื้อหาที่จารึก ขนาดตัวอักษร ควรกำหนดให้เหมาะสมกับขนาดขององค์พระ ดังนั้น ฐานพระพุทธรูปไม้ส่วนมากจึงไม่นิยมตกแต่งประดับประดา เพราะจะทำให้เสียพื้นที่การจารึกข้อความ สำหรับอักษรที่จารึกข้อความที่พบมากที่สุดคือ อักษรธรรมล้านนา หรือ ตัวเมือง บางท่านเรียก ตัวธรรมพระเจ้า นอกจากนี้ ยังพบอักษรไทจีนที่ใช้ในเขต จังหวัดเชียงตุง สหภาพพม่า อักษรไทลื้อเก่าที่ใช้ในกลุ่มไทลื้อ และอักษรไทใหญ่ที่ใช้ในกลุ่มไทใหญ่ (วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๕๔๒ : ๔๓๑๔ - ๔๓๒๑) จากการศึกษาคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเกษตรดอกไม้ในล้านนา (ฮันท์ เพนซ์, ๒๕๑๕) โดยมีรายละเอียดเรียงตามลำดับดังนี้

๑) คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปมุกดอกไม้ วัดดอกคำ(๑)

พระพุทธรูปมุกดอกไม้ วัดดอกคำ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๔ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ สูง ๑๕ เซนติเมตร มีฐานเป็นไม้ตกแต่งด้วยการปั้นรักประดับกระຈີดสี ส่วนองค์พระทำจากดอกไม้แห้งที่บิดเป็นผง ภาษาล้านนาเรียกว่า มุก ผสมกับยางรัก จึงมีชื่อเรียกว่า พระพุทธรูปมุกดอกไม้ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ คำจารึกอยู่ด้านหน้าของฐานพระพุทธรูป รวม ๕ บรรทัด บอกปีสร้าง ชื่อผู้สร้าง วัตถุที่ใช้สร้าง และวัตถุประสงค์ที่สร้างพระพุทธรูป อยู่ด้านหน้าฐาน อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จ.ศ. ๑๑๗๑ ปีรุ่งเมื่อด อุบาสกอุบาสิกา น้อยคันธิย นางดี พ่อแม่ลูกและพี่น้องทุกคน สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ ทำด้วย (มุก) ดอกไม้หอม เพื่อคำฐ

ศาสนาของพระโคตมเจ้า และเพื่อเป็นที่ไหว้และสักการะแก่คนและเทวดาทั้งหลายเทอญ...”

๒) คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปมุกดอกไม้วัดดอกคำ(๒)

พระพุทธรูปมุก วัดดอกคำ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๕๐ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดสมาธิราบ สูง ๑๖ เซนติเมตร ฐานตกแต่งด้วยการปั้นรักเป็นลวดลายองค์พระพุทธรูปสร้างด้วยมุก หมายถึง ผง จากการนำดอกไม้ที่คนใช้สักการบูชาพระมาตากแห้งหรือข้าวที่พระภิกษุฉันภายใน ๑ วันเรียกว่า “ข้าวชีวิต” มาบดให้เป็นผงผสมกับยางรักใช้ปั้นเป็นพระพุทธรูป ปัจจุบันอยู่วัดดอกคำ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ คำจารึกอยู่รอบฐานพระพุทธรูป บอกเวลาสร้าง ชื่อผู้สร้าง และวัตถุประสงค์ที่สร้างพระพุทธรูป รวม ๒ บรรทัด อยู่โดยรอบฐานพระ อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จ.ศ. ๑๒๐๕ ปีเมืองเมืง เดือนยี่เพ็ญ (ตามวิธีนับแบบ) มอญ วัน ๒ (จันทร์) (ตามวิธีนับแบบ) ไทยวันรุ่งเช้า ศรัทธนางแดง ผู้เป็นต้นคิด เป็นประธานสร้างพุทธรูปเจ้า(องค์นี้) ร่วมกับลูกทุกคน เพื่อค้าชู (ศาสนา) トラบ ๕๐๐๐ วัสสา...”

๓) พระพุทธรูปมุกเกสร วัดหมื่นล้าน

พระพุทธรูปมุกเกสร วัดหมื่นล้าน สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๖๐ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ จัดสมาธิราบ สูง ๔๕ เซนติเมตร ฐานเป็นไม้ ส่วนองค์พระทำด้วยโลหะองเกสรดอกไม้บดเป็นผง ในภาษาล้านนาเรียกว่า มุก นำมาผสมกับยางรัก จึงมีชื่อเรียกว่าพระพุทธรูปเกสร คำจารึกอยู่ด้านหน้าฐานพระพุทธรูป บอกเวลาสร้าง ชื่อผู้สร้าง วัตถุประสงค์ที่ใช้สร้าง และวัตถุประสงค์ที่สร้างพระพุทธรูปรวม ๓ บรรทัด อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จ.ศ. ๑๑๗๕ ปีเมืองเป้า เดือนยี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (ตามวิธีนับแบบ) มอญ วัน ๑ (วันอาทิตย์) (ตามวิธีนับแบบ) ไทย วันดับเช้า ศรัทธนางแก้ววัฒนา ผู้เป็น

ต้นคิด เป็นประธานสร้างพุทธรูปเจ้าองค์นี้ ทำด้วย(มุก)ละอองเกสรดอกไม้
ร่วมกับน้อยคันธิยและภรรยาลูกหลานเหลนทุกคน เพื่อคำบูชาศาสนา...”

๔) พระซุ้มพระแสงมุก วัดผ้าขาว

พระพิมพ์มุก วัดผ้าขาว สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ พุทธลักษณะเป็น
พระพุทธรูปปางมารวิชัย จำนวน ๔๔ องค์ เรียงแถวอยู่ในซุ้มสูง ๑๖๗ เซนติเมตร เดิมมีพระพุทธรูป
๔๖ องค์ ปัจจุบันขาดไปสององค์ อาจสร้างพระพิมพ์นี้เพื่อเป็นพระพุทธรูป “คู่อายุ” ภาษาไทยวน
บางครั้งเรียก “พระพิมพ์หนุ่ม” คำจารึกอยู่ที่ฐานของซุ้มประดิษฐานพระแสงมุก บริเวณใต้แถวสุดท้าย
ของพระพุทธรูป คำจารึกชำรุดมาก บอกเวลาสร้างพระพิมพ์ และชื่อวัดที่พระภิกษุผู้สร้างอยู่ รวม ๓
บรรทัด อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จ.ศ. ๑๑๘๑ ปีร่วงใต้ เดือน ๓ ขึ้น ... ครูบาวัดผ้า (ขาว) ... (สร้างพระพิมพ์องค์นี้)...”

๕) พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา

พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ พุทธลักษณะ
เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ฐานเป็นไม้ สูง ๕๖ เซนติเมตร สร้างด้วยเกสรดอกไม้ไม้บดเป็นผงผสม
ยางรัก คำจารึกอยู่ด้านหน้าฐานพระ บอกเวลาสร้าง ชื่อผู้สร้าง วัดที่ใช้สร้าง และวัตถุประสงค์ที่
สร้างพระพุทธรูปและคำปรารภนา รวม ๓ บรรทัด อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จ.ศ. ๑๒๒๕ ปีเมืองเหม้า ศรัทธาเจ้าเสมิรา เป็นประธานสร้างพระพุทธรูป
เจ้าเกสรองค์นี้ ร่วมกับพระบิดาพระมารดาและพี่น้องในโรง(คุ้ม วัง) ทุกๆ
คน เพื่อคำบูชาพุทธศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา ขอ(ผลบุญที่เกิดจากการ
สร้างพระพุทธรูป) จงเป็นเครื่องนำ (ข้าพเจ้าทั้งหลาย) ไปสู่มหานิพพาน
เทอญ...”

๖) พระพุทธรูปมุก วัดกุฎีเต้า

พระพุทธรูปมุก วัดกุฎีเต้า พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สูง ๑๓ เซนติเมตร สร้างจาก “มุก” ซึ่งหมายถึง ผง จากการนำดอกไม้หรือข้าวที่พระสงฆ์ฉันเรียกว่า “ข้าวชีวิต” มาบดให้เป็นผงผสมกับยางรัก เช่น มุกดอกไม้ มุกข้าวชีวิต คำจารึกอยู่ด้านหลังของฐาน พระ บอกชื่อผู้สร้าง วัตถุประสงค์ที่สร้างพระพุทธรูป และคำปรารภนา รวม ๔ บรรทัด อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...ศรัทธาณ้อยคันธิย สร้างพระพุทธรูปองค์นี้เพื่อเป็นที่ไหว้บูชา (แก่คน) ขอ (ผลบุญที่เกิดจากการสร้างพระพุทธรูป) จงเป็นเครื่องนำข้าพเจ้าทั้งหลาย ไปสู่นิพพานอย่างแน่นอน...”

๗) พระหลุบเงินข้างในเป็นมุก วัดทรายมูลเมือง

พระพุทธรูปหลุบเงินข้างในเป็นมุก วัดทรายมูลเมือง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดสมาธิราบ สูง ๑๕ เซนติเมตร คำจารึกอยู่ด้านหลังฐานพระพุทธรูป บอกเวลาสร้าง ชื่อผู้สร้างพระพุทธรูปและคำปรารภนา รวม ๘ บรรทัด อักษรไทยวน ภาษาไทยวน ความว่า

“...จุลศักราช ๑๒๔๕ ปีเมืองไค้ เดือน ๘ เพ็ญ (ตามวิธีนับแบบ) มอญวัน ๓ (วันอังคาร) (ตามวิธีนับแบบ) ไทยวันเมืองเร้า ศรัทธาพระภิกษุคุณาผู้เป็นต้นคิด เป็นประธาน สร้างพระพุทธรูปองค์ (นี้) ร่วมกับพ่อแม่พี่น้องลูกศิษย์ทุกคน เพื่อค้าบูชาศานาตราบ ๕๐๐๐ พระวัสสา ผู้(สร้าง)ทั้งหลายขอให้ถึงสุข ๓ ชั้น นิธิพพานเจ้าเป็นอันสูงส่งเทอญ...”

ดอกไม้ในฐานะมรดกสารสำคัญในการสร้างพระพิมพ์ล้านนา

พระพิมพ์หรือในปัจจุบันนิยมเรียกว่า พระเครื่อง คือพระพุทธรูปขนาดเล็กที่มีขนาดเล็กประมาณครึ่งเซนติเมตร ไปจนถึงขนาดประมาณสิบเซนติเมตร พระเครื่องในล้านนา

ส่วนมากที่พบ จะเป็นพระเก่าที่นิยมสร้างทำด้วยดินเผา ซึ่งมีความเชื่อว่าจะต้องนำดินที่ใช้สร้างพระมาจากคอกที่พระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาประทับ ดินจากก้นบึ้งของแม่น้ำ ดินจากนาพระเจ้าคือที่นาซึ่งมีผู้ถวายไว้เพื่อปลูกข้าวเพื่อถวายกับวัดหรือพระพุทธรูป ดินที่ผสมจากแหล่งพิเศษต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างพุทธคุณในพระเครื่องให้มีความมีความเด่นเป็นพิเศษ คนล้านนาสมัยก่อนไม่นำพระพุทธรูปหรือพระเครื่องเข้าบ้าน เพราะมีความเชื่อถือว่า “พระอยู่วัด คนอยู่บ้าน” บ้านเรือนเป็นสถานที่ไม่บริสุทธิ์ เป็นที่อยู่อาศัยของปญฺชนซึ่งยังมีกิเลสตัณหา จึงไม่เหมาะสมที่จะนำพระพุทธรูปซึ่งเป็นของสูงเข้ามาไว้ปะปนกัน นอกจากนี้ วัสดุที่ใช้สร้างพระยังมีความหลากหลาย ซึ่งสะท้อนคติความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธคุณและความศักดิ์สิทธิ์ อาทิ พระเนื้อดินดิบ พระเนื้อดินเผา พระเนื้อชินเงิน พระเนื้อชินตะกั่ว พระเนื้อวาน และพระผง เป็นต้น ตัวอย่างพระเครื่องในล้านนาที่ใช้เกสรดอกไม้นี้เป็นส่วนผสมสำคัญในการสร้าง มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด, ๒๕๔๒ : ๔๒๓๗ - ๔๒๖๔) โดยมีรายละเอียดเรียงตามลำดับ ดังนี้

“...๑) พระซุ้มฉันทบุรี พระซุ้มฉันทบุรี เมืองน่าน พระพุทธรลักษณะ เป็นพระเนื้อวานผสมผงเกสรดอกไม้และรัก ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ พระวรกายอวบอ้วนสมบูรณ์ได้สัดส่วน ประทับบนบัลลังก์แก้วบัวไฟปลา ฐานสูง ผนังด้านหลังมีเครื่องสูงสำหรับกษัตริย์ ประกอบด้วย ฉัตร บังแทรกจามร เนื้อพระหิ้วย่น สีพิศุล ขุดได้จากกรุวัดนาหลวง อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน เป็นพระที่มีน้อยหายาก องค์พระมีขนาดกว้าง ๓.๕ เซนติเมตร หนา ๑.๕ เซนติเมตร สูง ๗.๕ เซนติเมตร พระพุทธรคุณ ให้ความร่มเย็นเป็นสุข ป้องกันไฟ และกัณธรายต่างๆที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ทั้งให้ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

๒) พระนางแสนหัจจันท์ พระนางแสนหัจจันท์ เมืองน่าน พระพุทธรลักษณะ เป็นพระเนื้อดินผสมวานและเกสรดอกไม้ สีพิศุล เนื้อละเอียด รูปทรงสามเหลี่ยม สามารถมองเห็นเนื้อวานดอกมะขามได้ชัดเจน มีลักษณะคล้ายกับพระนางแสนหัจจันท์สุโขทัย ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ เข้าใน ทอดพระ

กรอ่อนช้อย เข้าโค้งเล็กน้อย ประทับบนบัลลังก์เรียบฐาน ๓ ชั้น ด้านข้าง ปาดด้วยผิวไม้ไผ่ ด้านหลังเป็นรอยนิ้วมือ ขุดได้จากกรวยงฟ้าใกล้ประตู อมร และกรุป่าเมี่ยงท้าวังผา องค์พระมีขนาดกว้าง ๓.๕ เซนติเมตร สูง ๔.๕ เซนติเมตร พระพุทธรุณ เมตตามหานิยม เจริญรุ่งเรือง

๓) พระพุทธสิงห์เกสร พระพุทธสิงห์เกสร เมืองลำปาง พระพุทธรุณลักษณะ เป็นพระผงเนื้อคำผสมด้วยเกสรดอกไม้ ๑๐๘ รวมกับผงใบลานอักขระ ไบราณเผา สร้างเป็นพระพุทธรูปเชียงแสน ประทับบนบัลลังก์ฐานสิงห์ เนื้อพระเศียรมีริศมีแผ่รังสีออกรอบๆ องค์พระเหยียวย่นหงอ รายละเอียดไม่ค่อยชัดเจน ขนาดฐานกว้าง ๒.๕ เซนติเมตร สูง ๓.๗ เซนติเมตร พระพุทธรุณ เมตตามหานิยม และแก้้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลาย

๔) พระสวลี พระสวลี เมืองลำพูน พระพุทธรุณลักษณะ เป็นพระพุทธรูปยืนถือไม้เท้า ตาลปัตร สะพายย่าม และแขวนลูกประคำ สร้างด้วยทองเหลือง ดิน ผงเกสร งาช้างที่หักเอง (หักคาต้นไม้) เรียกว่างาช้างกำจัด และงาที่แตกหักเอง มีหลายขนาดพระพุทธรุณ เมตตามหานิยมและอุดมด้วยโชคลาภ

๕) พระหนุ่มศึกหาญ พระหนุ่มศึกหาญ เมืองลำพูน พระพุทธรุณลักษณะ เป็นพระเนื้อผงคำ สร้างขึ้นจากว่านยา ผงเกสรดอกไม้ผสมกับคัมภีร์ ไบราณที่ชำรุด คลุกเคล้ากับน้ำรักแล้วกดพิมพ์ องค์พระนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย เจ้านอก ศิลปะแบบเชียงรุ่ง พระเศียรโต ผ่าสังฆาฏิชัดเจน ประทับนั่งบนบัลลังก์ชั้นเดียว ผ้นเรียบ ด้านข้างและฐานปาดด้วยของมีคม หลังแอ่นมีรอยนิ้วมือกด ปลายมน ขนาดฐานกว้าง ๒.๒ เซนติเมตร สูง ๕ เซนติเมตร หนา ๑ เซนติเมตร...”

สรุปผลการศึกษา ดังนี้

ตอนที่ ๑ ประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ และประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ใน
ล้านนา

คติความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

คติความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้มีเนื้อหาปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ อาทิ พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือคำราทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ในเรื่องราวพุทธประวัติ ตลอดระยะเวลา ๘๐ ปี ทั้งในสมัยที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ และหลังจากการตรัสรู้ อนุเคราะห์มาสัมผัสโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะในรายละเอียดของพุทธประวัติตอนที่สำคัญ พบว่า มักมีดอกไม้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอยู่เสมอ ได้แก่ ดอกบัว ในตอนพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ประสูติ และหลังจากการตรัสรู้ทรงเปรียบเทียบเวไนยสัตว์กับดอกบัว ๓ เหล่า รวมทั้งในเหตุการณ์เมื่อทรงตรัสตอบคำถาม โทณพราหมณ์ ได้เปรียบพระองค์กับดอกบัว ในตอน ครุทินันท์ เกิดดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระองค์จากหลุมถ่านเพลิง ในตอนเสด็จดับขันธปรินิพพาน มีเรื่องราวของดอกสาละและดอกมณฑารพ ตลอดจนในเนื้อหาของ มหาปริสตัลภะบางประการยังมีดอกไม้เป็นองค์ประกอบสำคัญ

นอกจากนี้ ดอกไม้มักเกี่ยวข้องกับคติเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า กล่าวคือ ในยุคปฐมกัปมีกอบัวเกิดขึ้นกอแรก อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเกิดขึ้นของกัปใหม่ และจำนวนของดอกบัวยังมีความหมายสัมพันธ์เนื่องกับจำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ในภัทรกัป ส่วนด้านหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงใช้ดอกไม้เพื่อเป็นสื่อการสอนธรรมะ โดยมีเนื้อหาปรากฏในพุทธวจนะในธรรมบท ซึ่งเป็นเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่บุคคลต่างๆ และดอกไม้ยังเป็นองค์ประกอบในท้าวตถุ ๑๐ อีกด้วย จากการศึกษาเรื่องราวการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอรรถกถา พบว่า มีเนื้อหาการสักการบูชาพระพุทธองค์ด้วยดอกไม้ชนิดต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ความคิดความเชื่อดังกล่าว ยังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์อานิสงส์การสักการบูชาด้วยดอกไม้ของล้านนา ดังนั้น จากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า ความสำคัญของเรื่องราวเกี่ยวกับดอกไม้ในพระพุทธศาสนา คือ การทำหน้าที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลังความ

ศรัทธาและคติความเชื่อในการสักการบูชาพระพุทธรองค์ ของชาวพุทธที่สืบทอดมาแต่เมื่อครั้งสมัย
พุทธกาล

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างและการสักการบูชาพระพุทธรูปในล้านนา

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างและสักการบูชาพระพุทธรูปในล้านนา พบว่า มีคติความ
เชื่อเรื่องอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปปรากฏอยู่ในเรื่อง วัฏฏังคุลีราชชาดก จันทเสนชาดก และ
เทวรุกขกุมารชาดก จากคัมภีร์ปัญญาสาชดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญ
ของล้านนา โดยมีพระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่เป็นผู้รจนา ส่วนการศึกษาตำนานพระพุทธรูป
ในล้านนา พบว่า เป็นเรื่องเล่าถึงประวัติความเป็นมารวมทั้งปรากฏการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับความ
ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปของชาวพุทธ และเป็นข้อมูลทางคติชนวิทยารูปแบบหนึ่งที่มีปรากฏ
แพร่หลายในชุมชนท้องถิ่นล้านนา เนื้อหาของตำนานทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวที่มีความสัมพันธ์
เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพุทธสถานของชุมชนต่างๆ เช่น ตำนาน
พระพุทธรูปแก่นจันทร์ ตำนานพระแก้วมรกต ตำนานพระสิงห์ ตำนานพระเสด็จมณี และตำนาน
พระแก้วดอนเต้า เป็นต้น ตลอดจนตำนานที่เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูป ที่ปรากฏใน
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๖๐๐ ปี นอกจากนี้ การศึกษาดำรงการสร้างพระพุทธรูปใน
ล้านนา พบว่า มีหลักการและกฎเกณฑ์ทางสุนทรียภาพ โดยเฉพาะการกำหนดเป็นมาตราส่วน
ขนาดและสัดส่วน ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ทั้งนี้ คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปใน
ล้านนายังสะท้อนความหมายผ่านพิธีกรรมการก่อสร้างพระพุทธรูป การกำหนดเดือนและวันที่ควร
สร้างพระพุทธรูปอีกด้วย ดังนั้น จากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า คติความเชื่อในการสร้างและ
สักการบูชาพระพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนา คือ วิธีคิดในการกำหนดคุณค่าและความหมาย
ให้กับสื่อศิลปะ อันเป็นทั้งรูปแทนพระพุทธรองค์ และรูปทรงที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์จาก
พุทธธรรม ผ่านทางวรรณกรรมเนื่องในพุทธศาสนา อาทิ ชาดกนอกนิบาต ตำนานพระพุทธรูป และ
ดำรงการสร้างพระพุทธรูป เพื่อแสดงให้เห็นพลังความศรัทธาของชาวพุทธในล้านนา

คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา

ชาวล้านนามีพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สะท้อน
ผ่านคติความเชื่อเรื่องกุศลผลบุญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จากการศึกษาคติความเชื่อและ
ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา พบว่า มีเนื้อหาปรากฏอยู่ในคัมภีร์อานิสงส์

ของล้านนา โดยเฉพาะอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป และอานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูป ได้แก่ คัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดช่วงสิงห์ ฉบับวัดบ้านท้อ ฉบับวัดควรคำมั่ว จังหวัด เชียงใหม่ คัมภีร์อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดป่าบางจันจว้า จังหวัดเชียงราย และ อานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูป อานิสงส์การปิดทองพระพุทธรูป วัดพระเกิด จังหวัดน่าน เป็นต้น นอกจากนี้ การศึกษาคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา พบว่า เนื้อหาของจารึกมักจะ เป็นคำบรรยายถึงการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ตลอดจนคติ การใช้ดอกไม้ในฐานะมณฑลสารสำคัญในการสร้างพระพิมพ์ล้านนา โดยวัสดุที่ใช้สร้างพระยังมีความ หลากหลาย ซึ่งสะท้อนคติความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธคุณและความศักดิ์สิทธิ์ อาทิ พระขุมนันท บური เมืองน่าน พระนางเสนาห์จันทน์ เมืองน่าน พระพุทธสิงห์เกสร เมืองลำปาง พระสิวลี เมืองลำพูน และ พระหนุมสิริหาญ เมืองลำพูน ดังนั้น จากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า คติความเชื่อและ ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา คือ วัฒนธรรมวิธีคิดในการกำหนดคุณค่า ความหมายให้กับพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุอันเป็นสื่อสัญลักษณ์ของความศรัทธาตามคติ ความเชื่อของชาวพุทธในล้านนาที่สืบทอดมาแต่เมื่อครั้งสมัยพุทธกาล

ตอนที่ ๒ แนวคิด รูปแบบทางศิลปกรรมและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์

เป็นการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับ แนวคิด รูปแบบทางศิลปกรรม และกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ในเขตวัฒนธรรมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบน ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเอกสาร จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ และการศึกษาภาคสนาม (Field Survey) เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ ด้วยวิธีการสำรวจและสอบถาม พระสงฆ์ นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษาศิลปะกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ ด้วยวิธีการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) จากกลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ประกอบด้วย พระสงฆ์ กลุ่มศิลปิน ช่างฝีมือ สถาปนิก ภายในชุมชนท้องถิ่น และนักวิชาการ ที่มีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) แล้วนำข้อมูลมาจัดระเบียบ และเรียบเรียง โดยวิเคราะห์ (Analysis) ข้อมูล เพื่อให้ได้คำตอบเรื่องแนวคิด รูปแบบทางศิลปกรรม และกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ในล้านนา โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ตามลำดับหัวข้อดังนี้

๑. แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์
๒. รูปแบบทางศิลปกรรมพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์
๓. กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์

แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นิรันดร์ ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลภาคเอกสาร จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือ เอกสารงานวิจัยต่างๆ พบว่า มีแนวคิดเชิงสัญลักษณ์อันเป็นหลักการสำคัญ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปของชาวพุทธ ๓ แนวคิด ได้แก่ แนวคิดมหาปริสลักษณะ ๓๒ ประการ แนวคิดสัญลักษณ์ปางพระพุทธรูป แนวคิดสัญลักษณ์อดีตพระพุทธเจ้า และแนวคิดสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา โดยมีรายละเอียดเรียงตามลำดับดังนี้

แนวคิดมหาปฐกถา ๓๒ ประการ

แนวคิดมหาปฐกถา ๓๒ ประการ เป็นคติความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากตำราของพราหมณ์คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายสำนัก ซึ่งมีมาก่อนสมัยพุทธกาล เนื้อหามหาปฐกถา กล่าวถึง บุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของมหาบุรุษ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสอีกประการหนึ่ง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๓๗) ด้วยเหตุนี้ องค์ความรู้การศึกษาระเบียบความงามในพระพุทธรูป ซึ่งเกิดจากการพัฒนาทางด้านแนวคิด รูปแบบ และสุนทรียภาพจากรูปสัญลักษณ์ไปสู่รูปทรงของมนุษย์อันสมบูรณ์ ล้วนมีรากฐานมาจากแรงบันดาลใจในรูปลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ได้แก่ มหาปฐกถาของพระพุทธเจ้า ๓๒ ประการ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๓ : ๒๑๕) นอกเหนือจากนี้ ยังพบว่าเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องมหาปฐกถาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างกุศลกรรมจนถึงพร้อม จึงส่งผลให้ได้รับลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อันเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์ที่เสด็จอุบัติมาแล้วในอดีต พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน รวมไปถึงพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จอุบัติขึ้นในกาลข้างหน้า (เสมอชัย, ๒๕๕๕ : ๑๑๑) โดยมีรายละเอียดปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ มหาปทานสูตร แห่งที่มณิกาย มหาวรรค และ ลักษณะสูตร แห่งที่มณิกาย ปาฏิภวรรค พระสุตตันตปิฎก และปรากฏในอรรถกถา คือ สุมังคลวิลาสินี อรรถกถามหาปทานสูตร แห่งที่มณิกาย โดยพระพุทธโฆษาจารย์ ตลอดจนปรากฏในปกรณัมวิเสส เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น (เฟื่องสมุทร วิชามูล, ๒๕๕๐ : ๒๐ – ๒๑) ดังเช่นเนื้อหาใน พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๓ ที่มณิกาย ปาฏิภวรรค ลักษณะสูตร ความว่า

“...ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระมหาบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยมหาปฐกถา ๓๒ ประการเหล่านี้ ย่อมมีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็น พระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะ แล้ว มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้าง แก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้วเป็นที่ ๗ พระราชบุตรของพระองค์มีกว่าพัน

ล้วนกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายเสนาของข้าศึกได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม โดยเสมอมิต้องใช้ศัสตรา มิต้องใช้อาชญา มิได้มีเสนียด ครอบครองแผ่นดิน มีสาครเป็นขอบเขต มิได้มีเสนาเขื่อน มิได้มีนิมิต ไม่มีเสียงนหนาม สำเร็จ แพร่หลาย มีความเกษม ตำราญ ถ้าเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคา คือ กิเลสอันเปิดแล้วในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ นั้น เป็นโณ ซึ่งพระมหาบุรุษประกอบแล้วย่อมมีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ อนึ่ง ถ้าพระมหาบุรุษนั้น เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...”

นอกจากนี้ จากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่เนื่องในพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านนา พบว่า แนวคิดมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ยังสะท้อนความสำคัญผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธปฏิมา ด้วยเป็นปทัฏฐานในการสร้างพระพุทธรูปในยุคสมัยต่างๆ อีกทั้งยังมีบทบาทเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์กล่าวคือ สาเหตุแห่งการได้มาแห่งลักษณะมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการนั้น เป็นกระบวนการของเหตุและผลสืบเนื่องตามลำดับ ลักษณะที่ปรากฏทางรูปธรรมนั้นทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลาง เพื่อการแสดงธรรมเรื่องการสั่งสมกุศลกรรมในชาติก่อน และการส่งผลให้เกิดกุศลวิบากในชาติปัจจุบัน โดยมีมหาปุริสลักษณะเป็นสักขีพยานทางกายภาพเท่านั้น (เขมานันทะ, ๒๕๓๘ : ๑๓๕) ดังปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ความว่า

“...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน เป็นผู้สมาทานมั่นในกุศลกรรม มีสมาทานไม่ถอยหลังในกายสุจริต ในวจีสุจริต ในการบำเพ็ญทาน ในการสมาทานศีลในการรักษาอุโบสถ ในการปฏิบัติในมารดา ในการปฏิบัติในบิดา ในการปฏิบัติในสมณะ ในการปฏิบัติในพรหม ในความเป็นผู้เคารพต่อผู้ใหญ่ในสกุลและในธรรมเป็นอธิ

๑๔) อุทฺทคฺคโลโม เส้นพระโลมาค่านิเวียนเป็นทักษิณาวรรต มีปลายงอนขึ้น

ข้างบน

๑๕) พุรหุชฺชคฺคโต พระกายตั้งตรงคุดงเท้ามหาพรหม

๑๖) สดฺตุสฺสตี มีพระมั่งสะอุมในที่ ๘ แห่ง คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ พระอังสาทั้ง ๒ ลำพระศอ

๑๗) สีหปุพฺพทุคฺคาโย มีพระสรีรกายบริบูรณ์คุดงกึ่งท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์

๑๘) ปิตนฺตรโส พระปฤษฏางค์ราบเสมอกัน

๑๙) นิโครธปริมฺณฺทโล ส่วนพระกายเป็นปริมณฺทลแห่งคันไทร

๒๐) สมวณฺณกฺขนฺโธ มีลำพระศอกกลมงามเสมอดลอด

๒๑) รสคฺคสคฺคี มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารอันดี

๒๒) สีหนุ มีพระหนุคุดกลางแห่งราชสีห์(โค้งเหมือนวงพระจันทร์)

๒๓) จดฺดาฬิสฺสทฺโธ พระทนต์ ๔๐ ซี่ (ข้างละ ๒๐ ซี่)

๒๔) สมทฺโธ พระทนต์เรียบเสมอกัน

๒๕) อวิวรทฺโธ พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง

๒๖) สฺสสฺสทฺทโธ เชื้อพระทนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ

๒๗) ปนฺดชฺวโธ พระชิวหาอ่อนและยาว

๒๘) พุรหุสโร กรวิกภาณี พระสุรเสียงคุดงเท้ามหาพรหม ครัสมีสำเนียงคุดนก การเวก

๒๙) อภินิถฺตฺโต พระเนตรค่านิพ

๓๐) โคปฺจูโม ดวงพระเนตรแจ่มใสคุดตาลูกโคเพิ่งคลอด

๓๑) อุณฺณา ฆมฺกนฺตเร ชาตา มีอุณาโลมระหว่างพระโขนงเวียนขวา

๓๒) อุณฺหิสฺสตีโธ มีพระเศียรงามบริสุทธิคุดงประดับด้วยกรอบพระพักตร์

การศึกษารายละเอียดของมหาปฐิสถลักษณะ ในคัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า มหาปฐิสถลักษณะของพระพุทธเจ้า ได้มาเพราะอานิสงส์แห่งการสร้างกุศลกรรมในอดีตชาติ และผลอันเป็นกุศลวิบากในชาติปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดปรากฏใน จากลักษณะสูตร ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕. หน้า ๑๕๕-๑๕๘) และ(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๔๕-๖๘) ดังนี้

(๑) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๑ สุปตฺธิภูติปาโท : มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน มหาบุรุษมีลักษณะไม่เหมือนบุคคลทั่วไป เมื่อวางเท้าลงบนพื้นนั้น ปลายฝ่าเท้า ส้นเท้า หรือข้างเท้า ย่อมจรดก่อน และปรากฏช่องว่างตอนกลางของฝ่าเท้า แม้เมื่อยกขึ้นส่วนหนึ่งในปลายฝ่าเท้า ย่อมยกขึ้นก่อนเป็นต้น ฝ่าพระบาทของมหาบุรุษนั้นย่อมจรดพื้นโดยตรง เมื่อทรงยกพระบาทขึ้นก็เป็นในทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้นมหาบุรุษจึงเป็นผู้มีพระบาทเรียบเสมอกัน

สาเหตุที่มาของมหาปฐกษัตริย์ที่ ๑ มีฝ่าพระบาทเรียบเสมอกัน เกิดจากบุญกรรมในภพชาติก่อน อาณิสสค์ของการยึดมั่นในกุศลกรรมอย่างมั่นคง ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ โดยสุจริต ยินดีในการให้ทาน สมาทานศีลและรักษาศูโบสถ์ เกื้อกูลมารดาบิดา สมณะ และมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เคารพในธรรมที่สูงขึ้นไป ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือพระพุทธรองค์ทรงไม่มีข้าศึกศัตรูภายใน ได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ และข้าศึกศัตรูภายนอก ได้แก่ สมณพราหมณ์ เทวดา พรหม และใครๆในโลกนี้จะข่มได้

(๒) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๒ เหฏฐาปาตเลสุ จกฺกานี ชาตานี : ปลายพื้นพระบาทเป็นจักร ความพิเศษของมหาบุรุษ ปรากฏรูปจักรเป็นลายพื้นพระบาท ดุมของจักรอยู่กลางพื้นพระบาทเป็นรูปวงกลม มีท่อน้ำ ซึ่ง ลวดลายวงกลมในนี้ กง แก้วมณี รูปหอก รูปแว่นส่องพระฉาย รูปดอกพุดซ้อน รูปสายสร้อย รูปถาดทอง รูปมัจฉา รูปตั้ง รูปขอ รูปปราสาท รูปเสาระเบียด รูปเศวตฉัตร รูปพระขรรค์ รูปพัดใบตาล รูปหางนกยูง รูปพัดวาลวิชนี รูปมงกุฎ รูปแก้วมณี รูปบาตร รูปพวงดอกมะลิ รูปดอกบัวขาว รูปดอกบัวแดง รูปดอกบัวขาว รูปดอกปทุม รูปดอกนุชทริก รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ รูปถาดเต็มด้วยน้ำ รูปมหาสมุทร รูปเขาจักรวาล รูปป่าหิมพานต์ รูปเขาสินธู รูปพระจันทร์และพระอาทิตย์ รูปดาวนักษัตร รูปทวีปใหญ่ทั้ง ๔ รูปทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทั้งหมด

สาเหตุที่มาของมหาปฐกษัตริย์ที่ ๒ พื้นพระบาททั้ง ๒ มีจักรเกิดขึ้น จักรเหล่านี้มีซี่กงและดุม เกิดจากอาณิสสค์ที่พระองค์นำความสุขมาให้แก่คนหมู่มาก บรรเทาความหวาดกลัวและหวาดสะอุ้ง ป้องกัน คุ้มครองอย่างเป็นธรรม และให้ทานพร้อมทั้งของที่เป็นบริวาร ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรองค์ทรงมีบริวารมาก อาทิ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ สัตว์สี่เท้าที่มีขมมาก แวดล้อมพระองค์ไม่มีใครยิ่งกว่า

(๓) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๓ อายตปณฺหิ : มีส้นพระบาทยาว ส้นพระบาทของมหาบุรุษไม่เหมือนส้นเท้าของคนอื่น ที่มีลักษณะของลำแข้งตั้งอยู่สุดส้นเท้า แต่พระบาทของ

พระศอเต็มบริบูรณ์ ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุขสูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง

(๗) มหาปริสลักษณะที่ ๗ มุทุตนหตุปาโท : ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม มหาบุรุษมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นที่บีบได้ ๑๐๐ ครั้ง อาจรวมตั้งไว้ในเนยใส แม้มีพระชนม์เจริญขึ้นพระหัตถ์และพระบาทก็จักอ่อนนุ่ม เหมือนเมื่อทรงประสูติเป็นพระโพธิสัตว์นั้น มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม

(๘) มหาปริสลักษณะที่ ๘ ชาลหตุปาโท : ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจดาวขยับ ระหว่างองคุลีหนึ่งไม่ติดกัน เพราะผู้มีนิ้วติดกันถูกกำจัดโดยบุรุษโทษ แม้บวชก็ไม่ได้ แต่มหาบุรุษมีนิ้วพระหัตถ์ ๔ และ นิ้วพระบาท ๕ ชิดสนิทเป็นอันเดียวกัน ก็เพราะองคุลีทั้งหลายชิดสนิทเป็นอันเดียวกัน พระหัตถ์และพระบาทของพระโพธิสัตว์นั้นมีลักษณะเป็นเช่นหน้าตาขยับ อันช่างผู้ฉลาดดีประกอบแล้ว ท่านจึงกล่าวว่า ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจดาวขยับ

สาเหตุที่มาของมหาปริสลักษณะที่ ๗, ๘ มีพระบาทและพระหัตถ์อ่อนนุ่ม มีเส้นดุจรูปดาวขยับ ปรากฏบนฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาท เกิดจากอานิสงส์ที่ได้สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน (การให้) ปิยวาจา (วาจาไพเราะ) อุตถจริยา (บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์) และสมานัตตา (วางตนเหมาะสม) ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงมีบริวารที่พระองค์สงเคราะห์เป็นอย่างดี ผูกใจบริวารได้เป็นอย่างดี โดยการสงเคราะห์ในบุพชาติ (กรรม) และในปัจจุบัน (อุปนิสัย) และเป็นที่เคารพรักของบริวาร

(๙) มหาปริสลักษณะที่ ๙ อุตุสขปาโท : มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ อัญช้อย พระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาทกลอกได้คล่อง เมื่อทรงดำเนินผิดกับสามัญชน ช้อพระบาทตั้งอยู่เบื้องบน พระบาทของพระโพธิสัตว์จึงมีลักษณะเหมือนสังข์คว่ำ ช้อเท้าของคนอื่นอยู่ที่หลังเท้า เท้าของคนเหล่านั้นจึงติดกัน เหมือนติดด้วยสลักกลับกลอกไม่ได้สะดวก เมื่อเดินไปฝ่าเท้าไม่ปรากฏแต่ช้อพระบาทของมหาบุรุษขึ้นไปตั้งอยู่เบื้องบน ทำให้พระวรกายท่อนบนตั้งแต่พระนาภีขึ้นไปจึงไม่หวั่นไหวเลย ดุจพระสุวรรณภูมิประดิษฐานอยู่ในเรือนทอง พระวรกายเบื้องล่างย่อมเคลื่อนไหว พระบาทกลอกกลับได้สะดวก

(๑๐) มหาปฐักขณที่ ๑๐ อุทฺธคฺคโลโม : เส้นพระโลมาคำสนธิเวียนเป็นทักษิณาวรรต มีปลายงอนขึ้นข้างบน มหาบุรุษมีพระโลมาชาติมีปลายงอนขึ้นเบื้องบน ตอนปลายเวียนเป็นทักษิณาวรรต

สาเหตุที่มาของมหาปฐักขณที่ ๙,๑๐ มีข้อพระบาทสูงและมีพระโลมาชาติปลายงอนขึ้น เกิดจากอานิสงส์การกล่าววาทะที่ประกอบด้วยประโยชน์ ประกอบด้วยธรรมแนะนำคนหมู่มาก เป็นผู้นำประโยชน์และความสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้บูชาธรรมเป็นปกติ ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ และเป็นประมุขสูงกว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง

(๑๑) มหาปฐักขณที่ ๑๑ เอมิขงฺโฆ : พระขงฆ์เรียวคุดแข็งเนื้อทราย พระขงฆ์บริบูรณ์หุ้มด้วยพระมังสะเต็ม ไม่ใช่เนื้อสะโทกติดโดยความเป็นอันเดียว ประกอบด้วยพระขงฆ์เช่นกับท้องข้าวสาลี ท้องข้าวเหนียว

สาเหตุที่มาของมหาปฐักขณที่ ๑๑ มีพระขงเรียวคุดแข็งเนื้อทราย เกิดจากอานิสงส์เป็นผู้ตั้งใจสอนศิลปวิชา จรณะ (ศีล สมาธิ) กรรม (การงาน) ที่ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนใคร โดยตั้งใจสอนแก่ผู้คนที่เข้าใจได้รวดเร็ว และปฏิบัติตามได้สำเร็จเร็ว ไม่ล่าช้ากนาน ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงได้ปัจจัยอันควรแก่สมณะและบริษัท และเครื่องสมณูปโภคอันควรแก่สมณะโดยพลัน

(๑๒) มหาปฐักขณที่ ๑๒ สุขุมจฺฉวี : พระฉวีละเอียด รุติละอองไม่ติดกาย รุติหรือมลทินไม่ติด คือกลิ่นเหมือนหยาดน้ำกลิ้งจากใบบัว พระพุทธเจ้าทั้งปวงทรงกระทำการชำระพระหัตถ์เป็นต้น เพื่อกำหนดฤดูเพื่อผลบุญของพวกทวยหา อนึ่งทรงกระทำแม้โดยหลักปฏิบัติ นั่นเอง

สาเหตุที่มาของมหาปฐักขณที่ ๑๒ มีพระฉวีวรรณละเอียด รุติไม่ติดพระวรกาย เกิดจากอานิสงส์ผลบุญที่เข้าไปหาสมณพราหมณ์ สอนถามธรรม ชักถามในเรื่องกุศลกรรม อกุศลกรรม สิ่งไม่ควรเสพไม่ควรเสพ มิโทษไม่มีโทษ ตั้งใจฟัง ทำความเข้าใจ ไตร่ตรอง เพื่อความเจริญทางปัญญา ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชามาก กว้างขวาง ว่องไว เยียบแหลม ทำลายกิเลส มีปัญญาเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย และได้บรรลุโพธิญาณ

(๑๓) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๓ สุวณฺณวณฺโณ : มีฉวีวรรณดุสิตทอง มหาบุรุษ
เหมือนรูปทองแท่งที่คลุกเคล้าด้วยสีแดงชาด แล้วขัดด้วยเชียวเสื่อแล้วระบายด้วยดินสอแดงตั้งไว้
พระวรกายของพระมหาบุรุษแน่นสนิทละเอียดแล้วจึงแสดงพระฉวีวรรณ

สาเหตุที่มาของมหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๓ มีพระฉวีเปล่งปลั่งดุจทองคำ
เกิดจากอานิสงส์ของการตั้งสัจจะอธิษฐานเป็นผู้ไม่มีความโกรธ ไม่มีความคับแค้นใจ ไม่โกรธ ไม่
พยาบาท ไม่จองล้าง จองผลาญ และไม่แสดงความเสียใจให้ปรากฏ เป็นผู้ให้เครื่องลาดที่มีเนื้อดี
อ่อนนุ่ม ให้ผ้าห่มเนื้อดี ผ้าฝ้ายเนื้อดี ผ้าไหมเนื้อดี และผ้ากำพลเนื้อดี เป็นจำนวนมาก ส่วนผลที่
ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรูปองค์ทรงได้เครื่องลาด ผ้านุ่งห่มอย่างดี เนื้อละเอียดอ่อนนุ่ม

(๑๔) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๔ โกโสหิตวตฺตคฺคฺยโห มีพระคุษะเรือนอยู่ในฝัก
มหาบุรุษมีพระคุษะซ่อนอยู่ในฝัก องค์กำเนิดเพศชายหัดเร้นเข้าข้างใน คูกฝักบัวทอง คูกคุษะแห่ง
โกและข้างเป็นต้น

สาเหตุที่มาของมหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๔ มีพระคุษะเรือนอยู่ในฝัก
เกิดจากอานิสงส์ของการเป็นผู้นำพวงญาติมิตรที่สูญหายพลัดพรากไปนานให้มาพบกัน ถ้าพระองค์
เป็นพระมหาจักรพรรดิ พระองค์จะทรงมีพระโอรสมาก ถ้าพระองค์เสด็จออกบรรพชาก็ได้บวช
เป็นอันมาก ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรูปองค์ทรงมีพระโอรสมาก หมายถึง พุทธ
บุตร สาวกผู้ดำเนินตามพุทธพจน์ จำนวนหลายพัน

(๑๕) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๕ นิโครธปริมณฺฑลโ : พระวรกายสง่างาม
สมบูรณ์ ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล คูกปริมณฑลแห่งต้นไทร มหาบุรุษมีพระวรกายสูงเท่ากับ ๑
วาของพระองค์ ประมาณคูกต้นนิโครธที่มีลำต้นและกิ่งเสมอกัน เพราะจะเป็น ๕๐ ศอกหรือ ๑๐๐
ศอกก็ตาม ย่อมประมาณเท่ากันทั้งส่วนยาวและส่วนกว้าง

(๑๖) มหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๖ วิฐโก วุ อโนมนนฺโต อุโกหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณกา
นิ ปรามสฺติ เมื่อยืนตรงพระหัตถ์ทั้งสองจับถึงพระขานู โดยไม่ต้องน้อมพระวรกาย พระวรกาย
มหาบุรุษไม่ค่อม ไม่แกระ คนค่อมกายส่วนบนไม่บริบูรณ์ คนแกระกายส่วนล่างไม่บริบูรณ์ คน
เหล่านี้นเพราะกายไม่บริบูรณ์ เมื่อก้มลงจึงไม่สามารถอุบค้ำเข้าได้

สาเหตุที่มาของมหาปฐกษัตริย์ที่ ๑๕, ๑๖ เมื่อประทับยืนพระหัตถ์
จับถึงพระขานู โดยไม่น้อมพระวรกายลง และมีพระวรกายเป็นปริมณฑลคูกปริมณฑลของต้นไทร

พระวรกายสูงเท่ากับ ๑ วา ของพระองค์ เกิดจากอานิสงค์ที่พระองค์ทรงเป็นผู้ฉลาดในการพิจารณาบุคคล ได้ตรวจดูมหาชนที่ควรสงเคราะห์ ควรยกย่อง ควรเลื่อมใส รู้จักตนเอง รู้จักฐานะของบุคคล และปฏิบัติต่อบุคคลได้อย่างเหมาะสม ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มั่งคั่งมาก มีทรัพย์สมบัติมาก ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา

(๑๗) มหาปุริสลักษณะที่ ๑๗ สีหปุพพหุตกาโย : มีพระสรีรกายบริบูรณ์ดุจกึ่งท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์ กายเนื้อเบื่องหน้าของราชสีห์บริบูรณ์ กายเบื่องหลังไม่บริบูรณ์ ก็พระวรกายทั้งหมดของมหาบุรุษก็เหมือนกายของราชสีห์ย่อมไม่ตั้งอยู่สูงๆ ต่ำๆ ด้วยสามารถแห่งความฟูและความแฟบ ยาวในที่ควร ตั้นในที่ควร ควรล่า ควรเร็ว ควรกว้าง ควรกลม อัดภาพของมหาบุรุษสะสมไว้ด้วยทานจิต บุญจิต ตระเตรียมไว้ด้วย บารมี ๑๐ ประการ

(๑๘) มหาปุริสลักษณะที่ ๑๘ ปีตนตรโโส : พระปฤษฎางค์ราบเสมอกัน มหาบุรุษมีพระอังสาเต็มบริบูรณ์ เพราะเหตุนั้น มหาบุรุษจึงมีระหว่างพระอังสาเต็ม ลักษณะของคนทั่วไปจะยุบลง หลังและท้องทั้งสองปรากฏเฉพาะตัว แต่มหาบุรุษมีพื้นพระอังสาดังแต่พื้นพระองค์จนถึงพระศอไปปิดพระปฤษฎางค์ตั้งอยู่เหมือนแผ่นกระดานทองที่ยกขึ้นตั้งไว้

(๑๙) มหาปุริสลักษณะที่ ๑๙ สมวฏฏุกุขบุโร : มีลำพระศอกกลมงามเสมอตลอด มหาบุรุษมีพระศอเท่ากัน คนบางคนมีลำคอขาว คด หนา เหมือนนกกกระเรียน เหมือนนกยางเหมือนหมู เวลาพูดเอ็นเป็นตาข่าย เวลาพูดเสียงออกมาแหบ ต่างกับลำพระศอกของมหาบุรุษเป็นเช่นกลองที่กลึงดีแล้ว เวลาตรัสเอ็นเป็นตาข่ายไม่ปรากฏ พระสุรเสียงดังก้องดุจเสียงเมฆกระทบ

สาเหตุที่มาของมหาปุริสลักษณะที่ ๑๗, ๑๘, ๑๙ มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ มีร่องพระปฤษฎางค์ราบเรียบเต็มเสมอกัน และมีพระศอกกลมงามเท่ากันตลอด เกิดจากอานิสงค์ ที่ทรงหวังประโยชน์เกื้อกูล ความสุขเกษมจาก โยคะ (กิเลส) แก่มหาชนที่ปรารถนาความเจริญด้วยศรัทธา รักษาศีล เจริญด้วย สุตะ พุทธิ จาคะ ธรรมะ และปัญญา พึงเจริญด้วยทรัพย์ ข้าว นา สวน สัตว์เลี้ยง บุตรภรรยา ทาสกรรมกร ญาติมิตร พวกพ้อง ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงไม่เสื่อมจากอริยทรัพย์ ๕ ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ สุตะ ปัญญา และสมบัติทั้งปวง

(๒๐) มหาปุริสลักษณะที่ ๒๐ รสคฺคสคฺคิ : มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารอันดี มหาบุรุษมีเส้นประสาทนำไปซึ่งรสอาหารอันเลิศ มีเส้นประสาทสำหรับนำรสอาหาร

ประมาณ ๘,๐๐๐ เส้น มีปลายขึ้นเบื้องบนแล้วรวมเข้าที่ลำพระศอนั่นเอง พระกระยาหารแม้เพียงเมล็ดคงตั้งอยู่ปลายพระชีวหายุ่อมแผ่ไปทั่วพระวรกายทุกส่วน

สาเหตุที่มาของมหาปฐิสลักขณที่ ๒๐ มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี เกิดจากอานิสงส์ที่ไม่เบียดเบียนสัตว์ใดๆให้ลำบาก ทรงมีพระเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน พระพุทธรองค์ทรงมีโรคพาน้อย มีความลำบากน้อย สมบูรณ์ด้วยเตโชธาตุทำให้ย่อยอาหารได้ดี เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร ประพฤติปฏิบัติธรรม

(๒๑) มหาปฐิสลักขณที่ ๒๑ อภินิลเนตุโค : พระเนตรดำสนิท มหาบุรุษมีพระเนตรไม่ดำทั้งหมด พระเนตรของพระองค์ประกอบด้วยสีเขียวบริสุทธิ์ยิ่งนัก เช่นกับดอกสามหาวในที่ควรเขียว ในที่ควรเหลืองก็มีสีเหลือง เช่นกับดอกกรรณิการ ในที่ควรแดงก็มีสีแดง เช่นกับดอกขบา ในที่ควรขาวก็ขาว เช่นกับดาวประกายพริ้ว ในที่ควรดำก็มีสีดำ เช่นกับลูกประคำดีควาย พระเนตรย่อมปรากฏ เช่นกับสีหบัญชรแก้วอันเผยออก

(๒๒) มหาปฐิสลักขณที่ ๒๒ โคปุโม : ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด ดวงพระเนตรของมหาบุรุษทั้งหมดนั้นแตกต่างกับดวงตาของลูกโคดำเป็นธาตุหนาแต่ของลูกโคแดงผ่องใส มหาบุรุษมีดวงพระเนตรเช่นกับลูกโคแดงอ่อนซึ่งเกิดได้ครั้งเดียว ต่างกับดวงตาของคนอื่นที่ไม่บริบูรณ์ มีลักษณะตาลนออกมาบ้าง ลึกลงไปบ้าง เช่น ตาสัตว์มีขี้ช้างและหนู เป็นต้น

สาเหตุที่มาของมหาปฐิสลักขณที่ ๒๑, ๒๒ มีพระเนตรดำสนิท และมีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด เกิดจากอานิสงส์เป็นผู้มีปิยจักขุ มีในชื่อตรงเป็นปกติ เป็นผู้ฉลาดในนิมิตต่อพหูชน และแลดูมหาชนด้วยดวงตาที่เปี่ยมด้วยความรัก ทรงมีสายพระเนตรเบิกบาน น่ารักไม่ถลึงตาลู ไม่ถลึงตาธุ ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรองค์ทรงเป็นผู้ที่ชนทั้งหลายเห็นแล้วรัก เป็นที่รักใคร่ของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และยังชนเป็นอันมากให้สร้างโสภ

(๒๓) มหาปฐิสลักขณที่ ๒๓ อุณฺหิสสิโส : มีพระเศียรงามบริสุทธิ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ อาศัย์อำนาจ ๒ อย่าง คือความที่พระนลาฏบริบูรณ์ และความที่พระเศียรบริบูรณ์ เพราะว่าพื้นพระมิ่งสะของมหาบุรุษนั้นขึ้นตั้งแต่หมวกพระกรรมเบื้องขวาปกพระนลาฏทั้งสิ้นเต็มบริบูรณ์ไปจดหมวกพระกรรมเบื้องซ้าย จดงามเหมือนแผ่นอุณฺหิสเครื่องประดับ

ของพระราชา ศีรษะของคนอื่น ไม่บริบูรณ์ บางคนมีศีรษะเหมือนลิง บางคนมีศีรษะเหมือนผลไม้
บางคนมีศีรษะเหมือนช้าง บางคนมีศีรษะเหมือนหม้อ บางคนมีศีรษะเหมือนเงือกเขา

สาเหตุที่มาของมหาปฐลักขณะที่ ๒๑ มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจ
ประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เกิดจากอานิสงส์ที่พระองค์นุวัตตามมหาชนที่กระทำกุศลกรรม เป็น
ผู้นำในการประพาศกายสุจริต ในวชิสุจริต ในมโนสุจริต ในการให้ทาน ในการรักษาศีล ในการ
สมาทานศีลอุโบสถ ในการเกื้อกูลมารดาบิดา เกื้อกูลสมณพราหมณ์ เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล และทำ
กุศลที่ยิ่งอื่นๆ ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรองค์ทรงเป็นที่คล้อยตามของมหาชน

(๒๔) มหาปฐลักขณะที่ ๒๔ เอเกกโลโม : เส้นพระโลมาเฉพาะขุมละ
เส้นๆ คนทั่วไปจะมีขนเกิดขุมละสองหรือสามเส้น แต่พระโลมาของมหาบุรุษจะมีขุมละเส้นและมี
เส้นพระโลมาสีดำสนิทดุจสีดอกอัญชันทั่วทั้งพระสรีระกาย และเวียนเป็นทักษิณาวฏ์ได้ ๕ รอบ

(๒๕) มหาปฐลักขณะที่ ๒๕ อุณฺณา ฅมฺกนฺตร ชาตา : มีอุณาโลมระหว่าง
พระโขนงเวียนขวา พระอุณาโลมของมหาบุรุษเกิดในที่สุดพระนาสิก ท้ามกลางพระโขนงทั้งสอง
และไปเกิดในท้ามกลางพระนลาฏ พระอุณาโลมมีสีเสมอด้วยดาวประกายพริ้ว และเช้นกับใยฝ้ายที่
ยี่ได้ ๑๐๐ ครั้งซึ่งเขาได้ลงไปในเนยใสตั้งไว้ และเสมอด้วยนุ่นไม้จ้าวและนุ่นเครือ เมื่อจับปลายเส้น
พระโลมาแล้วดึงออกจะได้ประมาณครึ่งพระพาหา ครั้นปล่อยเส้นพระโลมาก็จะม้วนเป็น
ทักษิณาวรรตมีปลายในเบื้องบนตั้งอยู่ พระอุณาโลมนั้นย่อมรุ่งเรืองไปด้วยสิริเป็นที่จับใจนัก ดุจ
ฟองน้ำเงินตั้งอยู่ ณ ท้ามกลางแผ่นกระดานทอง ดุจน่านมไพลจากหม้อทอง และดุจดาว
ประกายพริ้วบนท้องฟ้าล้อมด้วยแสงอรุณนั้น

สาเหตุที่มาของมหาปฐลักขณะที่ ๒๔, ๒๕ มีพระโลมาชาติเดียวและ
มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนปุยนุ่น เกิดจากอานิสงส์ที่พระองค์ละเว้นขาด
จากการพูดเท็จ พูดแต่คำสัตย์ พูดแต่คำที่มีสารประโยชน์น่าเชื่อถือ ไม่หลอกลวงชาวโลก ส่วนผลที่
ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธรองค์ทรงเป็นที่ประพาศตามของมหาชน

(๒๖) มหาปฐลักขณะที่ ๒๖ จตุตาฬีสทญฺโต : พระทนต์ ๔๐ ซี่ (ข้างละ
๒๐ ซี่) มหาบุรุษมีพระทนต์ ๔๐ ซี่ คือข้างล่าง ๒๐ ซี่ พระองค์ผู้ประเสริฐมีพระทนต์ ๔๐ องค์ คน
เหล่าอื่นแม้มีฟันครบบริบูรณ์ก็มี ๓๒ ซี่

(๒๗) มหาปุริสลักขณะที่ ๒๗ อวิวรทบุโต : พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
 ฟันของคนอื่นห่างเหมือนฟันจระเข้ เมื่อเคี้ยวปลาและเนื้อย่อมเต็มระหว่างฟัน แต่พระทนต์ของมหา
 บุรุษไม่ห่าง คุณแถวแก้ววิเชียรที่ตั้งไว้บนแผ่นกระดานทอง

สาเหตุที่มาของมหาปุริสลักขณะที่ ๒๖, ๒๗ มีพระทนต์ ๔๐ องค์
 ข้างล่าง ๒๐ ข้างบน ๒๐ มีพระทนต์เรียบเสมอกัน และมีพระทนต์เรียบสนิทไม่ห่างกัน เกิดจาก
 อานิสงส์ที่พระองค์เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด พูดแต่คำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี ส่งเสริม
 และยินดีกับคนที่ปรองดองกัน ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พุทธบริษัทไม่แตกแยกกัน

(๒๘) มหาปุริสลักขณะที่ ๒๘ ปนุตชีวโห : พระชีวหาอ่อนและยาว มหา
 บุรุษมีพระชีวหาอ่อนและยาว ต่างกับสิ้นของคนอื่นที่หนาบ้าง เล็กบ้าง สั้นบ้าง กระด้างบ้าง ไม่เสมอ
 บ้าง พระชีวหาของมหาบุรุษสมบูรณ์ด้วยสี่ เพราะพระชีวหาอ่อนจึงทรงแลบพระชีวหาขึ้นดู
 ของแข็งที่สะอาดแล้วดูช่องพระนาสิกได้ เพราะพระชีวหายาวจึงดูช่องพระกรรณทั้งสองได้

(๒๙) มหาปุริสลักขณะที่ ๒๙ พุรหมสโร กรวิกภาณิ : พระสุรเสียงดุษเกล้า
 มหาพรหม ตรัสมีสำเนียงดุษเกล้าการเวก คนพวกอื่นย่อมมีเสียงขาดบ้าง แดกบ้าง เสียงเหมือนกาบ้าง
 แต่มหาบุรุษมีเสียงเช่นกับท้าวมหาพรหม ด้วยว่า ท้าวมหาพรหมมีเสียงแจ่มใส เพราะไม่กลัวด้วย
 น้ำดีและเสมหะ พระสุรเสียงก้องไพเราะดุษเกล้าการเวกอันน่าชื่นชม

สาเหตุที่มาของมหาปุริสลักขณะที่ ๒๘, ๒๙ มีพระชีวหาอ่อนและ
 ยาวและมีพระสุรเสียงดุษเกล้าพรหม เกิดจากอานิสงส์การที่พระองค์ทรงละเว้นจากการกล่าววาจา
 หยาบคาย ทรงกล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ มีความไพเราะหู ชวนให้ผู้ฟังเกิดความรักใคร่ชอบใจเป็นนิมิต
 ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงมีพระวาจาอันมหาชนเชื่อถือ

(๓๐) มหาปุริสลักขณะที่ ๓๐ สีหหนุ : มีพระหนุดูกางแห่งราชสีห์ (โค้ง
 เหมือนวงพระจันทร์) ราชสีห์มีคางท่อนล่างบริบูรณ์ท่อนบนไม่บริบูรณ์ แต่มหาบุรุษบริบูรณ์ทั้งสอง
 ดูกางเบื้องล่างของราชสีห์ เป็นเช่นกับพระจันทร์ในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ

สาเหตุที่มาของมหาปุริสลักขณะที่ ๓๐ มีพระหนุดูกางราชสีห์ อัน
 เป็นผลแห่งกุศลกรรมที่เกิดจากอานิสงส์ที่พระองค์เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำ
 สัตย์ พุทธจริยธรรมอันวิญญู พุทธมีหลักฐาน มีประโยชน์ในกาลอันควร ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน

คือ พระพุทธองค์ทรงไม่มีข้าศึกภายใน คือ ราคะ โทสะ โมหะ ไม่มีข้าศึกภายนอก ไม่ว่าสมณ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆในโลกกำจัดได้

(๑๑) มหาปฐกถาที่ ๓๑ สมทบุโธ : พระทนต์เรียบเสมอกัน พระทนต์ของมหาบุรุษจักตั้งอยู่เสมอกันไม่ห่าง พื้นของคณเฑาะอื่นบางที่สูง บางที่ต่ำ บางที่ไม่เสมอกัน แต่พื้นของมหาบุรุษนี้เสมอกันดุจเครื่องหุ้มสังข์ที่ช่างเหล็กคัด ฉะนั้น

(๑๒) มหาปฐกถาที่ ๓๒ สุตทุกทาโร : เชี่ยวพระทนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ์ พื้นของบุคคลอื่นเชียวบางที่ดำบ้าง ไม่มีสีบ้าง แต่มหาบุรุษมีพระทนต์ขาวสะอาด พระทนต์ประกอบด้วยรัศมีรุ่งเรืองยิ่งกว่าแก้ววายุประกายพลุก

สาเหตุที่มาของมหาปฐกถาที่ ๓๑, ๓๒ มีพระทนต์เรียบเสมอกันและมีพระเชียวแก้วขาวงาม เกิดจากอาณิสสของการละมิจาอาชีวะ ดำรงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ ละมิจาชีพ ๑๒ ประการ ได้แก่ การโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การโกงด้วยการรับสินบน การหลอกลวง การตลบตะแลง การตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น การกรรโชก ส่วนผลที่ได้รับในชาติปัจจุบัน คือ พระพุทธองค์ทรงมีบริวารสะอาด คือกำจัดกิเลสซึ่งเป็นมลทินได้แล้ว

นอกเหนือจากลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการดังกล่าวมานั้น พบว่าในคติการสร้างพระพุทธรูปยังอาศัยองค์ประกอบย่อยเรียกว่า อสิตยานุพยัญชนะ หรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ นำมาใช้เป็นแนวคิดที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดมหาปฐกถาที่ ๓๒ ประการ ในลักษณะการอธิบายขยายความให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยองค์ประกอบของอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีรายละเอียดเรียงตามลำดับ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๐๘ : ๖๘-๗๑) ดังนี้

- ๑) มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันเหลืองาม
- ๒) นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวออกไปโดยลำดับแต่ต้นจนปลาย
- ๓) นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมคูนายช่างกลึงเป็นอันดี
- ๔) พระนขาทั้ง ๒๐ มีสีอันแดง
- ๕) พระนขาทั้ง ๒๐ นั้นงามขึ้นเงืองบน มิได้ค้อมลงเบื้องต่ำ ดุจเล็บแห่ง

สามัญชน

- ๖) พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลมสนิทกันมิได้เป็นริ้วรอย
- ๗) ขื่อพระหัตถ์และขื่อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้สูงขึ้นปรากฏออกมา

ภายนอก

- ๘) พระบาททั้งสองเสมอกัน มิได้ย่อมใหญ่กว่ากันมาตราเท่าแมลงดา
- ๙) พระดำเนินงามดุจอาการเดินแห่งกุญชรชาติ
- ๑๐) พระดำเนินงามดุจสีหาราช
- ๑๑) พระดำเนินงามดุจดำเนินแห่งหงส์
- ๑๒) พระดำเนินงามดุจอุสภราชดำเนิน
- ๑๓) ขณะเมื่อยืนจะย่างดำเนินนั้น ยกพระบาทเบื้องขวาออกไปก่อน พระกายเอียงไป

เบื้องขวาก่อน

- ๑๔) พระขานุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์ บ่มิได้เห็นอัญฐิสะบ้าปรากฏออกมา

ภายนอก

- ๑๕) มีบุรุษพญานะบริบูรณ์คือมิได้มีกิริยามารยาทคล้ายสตรี
- ๑๖) พระนาถิมิได้บึกพร่อง กลมงามมิได้วิกลในที่ใดที่หนึ่ง
- ๑๗) พระอุทรมีสันฐานอันดี
- ๑๘) ภายในพระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักษิณาวฏ์
- ๑๙) ถ้าพระเพลาทั้งสองกลมงามดุจล่ำสุวรรณกัทดี
- ๒๐) ถ้าพระกรทั้งสองงามดุจวงแหงเราวัณเทพยหัตถิ
- ๒๑) พระอังคาพยพใหญ่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คือ งามพร้อมทุกสิ่งหาที่ตำหนิ

มิได้

- ๒๒) พระมังสะที่ควรจะหนากัหนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่ทั่วทั้งพระสรีรกาย
- ๒๓) พระมังสะมิได้หดยู่ในที่ใดที่หนึ่ง
- ๒๔) พระสรีรกายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปานมุลแมลงวันมิได้มีในที่ใดที่หนึ่ง
- ๒๕) พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดยตามลำดับทั้งเบื้องบนแลเบื้องล่าง
- ๒๖) พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง

๒๗) ทรงพระกำลังมาก เสมอด้วยกำลังแห่งกฤษดาธิ ประมาณถึงพัน โกฎิข้าง ถ้าจะ
ประมาณด้วย กำลังบุรุษก็ได้ถึงแสน โกฎิบุรุษ

๒๘) มีพระนาสิกอันสูง

๒๙) สัณฐานพระนาสิกงามแลลัม

๓๐) มีพระโอษฐ์เบื่องบนเบื่องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากัน เสมอเป็นอันดี มีสีแดงงามดุจสี

ผลตำลึงสุก

๓๑) พระทนต์บริสุทธิปราศจากมูลมลทิน

๓๒) พระทนต์ขาวดุจดั่งสีสังข์

๓๓) พระทนต์เกลี้ยงสนิทมิได้เป็นริ้วรอย

๓๔) พระอินทรีย์ทั้ง ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธิทั้งสิ้น

๓๕) พระเขี้ยวทั้ง ๔ กลมบริบูรณ์

๓๖) ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย

๓๗) พระปรารักษ์ทั้งสองคู่เปล่งงามเสมอกัน

๓๘) ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก

๓๙) ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว

๔๐) ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง บ่มิได้ค้อมคด

๔๑) ลายพระหัตถ์มีรอยแดงรุ่งเรือง

๔๒) รัศมีพระกายโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ

๔๓) กระพุ่มพระปรารักษ์ทั้งสองเคร่งครัดบริบูรณ์

๔๔) กระบอกพระเนตรกว้างเลียวงามพอสวมกัน

๔๕) ดวงพระเนตรก่อบรรด้วยประสาททั้ง ๕ มีขาวเป็นอาทิส่องไสบริสุทธิทั้งสิ้น

๔๖) ปลายเส้นพระ โลมาทั้งหลายมิได้งอมิได้คด

๔๗) พระชีวหามีสัณฐานอันงาม

๔๘) พระชีวหาอ่อนบ่มิได้กระด้าง

๔๙) พระกรรมทั้งสองมีสัณฐานอันยาวดุจกลีบปทุมชาติ

๕๐) ช่องพระกรรมมีสัณฐานอันกลมงาม

- ๕๑) ระเบียบพระเส้นทั้งปวงนั้นสละสลวยบมิได้หุดหู่ในที่อันใดอันหนึ่ง
 ๕๒) แฉวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะทั้งสี่ บมิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือน

สามัญชน

- ๕๓) พระเศียรมีสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
 ๕๔) ปริณทลพระนลาฏโดยกว้างยาวพอสมกัน
 ๕๕) ประนลาฏมีสัณฐานอันงาม
 ๕๖) พระโขนงมีสัณฐานอันงามดุจคันธนูอันงอไว้
 ๕๗) พระโลมาที่พระโขนงมีเส้นอันละเอียด
 ๕๘) เส้นพระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ
 ๕๙) พระโขนงนั้นใหญ่
 ๖๐) พระโขนงนั้นยาวสุดหางพระเนตร
 ๖๑) ผิวพระมังสะละเอียดทั่วทั้งพระกาย
 ๖๒) พระศรีรกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ
 ๖๓) พระศรีรกายมิได้มีวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
 ๖๔) พระศรีรกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุมชาติ
 ๖๕) พระศรีรสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทบมิได้กระด้างทั่วทั้งพระกาย
 ๖๖) กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุกนธกฤษณา
 ๖๗) พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งสี่
 ๖๘) พระโลมามีเส้นละเอียดทั่วทั้งพระกาย
 ๖๙) ลมอัสสาสะปัสสาสะลมหายพระทัยเข้าออกก็เดินละเอียด
 ๗๐) พระโอษฐ์มีสัณฐานอันงามดุจเขี้ยว
 ๗๑) กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล
 ๗๒) พระเกสาดำเป็นแสง
 ๗๓) กลิ่นพระเกสาหอมฟุ้งจรดลบ
 ๗๔) พระเกสาหอมดุจกลิ่น โกมลบุปผชาติ
 ๗๕) พระเกสา มีสัณฐานเส้นกลมสลวยทุกเส้น

- ๑๖) พระเกศาคำสนิททั้งสิ้น
 ๑๗) พระเกสกอปรด้วยเส้นอันละเอียด
 ๑๘) เส้นพระเกศามีไฉ่ยุ่งเหยิง
 ๑๙) เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวฏ์ทุกๆ เส้น
 ๒๐) วิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลา กล่าวคือต้องแถวแห่งพระรัศมีอันโชตินาการ
 ขึ้น ณ เบื้องบนพระอุตมังกสิโรตม์ฯ

แนวคิดสัญลักษณ์ปางพระพุทธรูป

คติความเชื่อและประเพณีการสร้างพระพุทธรูปภูมิเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงแล้วเกือบ ๓๐๐ ปี จึงไม่มีผู้ที่สร้างพระพุทธรูปคนใดมีโอกาสได้พบเห็นรูปร่างลักษณะที่แท้จริงของพระพุทธองค์ ด้วยเหตุนี้ การสร้างพระพุทธรูปในยุคสมัยต่างๆ ย่อมเป็นภาพที่เกิดจากมโนคติ และจินตนาการของผู้สร้างอย่างแท้จริง ซึ่งในช่วงเวลาที่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นนั้น ก็มีคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้นตามมามากมาย โดยเฉพาะที่เป็นคำอธิบายของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเกี่ยวกับพุทธภาวะ รวมทั้งคติความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับลักษณะของมหาบุรุษหรือมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งเป็นความรู้ที่สืบทอดกันมาในสังคมวัฒนธรรมอินเดียสมัยโบราณ ดังนั้น องค์ความรู้ดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นคงจะเป็นเหตุปัจจัยอันสำคัญในการกำหนดความหมาย และรูปแบบในการสร้างพระพุทธรูปภูมิในยุคสมัยต่อมาแทบทั้งสิ้น (ไขศรี ศรีอรุณ, ๒๕๔๖ : ๒๘-๒๙)

พระพุทธรูปคือรูปที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยังทำหน้าที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่บอกเล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธรูปปางต่างๆ ขึ้น คำว่า ปาง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า เป็นคำนาม แปลว่า ครั้ง หรือ เมื่อ ก็คือการบอกเรื่องเวลา ดังนั้นเมื่อนำมาเรียกอิริยาบถของพระพุทธรูป จึงหมายความว่า พระพุทธรูปเมื่อครั้ง...ณ สถานที่...นั่นคือ เป็นพระพุทธรูปที่แสดงพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่งในช่วงที่มีพระชนมายุอยู่ (ไขศรี ศรีอรุณ, ๒๕๔๖ : ๓) การสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ ในแต่ละยุคสมัยได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นายช่างปฏิมากรได้ประดิษฐ์คิดค้นปางพระพุทธรูปขึ้นเป็น

จำนวนมากกว่าในสมัยใด การคิดค้นพระพุทธรูปปางต่างๆในครั้งนั้น มีสาเหตุจากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์จะบำเพ็ญพระราชกุศล ให้ถูกต้องตามโบราณราชประเพณี เหมือนกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างรูปพระโพธิสัตว์ ตามเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกมาก่อน แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า รูปพระโพธิสัตว์ต่างๆมีทั้งที่เป็นรูปเทวดา มนุษย์ และสัตว์เครื่องจันอีกด้วย จึงไม่สมควรสร้างเป็นปูนีลวัตถุเพื่อกราบไหว้บูชา จึงโปรดเกล้าให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคิดค้นปางพระพุทธรูปขึ้น โดยทรงคิดค้นปางพระพุทธรูปขึ้นใหม่ จากการค้นคว้าจากเรื่องราวในพุทธประวัติตอนที่ยังไม่เคยปรากฏเป็นปางพระพุทธรูปมาก่อน และได้นำมาผนวกรวมกับปางพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อนหน้านั้น รวมทั้งสิ้น ๔๐ ปาง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๕๓)

นอกจากนี้ แนวทางในการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์จากปางพระพุทธรูป จึงต้องอาศัยลักษณะรูปแบบหรือรูปทรงองค์ประกอบของสรีระร่างกาย ที่แสดงอิริยาบถท่าทางต่างๆของพระพุทธรูป ทั้งนี้ ชื่อเรียกพระพุทธรูปปางต่างๆ ยังมีหลักเกณฑ์หลายอย่างด้วยกัน กล่าวคือ การเรียกชื่อปางตามอิริยาบถ อาทิ ปางไสยาสน์ (นอน) ปางลีลา(เดิน) การเรียกชื่อปางตามการแสดงอิริยาบถกับท่วงท่าที่พระหัตถ์ อาทิ ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางประทานพร ปางห้ามญาติ และยังสามารถใช้เรียกเหตุการณ์ในพุทธประวัติ เช่น ปางประสูติ ปางปฐมเทศนา ปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๔๗) ทั้งนี้ ข้อมูลจากการศึกษาแนวคิดเรื่องปางพระพุทธรูป ในการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้ำนา พบว่า มีรูปแบบที่ปรากฏ ๓ ปาง ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางสมาธิ และพระพุทธรูปปางทรงเครื่อง หรือปางโปรดพญามุขมูติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) พระพุทธรูปปางมารวิชัย

พระพุทธรูปปางมารวิชัย คือพระพุทธรูปที่มีพระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพล่า พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานู นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพระธรณี เป็นสัญลักษณ์ถึงการเรียกพระแม่ธรณี พระพุทธรูปปางมารวิชัยมีที่มาจากพุทธประวัติตอนตรัสรู้ กล่าวคือ ในขณะที่พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พญามารพร้อมด้วยไพร่พลเข้ามาผจญ ด้วยหมายให้พระพุทธองค์ทรงละจากการบำเพ็ญเพียร พญามารได้กล่าวอ้างว่าพุทธ

บัลลังก์นั้นเป็นของตน โดยอ้างไพร่พลเป็นพยานรู้เห็นการบำเพ็ญบารมีของพญามาร แล้วถามพระพุทธรองค์ว่าจะมีใครเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ พระพุทธรองค์จึงเรียกพระแม่ธรณีให้มาเป็นพยาน พระแม่ธรณีมาเป็นพยานพร้อมทั้งบีบมวยผมออกมาเป็นน้ำเข้าท่วมเหล่าไพร่พล กองทัพของพญามารทั้งหลายจนพ่ายแพ้ปลาสนาการไป (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๓๓) น้ำจากมวยผมพระแม่ธรณี ก็คือบุคลาธิษฐานของการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธรองค์ในชาติก่อนๆ อันนับประมาณมิได้ เพื่อการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในชาตินี้ ส่วนพญามารและพลพรรคคือกิเลสที่รุมเร้าขัดขวางพระโพธิญาณ (ไขศรี ศรีอรุณ, ๒๕๔๖ : ๒๐ - ๒๑) พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางที่นิยมสร้างมากที่สุดในงานศิลปกรรมไทยยุคสมัยต่างๆ โดยเฉพาะพระพุทธรูปในอาณาจักรล้านนา พบว่า ปรางค์พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดปางมารวิชัย ได้แก่ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดดอกคำ พระพุทธรูปมุกวัดดอกคำ พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา พระพุทธรูปมุกหุบเงิน วัดทรายมูลเมือง และพระพุทธรูปมุก วัดกู่เต้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๒) พระพุทธรูปปางสมาธิ

พระพุทธรูปปางสมาธิ คือ พระพุทธรูปที่มีพระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนพระเพลา โดยพระหัตถ์ขวาวางทับอยู่บนพระหัตถ์ซ้าย หมายถึง พุทธประวัติตอนตรัสรู้ พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยอิริยาบถปางสมาธิ เมื่อพญามารมาผจญ พระองค์ทรงแสดงอิริยาบถปางมารวิชัยเพื่อปราบพญามาร เมื่อพญามารพ่ายแพ้ไปจึงทรงเปลี่ยนมาแสดงอิริยาบถปางสมาธิอีกครั้ง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๓๕) หลังจากพญามารและไพร่พลพ่ายแพ้ปลาสนาการไป พระโพธิสัตว์ทรงเจริญสมาธิในปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม ทรงได้บรรลุญาณ ๓ ประการตามลำดับ คือ ๑. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกถึงขั้นที่ทุกข์อาศัยอยู่ในอดีตได้ คือระลึกชาติได้ ๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้ในจุติและอุบัติเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เรียก ทิพพจักขุญาณ หรือ ทิพยจักขุญาณ ๓. อาสวักขยญาณ ความรู้ในการกำจัดอาสวะกิเลสให้สิ้นไปด้วยรู้สังขารทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค กล่าวคือ พระพุทธรองค์ทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นอัสตพถกษ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ (ไขศรี ศรีอรุณ, ๒๕๔๖ : ๒๑) จากการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดปางมารวิชัย ที่ปรากฏอยู่ในเขตวัฒนธรรมล้านนา ได้แก่ พระพุทธรูปมุกเกสร วัดหมื่นล้าน ตำบลศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่

๓) พระพุทธรูปปางทรงเครื่อง หรือปางโปรดพญาชมพูบดี

พระพุทธรูปปางทรงเครื่อง หรือปางโปรดพญาชมพูบดี เป็นพระพุทธรูปที่มีพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุแบบเดียวกับปางมารวิชัย ทรงเครื่องคัน ทั้งนี้ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (๒๕๕๓ : ๑๔๔) กล่าวว่า คติการสร้างพระพุทธรูปสวมเครื่องทรงกษัตริย์หรือพระจักรพรรดิ เคยปรากฏแพร่หลายในอินเดีย และดินแดนที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและสังคมวัฒนธรรมในดินแดนต่างๆ ซึ่งมีแนวคิดและคติในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องสามารถสรุปได้ดังนี้

(๑) พระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์ปาละของอินเดียสมัยโบราณ ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นหลัก จึงสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิพุทธเจ้า ตามคติแบบมหายาน

(๒) พระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรขอม สร้างขึ้นเพื่อสื่อถึงการยกพระมหากษัตริย์ให้เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ตามคติเทวราชในศาสนาพราหมณ์ ได้ยกพระมหากษัตริย์ให้เทียบเท่าเทพเจ้าหรือสมมุติเทพ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนามหายานเข้ามาเป็นความเชื่อหลักแทนความเชื่อเดิม จึงเกิดคติเรื่อง พุทธราชา ดังนั้น พระพุทธรูปทรงเครื่องจึงเป็นสัญลักษณ์การรวมกันของพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า

(๓) พระพุทธรูปทรงเครื่อง หมายถึง พระจักรพรรดิราช ตามคติความเชื่อเรื่องมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ กล่าวคือ บุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของมหาบุรุษ อันเป็นคติของบุคคลเพียง ๒ ประเภท คือ พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมประการหนึ่ง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สิ้นอาสวะกิเลสอีกประการหนึ่ง

(๔) พระพุทธรูปทรงเครื่อง หมายถึง พระพุทธเจ้าก่อนทรงเสด็จออกบวช เคยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะในวรรณะกษัตริย์มาก่อน

(๕) พระพุทธรูปทรงเครื่อง หมายถึง พระศรีอาริยมตไตรย ซึ่งเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต รอการจุติมาเสวยพระชาติเป็นพระศรีอาริยมตไตรย พระอนาคตพุทธเจ้าองค์ต่อไป

(๖) พระพุทธรูปทรงเครื่อง หมายถึง พระพุทธรูปเจ้าทรงเนรมิตกายเป็นพระจักรพรรดิราชเพื่อทรมานพญามุขมุขี ซึ่งเป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ในชมพูทวีป แต่ไม่ตั้งมั่นในศีลธรรม ประสงค์จะรุกรานอาณาจักรอื่น

ถ้าหากคิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในความหมายของปางทรมานพญามุขมุขีที่ปรากฏในคัมภีร์ ชมพูบดีสูตร (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๒๕๐) โดยมีเนื้อหากล่าวถึง พุทธประวัติ ตอน พระพุทธองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์ทรมานพญามุขมุขี ผู้มีฤทธาานุภาพมากจนไม่มีใครสู้ได้ ให้ละความถือตัวถือตน จนมีความเลื่อมใสศรัทธายอมรับนับถือพระรัตนตรัย และประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ตามประวัติพญามุขมุขีเป็นกษัตริย์ครองเมืองปัญจาลราชรัฐ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทรมานให้เลื่อมใสแล้ว พญามุขมุขีได้สละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุในบวรพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญเพียรสมณธรรมจนในที่สุดได้บรรลุอรหันต์ เป็นพระอริยะสาวกองค์หนึ่งในครั้งพุทธกาล (หลวงภักขทัตถิกน วิจารณ์, ๒๕๖๔) ชาวพุทธถือเป็นคติมาแต่สมัยโบราณ ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นพระปางเมื่อพระพุทธองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์ บันดาลให้พญามุขมุขีเห็นพระองค์ทรงเครื่องด้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราช โดยมีคติความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมีอานิสงส์มาก ทั้งนี้ อาจมีสาเหตุมาจากการบริจาคแก้วแหวนเงินทองของมีค่า เพื่อเป็นพุทธบูชาในกาลก่อนประการหนึ่ง และการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้องใช้ช่างฝีมือ และมีทุนทรัพย์มากจึงจะสามารถสร้างได้สำเร็จ นับว่าเป็นการยากยิ่งกว่าการสร้างพระพุทธรูปปางอื่นๆอีกประการหนึ่ง

พระพุทธรูปทรงเครื่อง เคยปรากฏแพร่หลายทั้งในอินเดียและดินแดนที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่า คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องคงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและสถานที่ต่างๆ โดยมีคติในการสร้างที่แตกต่างกันดังนี้ ในราชวงศ์ปาละของอินเดีย ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน จึงสร้างด้วยคติเรื่องพระอาทิพุทธเจ้า ในอาณาจักรขอมสร้างขึ้นด้วยคติเทวราชาแบบพราหมณ์ โดยการยกพระมหากษัตริย์ไว้เทียบเท่าเทพเจ้า ต่อมาพุทธศาสนาแบบมหายานเข้ามาเป็นความเชื่อหลักแทนความเชื่อเดิม คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องก็ได้เปลี่ยนเป็น พุทธราชา อันหมายถึงการรวมกันของพระมหากษัตริย์และพระพุทธเจ้า คติเรื่องพระจักรพรรดิราช และหมายถึงพระศรีอาริยมตไศรย ซึ่งเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ตลอดจนหมายถึง พุทธประวัติตอนพระพุทธองค์ทรงเนรมิตกายเป็นพระจักรพรรดิราชเพื่อ

ทรมานพญาชมพูบดี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๑๔๔) พระพุทธรูปปางทรงเครื่องเป็นปางที่นิยมสร้างมากในพระพุทธรูปเกษตรคอกไม้ศิลปะสกุลช่างพม่า และสกุลช่างไทใหญ่ในล้านนา ได้แก่ พระพุทธรูปเกษตรคอกไม้วัดม่อนสัณฐาน และวัดศรีชุม จังหวัดลำปาง พระพุทธรูปเกษตรคอกไม้ วัดพระธาตุคอกของมู วัดแม่ของ วัดจองคำ วัดหัวเวียง และวัดก้ำก้อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แนวคิดสัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า

แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้า หมายถึง คติในพุทธศาสนาที่กล่าวถึงพระพุทธรูปที่ตรัสรู้ในโลกมนุษย์ก่อนพระพุทธรูปโคดม หรือพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน (ผาสุก อินทราวุธ, ม.ป.ป. : ๘๑) ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธรูปในอดีตจำนวนมากมายที่เสด็จมาตรัสรู้ก่อนพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน พระพุทธรูปที่เสด็จมาตรัสรู้ในแต่ละกัลป์มีจำนวนอันหาประมาณมิได้ เปรียบเสมือนเม็ดทรายในมหาสมุทร อันเป็นคติความเชื่อเรื่องอนันตพุทธเจ้า (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๕๔ : ๕๑) พระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน พระนามว่าพระโคตมพุทธเจ้า ก่อนที่จะเสด็จมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วเสด็จออกผนวชจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในภัทรกัลป์นี้ ในอดีตพระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในยุคสมัยอดีตพระพุทธรูปทั้งหลายมาก่อน ซึ่งปรากฏเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ กล่าวว่า พระพุทธองค์ตรัสเล่าแก่พระสารีบุตร ที่ทูลถามถึงพุทธบารมีอันยิ่งใหญ่ที่ทรงได้บำเพ็ญมาในอดีตชาติ (สมชาติ มณีโชติ, ๒๕๒๕ : ๕๕) นอกจากนี้ ยังมีคติเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธรูปองค์ที่จะมาตรัสรู้ต่อไปภายภาคหน้า ซึ่งมีพระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า เริ่มเป็นองค์แรกต่อจากพระโคตมพุทธเจ้า

แนวคิดเกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้าและพระอนาคตพุทธเจ้านี้ มีปรากฏทั้งในพุทธศาสนamahayanและพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีจำนวนพระอดีตพุทธเจ้ามากน้อยแตกต่างกันไป คติในฝ่ายมหายานถือว่าพระพุทธรูปในรูปสามโลกกาย สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่างๆที่อยู่ห้อมล้อมสหัสวดีพุทธเกษตร ของพระพุทธรูปอมิตาภะที่มีจำนวนมากมายจนไม่อาจนับได้ และมีพระพุทธรูปในรูปนิรมานกายที่เคยเสด็จอุบัติมาแล้วก่อนหน้าพระศากยมุนีพุทธเจ้า และที่จะเสด็จมาอุบัติต่อไปในกาลข้างหน้า ซึ่งมีจำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกัน ส่วนคติในฝ่ายเถรวาทนั้นก็ถือว่าพระพุทธรูปในอดีตมีจำนวนมากมายไม่แตกต่างจากคติมหายาน แต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอดีตพุทธเจ้าที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มีพระอดีตพุทธเจ้าบางองค์เท่านั้นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ ซึ่งเกี่ยวข้อง

สัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งกับพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อย่างเช่น พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ที่เสด็จมาอุบัติในภัทรกัปเดียวกัน ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน พระกัสสปะ พระโคตม และพระศรีอาริยะเมตไตรย (เสมอชัย พูลสุวรรณ, ๒๕๓๕ : ๓๕) หรือพระอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ ซึ่งเริ่มนับจากพระพุทธเจ้าที่บังเกิดในลำดับที่ ๔ ในที่พระโพธิสัตว์ทรงได้รับพุทธพยากรณ์จากทุกพระองค์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าสายกุนี และพระอดีตพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งเริ่มนับจากพระพุทธเจ้าคันหันโกโร พระพุทธเจ้าเมธังโกโร และพระพุทธเจ้าสรณังโกโร ในสารมณฑกัป ที่พระโพธิสัตว์ทรงศึกษาในสำนักอดีตพุทธเจ้าทั้งสามองค์แรก แต่พระองค์มิได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะได้เสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นำมารวมกับพระอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ที่มีพุทธพยากรณ์ รวมเป็นพระอดีตพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ เป็นต้น (สมชาติ มณีโชติ, ๒๕๒๕ : ๕๕) เนื้อหาเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าได้ระบุชื่อและเรียงลำดับการตรัสรู้ไว้ โดยมีรายละเอียด (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓ : ๗๐) ดังนี้

๑) รายนามพระอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์

- (๑) พระที่บังกรพุทธเจ้า
- (๒) พระโกทัณญพุทธเจ้า
- (๓) พระมังคลพุทธเจ้า
- (๔) พระสุมนพุทธเจ้า
- (๕) พระเรวัตตพุทธเจ้า
- (๖) พระโสภิตพุทธเจ้า
- (๗) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า
- (๘) พระปทุมพุทธเจ้า
- (๙) พระนารทพุทธเจ้า
- (๑๐) พระปทุมดรพุทธเจ้า
- (๑๑) พระสุเมธพุทธเจ้า
- (๑๒) พระสุชาตพุทธเจ้า
- (๑๓) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า

- (๑๔) พระอัครทศสิพุทธเจ้า
- (๑๕) พระธรรมทศสิพุทธเจ้า
- (๑๖) พระสิทธิศตพุทธเจ้า
- (๑๗) พระติสสพุทธเจ้า
- (๑๘) พระปุสสพุทธเจ้า
- (๑๙) พระวิปัสสิพุทธเจ้า
- (๒๐) พระสิขีพุทธเจ้า
- (๒๑) พระเวสสภูพุทธเจ้า
- (๒๒) พระกถันธพุทธเจ้า
- (๒๓) พระโกนาคมมพุทธเจ้า
- (๒๔) พระกัสสปพุทธเจ้า

๒) รายนามพระอัครตพพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์

- (๑) พระคัมภีกรพุทธเจ้า
- (๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า
- (๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า
- (๔) พระทีปังกรพุทธเจ้า
- (๕) พระโกทัณญพุทธเจ้า
- (๖) พระมังคลพุทธเจ้า
- (๗) พระสุมนพุทธเจ้า
- (๘) พระเรวัตตพุทธเจ้า
- (๙) พระโสภิตพุทธเจ้า
- (๑๐) พระอโนมทศสิพุทธเจ้า
- (๑๑) พระปทุมพุทธเจ้า
- (๑๒) พระนารทพุทธเจ้า
- (๑๓) พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

- (๑๔) พระสุเมธพุทธเจ้า
- (๑๕) พระสุชาติพุทธเจ้า
- (๑๖) พระปิยทัตถิพุทธเจ้า
- (๑๗) พระอัครทัตถิพุทธเจ้า
- (๑๘) พระธรรมทัตถิพุทธเจ้า
- (๑๙) พระติทัตถิพุทธเจ้า
- (๒๐) พระติสสพุทธเจ้า
- (๒๑) พระปัสสพุทธเจ้า
- (๒๒) พระวิปัสสิพุทธเจ้า
- (๒๓) พระสิขิพุทธเจ้า
- (๒๔) พระเวสสพุทธเจ้า
- (๒๕) พระกถันนพุทธเจ้า
- (๒๖) พระโกนาคมนพุทธเจ้า
- (๒๗) พระกัสสปพุทธเจ้า

๓) รายนามพระอนาคตพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์

- (๑) พระศรีอาริยเมตไตรยพุทธเจ้า
- (๒) พระรามพุทธเจ้า
- (๓) พระธรรมราชาพุทธเจ้า
- (๔) พระธรรมสามีพุทธเจ้า
- (๕) พระนารทพุทธเจ้า
- (๖) พระรังสีมุนีพุทธเจ้า
- (๗) พระเทวเทพพุทธเจ้า
- (๘) พระสีหพุทธเจ้า
- (๙) พระติสสพุทธเจ้า
- (๑๐) พระสุเมงคพุทธเจ้า

แนวคิดสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปลัทธิ

พุทธศาสนิกชนชาวล้านนามีความเชื่อว่า เมื่อสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ผู้สร้างจะได้รับผลบุญเป็นอันมาก กล่าวคือ การได้เสวยความสุขเป็นระยะเวลานานเป็นกัปหรือกัลป์ เวลาหนึ่งกัปนั้นยาวนานเหลือประมาณได้ (วิไลลักษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๕๕๔ : ๑๓๓) ทั้งนี้ระยะเวลาของการรับอานิสงส์ผลบุญ จะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับวัสดุต่างๆที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป เช่น ดินเหนียว ไม้ งาช้าง หิน เงิน ทองคำ แก้วมณี และเกสรดอกไม้ เป็นต้น ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปในล้านนาจำนวนต่างๆ อยู่เสมอ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นวรรณกรรมคำสอนที่รจนาโดยนักปราชญ์ล้านนา มีลักษณะเด่นที่การปลุกฝังความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม โดยมุ่งเน้นเรื่องการประกอบกุศลกรรม สร้างความดี ทำบุญให้ทาน (ชัชชนะ ปิ่นเงิน, ๒๕๔๘ : ๒) อาทิ อานิสงส์ดอกไม้ อานิสงส์ปิดทองพระพุทธรูป อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้ มักปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานเกือบทุกฉบับ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความหมายที่เป็นนัยสำคัญอันเป็นวัฒนธรรมวิถีคิดในการกำหนดคุณค่าแก่วัตถุที่ผ่านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธา ในการสักการบูชาของคัมภีร์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระพุทธเจ้า ตามคติความเชื่อของชาวพุทธที่สืบทอดมาแต่เมื่อครั้งสมัยพุทธกาล โดยมีเนื้อหาปรากฏอยู่ในคัมภีร์อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปฉบับ วัดช่วงสิงห์ วัดบ้านท้อ และวัดควรม้า จังหวัดเชียงใหม่ วัดศรีสุพรรณ จังหวัดพะเยา และวัดป่าบังจันจัว จังหวัดเชียงราย

รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา

ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา จากการศึกษาภาคสนาม (Field Survey) เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา ด้วยวิธีการสำรวจและสอบถาม พระสงฆ์ นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่นจากการศึกษา พบว่า พระพุทธรูปศิลปะล้านนาเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามด้วยเอกลักษณ์ของตนเอง อันสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความก้าวหน้าของงานช่างในดินแดนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี พระพุทธรูปศิลปะล้านนาแต่เดิมเรียกว่าพระพุทธรูปศิลปะ

เชียงแสน ตามชื่อเมืองเชียงแสนเพราะเชื่อกันว่าเป็นเมืองเก่าแก่ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ลงมา และได้พบพระพุทธรูปที่มีความงามแบบเฉพาะที่เมืองนี้ด้วย (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, ๒๕๓๕ : ๒๒) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธรูปในถ้ำที่สร้างด้วยเกสรดอกไม้ หรือมุกเกสร จากการศึกษาพบว่ารูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ถ้ำล้านนา สามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือรูปแบบศิลปะล้านนา และรูปแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ โดยมีรายละเอียดดังนี้



ภาพที่ ๔.๑๓ พระพุทธรูปมุกเกสร วัดหมื่นล้าน
ที่มา : อินท์ เพนธ์, ๒๕๑๕ : ๑๑๘

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะล้านนา

รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะล้านนา ส่วนมาก เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา ดินแดนล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของไทย งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเป็นศิลปะฝีมือช่างกับในยุคทองของล้านนา(สมัยพระเจ้าติโลกราช - พระเมืองแก้ว พ.ศ. ๑๙๕๘ - พ.ศ. ๒๐๖๐) กลายเป็นเรื่องของศิลปะพื้นบ้าน จึงน่าจะเรียกศิลปะยุคนี้ว่า ศิลปกรรมสมัยหลังล้านนา หรือ ศิลปะพื้นบ้านล้านนา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๔ : ๑๐๐) ซึ่งมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็กด้วยไม้ แก้ว หินดี และเกสรดอกไม้ผสมยางรักหรือ มุก ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า มีพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพื้นบ้านล้านนาปรากฏอยู่ไม่มากนัก อาทิ พระพุทธรูปมุกเกสร วัดหมื่นล้าน พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา พระพุทธรูปมุกดอกไม้ วัดดอกคำ พระพุทธรูปหุบเงินมุกดอกไม้ วัดทรายมูลเมือง พระพุทธรูปมุกดอกไม้ วัดกู่เต้า และพระพิมพ์มุก วัดผ้าขาว ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปกรรมดังนี้



ภาพที่ ๔.๑๔ พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา

ที่มา : อันท์ เทนธ์, ๒๕๑๕ : ๑๓๘

๑) พระพุทธรูปมุกกีสร วัดหมื่นล้าน

พระพุทธรูปมุกกีสร วัดหมื่นล้าน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๖๐ ฐานเป็นไม้ สูง ๔๕ เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูป ปางสมาธิ วงพระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระรัศมีเป็นทรงกรวยแหลม สูง คลองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี นั่งขัดสมาธิราบเห็นฝ่าพระบาทขวาเพียงข้างเดียว องค์พระทำด้วยตะอองเกสรดอกไม้มัดเป็นผงผสมยางรัก ประทับบนฐานเจียง รองรับด้วยฐานเหลี่ยมสูงทำด้วยไม้ผิวเรียบไม่มีลวดลาย แต่ปรากฏคำจารึกอยู่คั่นหน้าฐานพระพุทธรูปเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ใบลาน) จารึกข้อความที่ร่างบนพื้นผิวที่ลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว เติรมไว้ มีเนื้อหากล่าวถึง เวลาที่สร้าง ชื่อผู้สร้าง วัตถุที่ใช้สร้าง และจุดประสงค์ที่สร้างพระพุทธรูปรวม ๓ บรรทัด



ภาพที่ ๔.๑๕ พระพุทธรูปมุกกีสร วัดดอกคำ

ที่มา : ยันท์ เพนซ์, ๒๕๑๕ : ๑๓๒



ภาพที่ ๔.๑๕ พระพุทธรูปมุกคอกไม้ วัดดอกคำ

ที่มา : ยันท์ เพนซ์, ๒๕๑๕ : ๑๑๔

๒) พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา

พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ ฐานเป็นไม้ สูง ๕๖ เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูป ปาง มารวิชัย วงพระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แยมพระ โอบอุ้มเล็กน้อย พระรัศมีเป็นทรงกรวย แหลมสูง คลองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี นั่งขัดสมาธิราบเห็นฝ่าพระบาทขวาเพียง

ข้างเดียว ประทับนั่งบนฐานบัวย่อมุม ๒ ชั้น ทรงสูง ด้านหน้ามีผ้าทิพย์ สร้างด้วยไม้แกะสลัก องค์พระสร้างด้วยเกสรดอกไม้มัดเป็นผงดมยารัก ปราศกัณฐ์อยู่ด้านหน้าฐานพระพุทธรูปเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ใบลาน) จารึกข้อความที่ร่างบนพื้นผิวที่ลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว เตรียมไว้ มีเนื้อหากล่าวถึง เวลาที่สร้าง ชื่อผู้สร้าง วัตถุที่ใช้สร้าง วัตถุประสงคที่สร้าง และคำปรารภนาพระพุทธรูปรวม ๓ บรรทัด

๓) พระพุทธรูปมุกดอกไม้วัดดอกคำ

พระพุทธรูปมุก วัดดอกคำ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ สูง ๑๖ เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดสมาธิราบ วงพระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระรัศมีเป็นทรงกรวยแหลมสูง คลองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏียาวจรดกลางพระนาภี นั่งขัดสมาธิราบเห็นฝ่าพระบาทขวาเพียงข้างเดียว ประทับนั่งบนฐานบัวย่อ ทรงสูง องค์พระและฐานสร้างด้วยเกสรดอกไม้มัดเป็นผงดมยารัก ฐานตกแต่งด้วยการปั้นรักสมุกเป็นลายบัวคว่ำบัวหงายและลายประจายามหน้ากระดาน ปราศกัณฐ์อยู่โดยรอบฐานพระพุทธรูปเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ใบลาน) จารึกข้อความที่ร่างบนพื้นผิวที่ลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว เตรียมไว้ มีเนื้อหากล่าวถึง เวลาที่สร้าง ชื่อผู้สร้าง และวัตถุประสงคที่สร้างพระพุทธรูปรวม ๒ บรรทัด

๔) พระพุทธรูปหูลูบเงินมุกดอกไม้วัดทรายมูลเมือง

พระพุทธรูปหูลูบเงิน ข้างโนนเป็นมุก วัดทรายมูลเมือง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ สูง ๑๕ เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดสมาธิราบ วงพระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระรัศมีเป็นทรงกรวยแหลมสูง คลองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏียาวจรดพระนาภี นั่งขัดสมาธิราบเห็นฝ่าพระบาทขวาเพียงข้างเดียว ประทับนั่งบนฐานทรงสูง องค์พระและฐานสร้างด้วยเกสรดอกไม้มัดเป็นผงดมยารักหุ้มด้วยแผ่นเงิน ดุนเงินเป็นรายละเอียดและลวดลายฐาน ปราศกัณฐ์อยู่ด้านหลังฐานพระพุทธรูปเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา มีเนื้อหากล่าวถึง เวลาที่สร้าง ชื่อผู้สร้างพระพุทธรูป และคำปรารภนา รวม ๘ บรรทัด



ภาพที่ ๕.๑๖ พระพุทธรูปหล่อเงินมุกดอกไม้ วัดทรายมูลเมือง
ที่มา : สันต์ เพนซ์, ๒๕๑๕ : ๑๕๐

๕) พระพุทธรูปมุกดอกไม้ วัดกู่เต้า

พระพุทธรูปมุก วัดกู่เต้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สูง ๑๓ เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดสมาธิราบ พระเศียรใหญ่ วงพระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ แขนพระโอษฐ์เล็กน้อย พระรัศมีเป็นทรงกรวยแหลมสูง คลองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี นั่งขัดสมาธิราบ เห็นฝ่าพระบาทขวาเพียงข้างเดียว ประทับบนฐานเขียงไม่มีลวดลาย องค์พระพร้อมฐานสร้างจาก “มุก” ซึ่งหมายถึง ผง จากการนำดอกไม้หรือข้าวที่พระสงฆ์ฉันเรียกว่า “ข้าวชีวิต” มาบดให้เป็น ผงผสมกับยางรัก เช่น มุกดอกไม้มุกข้าวชีวิต ปราศฎคำจารึกอยู่ด้านหน้าของฐานพระพุทธรูปเขียน ด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ไบเบิล) จารึกข้อความที่ร่างบนพื้นผิว

ที่ลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว เตรียมไว้ มีเนื้อหากล่าวถึง ชื่อผู้สร้าง วัตถุประสงค์ที่สร้าง พระพุทธรูปและคำปรารภนา รวม ๔ บรรทัด



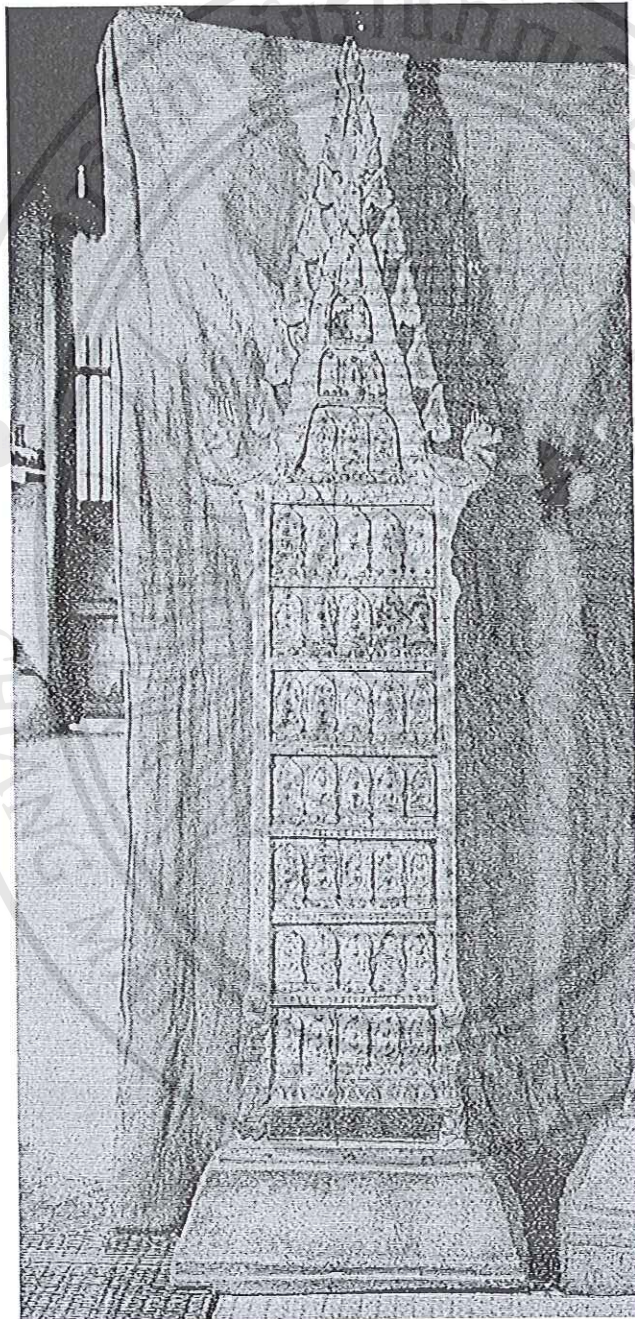
ภาพที่ ๔.๑๗ พระพุทธรูปมุกดอกไม้วัดคูเต่า

ที่มา : ยันท์ เพนซ์, ๒๕๑๕ : ๒๐๖

๖) พระพิมพ์มุก วัดฝ้ายขาว

พระพิมพ์มุก หรือพระแผงมุก วัดฝ้ายขาว ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย จำนวน ๔๔ องค์ เรียงแถวอยู่ในซุ้ม สูง ๑๖๗ เซนติเมตร องค์พระสร้างด้วยมุกเกสรดอกไม้วัดตลบดินบนแผ่นไม้ส่วนบน แกะสลักรูปตัวลง ๒ ตัวทอดตัวจากยอดแหลมลงมาทั้ง ๒ ด้าน ส่วนฐานมีเทวดา ๒ องค์ประคอง อัญชลีอยู่บนฐานบัว เดิมมีพระพุทธรูป ๔๖ องค์ ปัจจุบันขาดไปสององค์ อาจสร้างพระพิมพ์นี้เพื่อเป็นพระพุทธรูป “คู่อายุ” ภาษาไทยวนบางครั้งเรียก “พระพิมพ์หมู” หรือพระแผง ปราภฏคัจจาริกอยู่

ที่ฐานของพระแสงมุกบริเวณใต้แถวสุดท้ายของพระพิมพ์ เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยใช้เหล็กจาร (เหล็กที่ใช้จารคัมภีร์ไบเบิล) จารึกข้อความที่ร่างบนพื้นผิวที่ลงรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลวเตรียมไว้มีเนื้อหากล่าวถึง เวลาสร้างชื่อวัดที่พระภิกษุผู้สร้างจำพรรษาอยู่ รวม ๓ บรรทัด



ภาพที่ ๔.๑๘ พระพิมพ์มุก วัดคำขาว

ที่มา : อันท์ เพนซ์, ๒๕๑๕ : ๑๒๐

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ในล้านนา

จากการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่าในล้านนา พบว่า พระพุทธรูปส่วนใหญ่มีพุทธลักษณะแบบสกุลช่างมณฑลพะโล่ กล่าวคือ การสร้างพระพุทธรูปศิลปะพม่า สกุลช่างมณฑลพะโล่มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก เนื่องจากเมืองมณฑลพะโล่ได้รับการขนานนามว่าเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ตามแนวคิดพุทธปรัชญาแบบเถรวาท รวมทั้งมีพัฒนาการมากที่สุดในบรรดาศิลปะพม่าในยุคสมัยอื่นๆ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นับตั้งแต่สมัยพระเจ้ามินดงเป็นต้นมา เมืองมณฑลพะโล่มีความสำคัญอย่างมากในฐานะเมืองหลวง และเมืองแห่งพระพุทธรูป ทั้งนี้ ศิลปะสมัยมณฑลพะโล่จึงเป็นศิลปะพม่าที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นตามแบบฉบับของตนเองอย่างแท้จริง กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปในยุคสมัยนี้ ประกอบไปด้วยหลักประติมากรรมที่หลากหลาย นายช่างปฏิมากรมีฝีมือสูง อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ของสยาม แล้วนำไปประยุกต์ใช้ในได้อย่างกลมกลืนเข้ากันได้เป็นอย่างดีกับงานพุทธศิลป์พม่าดั้งเดิม (สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, ๒๕๕๐ : ๗๘) โดยเฉพาะส่วนประกอบและรายละเอียดที่ปรากฏในพระพุทธรูปทรงเครื่อง

นอกจากนี้ ทางด้านประติมากรรมวิทยาก็สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายอย่างมาก เช่น พระพุทธรูปที่หล่อจากโลหะสำริด พระพุทธรูปที่แกะสลักจากศิลาทราย หินอ่อน หยก และไม้ ถ้าเป็นพระพุทธรูปแบบทรงเครื่องใหญ่จะมีทั้งแบบที่หล่อจากโลหะสำริด และพระพุทธรูปแบบที่สร้างจากวัสดุหลายชนิด เช่น ส่วนพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาทเป็นหินอ่อน พระวรกายเป็นไม้ ทรงเครื่องเป็นลายรักปั้นประดับด้วยกระจกสีลงรักปิดทอง ส่วนเครื่องทรงที่ลอยตัวจะทำด้วยแผ่นโลหะลงรักปิดทองสวมคลุมทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีพระโปรงหรือพระพุทธรูปที่ทำจากเกสรดอกไม้ กระจกขี้ผึ้งปิดทองลงชาดประดับกระจกสี ที่สะท้อนถึงประติมากรรมวิทยามาจากชาวไทใหญ่ โดยรับอิทธิพลทางศิลปะมาจากจีนและทิเบต (สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, ๒๕๕๐ : ๘๐) ทั้งนี้ จากการศึกษาศิลปะพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในเขตวัฒนธรรมล้านนา พบว่า มีพระพุทธรูปมีพุทธลักษณะและรูปแบบทางศิลปกรรมแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ปรากฏอยู่ไม่มากนัก อาทิ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ภายใน วัดนันตาราม จังหวัดพะเยา พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ภายใน วัดจองกลาง วัดจองคำ วัดหัวเวียง วัดแม่ของ วัดพระธาตุคอกยอกองมู และวัดก้ำก่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระพุทธรูป

เกสรดอกไม้ภายใน วัดม่อนสันฐาน (ม่อนปู่ยักษ์) และ วัดศรีชุม จังหวัดลำปาง ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปกรรมดังนี้



ภาพที่ ๔.๑๕ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ วัดนันตาราม จังหวัดพะเยา

๑) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ วัดนันตาราม

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ วัดนันตาราม ตำบลห้วยน อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเยลสูงประมาณ ๘๐ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพล่า พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย พระพักตร์สงบนิ่ง รูปวงพระพักตร์เป็นทรงกลม พระอุษณิษะกลมใหญ่ เม็ดพระศกมีขนาดเล็ก แต่ไม่มีพระรัศมี และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะมณฑลเยล (สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, ๒๕๕๐ : ๗๕)

ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเนตรยาวเรียว พระวรกายบาง พระเพลากว้าง วางพระชานู และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเน้นเอกลักษณ์ความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยเฉพาะการครองจีวรที่มีการจัดรอยพับอย่างเป็นระเบียบ และริ้วผ้าที่ทั้งตัวอ่อนช้อยเป็นธรรมชาติ ไม่คำนึงถึงแนวคิคมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการมากนัก แต่ดูเป็นจริงตามธรรมชาติ สังกะสีได้จากพระพักตร์ พระหัตถ์ และพระบาท ผิวนอกขององค์พระนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกลี (แก้วอววะ) บริเวณชายจีวรเท่านั้น องค์พระพุทธรูปตั้งอยู่บนฐานบัลลังก์ที่มีซุ้มเรือนแก้วขนาดใหญ่ที่ตกแต่งด้วยลวดลายพรรณพฤกษาไม้แกะสลัก วิจิตรอลังการ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของงานพุทธศิลป์พม่า

๒) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดจงกลาง

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดจงกลาง ตำบลจงคำ อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ สูง ๑๕ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานู นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี กลองจีวรห่มเฉียง พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปร่างพระพักตร์เป็นวงรูปไข่ แขนพระโอบอุ้มเล็กน้อย พระอุณิษยะกลมใหญ่ ไม่มีเม็ดพระศกและพระรัศมี มีพระอุณาโลมที่พระนลาฏ เนื้อพระนลาฏทำเป็นกระบังหน้าลงรักปิดทองประดับด้วยอัญมณี อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะมณฑลเย่ ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเพลากว้าง วางพระชานู และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเน้นเอกลักษณ์ความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยเฉพาะการครองจีวรที่มีการจัดรอยพับอย่างเป็นระเบียบ และริ้วผ้าที่ทั้งตัวอ่อนช้อยเป็นธรรมชาติ ไม่คำนึงถึงแนวคิคมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการมากนัก แต่ดูเป็นจริงตามธรรมชาติ สังกะสีได้จากพระพักตร์ พระหัตถ์ และพระบาท นอกนั้น พระวรกายทาสีขาว ส่วนจีวรและฐานลงรักปิดทอง และประดับด้วยอัญมณี องค์พระตั้งอยู่บนฐานบัลลังก์ที่มีซุ้มเรือนแก้วขนาดใหญ่ ที่ตกแต่งด้วยลวดลายพรรณพฤกษาไม้แกะสลักวิจิตรอลังการอยู่ด้านหลัง



ภาพที่ ๔.๒๐ พระพุทธรูปเกรสรดอกไม้วัดจองกลาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓) พระพุทธรูปเกรสรดอกไม้วัดม่อนล้านฐาน (ม่อนปู่ยักษ์)

พระพุทธรูปเกรสรดอกไม้วัดม่อนล้านฐาน (ม่อนปู่ยักษ์) ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสมัยมณฑลพะเยา สูง ๗๘ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ถึงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปวงพระพักตร์เป็นทรงกลมรี และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะมณฑลพะเยา ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเนตรยาวเรียว เข้มพระโอษฐ์เล็กน้อย พระวรกายมีลักษณะสูงโปร่ง สง่างาม พระเพลากว้าง วางพระชานุ และพระ

เพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องเต็มยศแบบทรงพระมงกุฎทรงสูง (พระหามงกุฎ) รูปทรงพระมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะสอบเข้าในเป็นชั้นๆ ประดับกรรเจียกจร กรองศอ พารุรัต ห้อยสังวาล ๓ เส้น นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี (แก้วอังวะ) มีสามสี ได้แก่ สีขาว สีเขียว และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อแขนยาวแบบกษัตริย์ ฐานพระพุทธรูปปั้นรักสมุกเป็นลวดลายและมีความสูงไม่มากนัก เพราะสร้างควบคู่กับฐานบัลลังก์ที่มีซุ้มเรือนแก้วทรงสูง ที่ตกแต่งด้วยลวดลายพรรณพฤกษาไม้แกะสลักและประดับกระจกสีอยู่ด้านหลัง โดยจะตั้งพระพุทธรูปอยู่ในตำแหน่งตรงกลางของบัลลังก์ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความหมายว่าทรงเป็นศูนย์กลางของจักรวาล พระองค์ทรงเป็นเลิศในสามโลก



ภาพที่ ๔.๒๑ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดม่อนล้านฐาน (ม่อนปู่ยักษ์) จังหวัดลำปาง



ภาพที่ ๔.๒๒ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดศรีชุม จังหวัดลำปาง

๔) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดศรีชุม

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดศรีชุม ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลพะเย่ สูง ๑๕ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปวงพระพักตร์เป็นวงรูปไข่ และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลพะเย่ ส่วนประกอบต่างบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเนตรเล็ก พระนาสิกยาว พระวรกายมีลักษณะเรียวบาง พระเพลากว้าง วางพระชานุ และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พระมงกุฎทรงสูง

มีเทริดด้านหน้า ประดับกรรเจียกจร กรองสอ พาหุรัด ห้อยสังวาล ๒ เส้นไขว้กัน ตรงกลางมีทับทรวงต่ำลงมาระหว่างพระอุระกับพระนาภี นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระเจกสี(แก้วอังวะ) สีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อผ้าแขนยาวแบบกษัตริย์ฐานพระพุทธรูปเป็นเหลี่ยมลงรักปิดทองไม่มีลวดลายและมีความสูงไม่มากนัก



ภาพที่ ๔.๒๓ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดพระธาตุดอยกองมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดพระธาตุดอยกองมู

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดพระธาตุดอยกองมู คำนวณจากคำอำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ สูง ๕๒ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพล่า พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานู นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคฺฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี

พระรัศมีคล้ายดอกบัวตูมหรือคล้ายยอดผลน้ำเต้าจีน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศิลป์ไทใหญ่ รูปวงพระพักตร์เป็นทรงกลมรี พระนลาฏกว้าง และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะมณฑลพายัพ ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ พระเนตรยาวเรียว (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระวรกายมีลักษณะสูงโปร่ง สง่างาม วางพระชานุและพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องเต็มยศแบบทรงพระมงกุฎทรงสูง (พระมหามงกุฎ) รูปทรงพระมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะสอบเข้าในเป็นชั้นๆ ประดับกรรเจียกจร กรองสอ พานหู้ด ห้อยสังวาล ๒ เส้นไขว้กัน นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี (แก้วอังวะ) มี๗สี ได้แก่ สีขาว สีเขียว และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเส้นแขนยาวแบบกษัตริย์ประทับนั่งบนฐานเหลี่ยมไม่มีลวดลาย ทายางรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลวเฉพาะด้านบนที่ติดกับองค์พระพุทธรูป ส่วนด้านล่างปล่อยไว้เป็นสีแดงของชาดและสีดำของยางรัก



ภาพที่ ๔.๒๔ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดแม่ของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๖) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดแม่ของ

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดแม่ของ ตำบลแม่ปางเตง อำเภอบ้าน
จังหวัดแม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ สูง ๖๖
เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระ
ชานุ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้าง
ใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปวงพระพักตร์เป็นทรงกลม พระนลาฏกว้าง และมีขอบพระพักตร์
เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะมณฑลเย่ ส่วนประกอบต่างๆบนพระ
พักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ พระเนตรยาวเรียว (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระ
อังสา) พระวรกายมีลักษณะอวบเต็ม วางพระชานุ และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็น
พระพุทธรูปทรงเครื่องเต็มยศแบบทรงพระมงกุฎทรงสูง (พระมหามงกุฎ) รูปทรงพระมงกุฎของ
พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะสอบเข้าใน ๓ ชั้น พระรัศมีเป็นรูปดอกบัวตูม ประดับกรเจียร
กรองสอ พาดูวัด ห้อยสังวาล ๒ เส้นไขว้กัน นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิด
ทอง และประดับกระจกสี(แก้วอังวะ) มี ๓ สี ได้แก่ สีขาว สีเขียว และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระ
ภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อแขนยาวแบบกษัตริย์ ประทับนั่งบนฐานราบเรียบกับพื้น ไม่มีลวดลาย

๗) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดกำก้อ

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดกำก้อ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลเย่ สูง ๑๕๐
เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระ
ชานุ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี รูปวงพระพักตร์เป็นทรง
กลมรี พระนลาฏกว้าง และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ อันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูป
ศิลปะมณฑลเย่ พระเนตรหรีเรียว ทรงเขี้ยวพระโอษฐ์เล็กน้อย ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มี
เอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระวรกายมีลักษณะ
สูงโปร่ง สง่างาม วางพระชานุ และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องเต็มยศ
แบบทรงพระมงกุฎทรงสูง (พระมหามงกุฎ) รูปทรงพระมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะ
สอบเข้าในเป็นชั้นๆ ประดับกรเจียรกรองสอ ห้อยสังวาล ๒ เส้นไขว้กัน นอกนั้น ตกแต่งผิว

นอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี(แก้วอั้งวะ) มีสามสี ได้แก่ สีขาว สีเขียว และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อผ้าแบบกษัตริย์ ประทับนั่งบนฐานเหลี่ยมมีลายเส้นสี่เหลี่ยมเรียบง่าย ทายางรัก ลงชาด ปิดทองคำเปลว



ภาพที่ ๔.๒๕ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดก้ากอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๘) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดจองคำ

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดจองคำ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างไทใหญ่ สูง ๕๐ เซนติเมตร แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ นิ้ว

พระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันซึ่งลงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปวงพระพักตร์เป็นทรงกลม และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ ส่วนประกอบต่างๆบนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเนตรเล็กยาวเรียว พระโอษฐ์เล็กบาง เข้มเล็กน้อย พระวรกายมีลักษณะบอบบาง วางพระชานุ และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่เต็มยศ ที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากจีนและทิเบต พระมงกุฎทรงสูง มียอดแหลม รูปทรงพระมงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ประดับกรเจียรกรและพารุคลายกระหนกขนาดใหญ่ กรองศอ ห้อยสังวาลไขว้กัน ๓ เส้น นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี(แก้วอววะ) มี ๔ สี ได้แก่ สีขาว สีเขียว น้ำเงิน และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อแขนยาวแบบกษัตริย์ ฐานพระพุทธรูปลงรักปิดทองไม่มีลวดลาย



ภาพที่ ๔.๒๖ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดจองคำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ ๔.๒๗ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดหัวเวียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๕) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดหัวเวียง

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดหัวเวียง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะพม่าสกุลช่างไทใหญ่ แสดงอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้นพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) ยาวเท่ากันชี้ลงพระธรณี พระเศียรมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับพระวรกาย รูปวงพระพักตร์เป็นวงยาวรี และมีขอบพระพักตร์เป็นแถบขนาดใหญ่ ส่วนประกอบต่างๆ บนพระพักตร์มีเอกลักษณ์คล้ายมนุษย์ (ยกเว้นเฉพาะส่วนปลายพระกรรณยาวจรดพระอังสา) พระเนตรเล็กยาวเรียว พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์ยิ้มเล็กน้อย พระวรกายมีลักษณะสูงโปร่ง วางพระชานุ

และพระเพลาราบกับองค์ฐาน และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่เต็มยศได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากจีนและทิเบต พระมณฑุทรงสูง มียอดแหลม รูปทรงพระมณฑุของพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ประดับกรเจียรกร และพาหุรัดลายกระหนกขนาดใหญ่ กรองศอ นอกนั้น ตกแต่งผิวนอกพระพุทธรูปด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี(แก้วอววะ) มี ๔ สี ได้แก่ สีขาว สีเขียว น้ำเงิน และสีแดง ส่วนเครื่องทรงพระภูษาอาภรณ์ เป็นเสื้อแขนยาวแบบกษัตริย์ ฐานพระพุทธรูปประดับกระจกสีเป็นเส้นตรงเรียบๆ ไม่มีลวดลาย

กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา

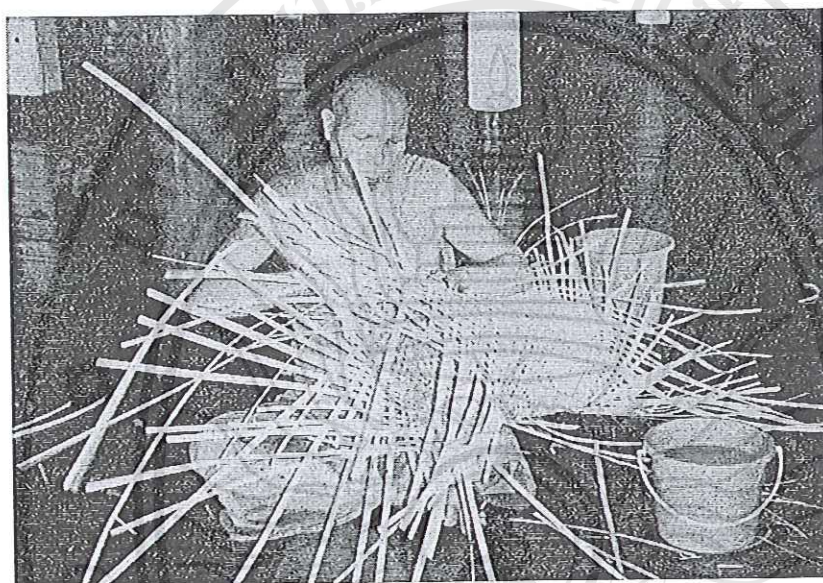
ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา การศึกษาภาคสนาม (Field Survey) เพื่อศึกษากรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา ด้วยวิธีการสังเกตการณ์ และ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) จากกลุ่มตัวอย่าง(Sample) ที่ประกอบด้วย พระสงฆ์ กลุ่มศิลปิน ช่างฝีมือ สถาปนิกในชุมชนท้องถิ่น และ นักวิชาการ ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา จากการศึกษา พบว่า กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา เป็นพระพุทธรูปศิลปะเครื่องเงินที่มีเทคนิควิธีการสร้างที่หลากหลาย โดยสะท้อนผ่านคำเรียกขานพระพุทธรูป สามารถจำแนกกรรมวิธีการสร้างออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ พระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา (องค์พระพุทธรูปด้านในมีลักษณะทึบตัน) และพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ (องค์พระพุทธรูปด้านในมีลักษณะกลวงเป็นโพรง)โดยมีรายละเอียดดังนี้

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา

๑) พระพุทธรูปมุก

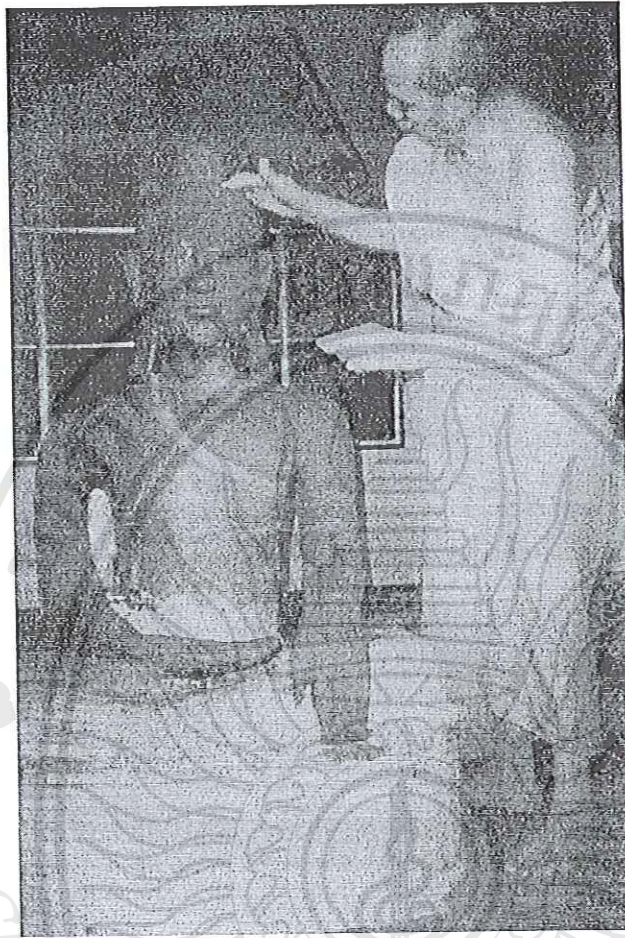
พระพุทธรูปมุก หรือ พระเจ้ามุก คือ พระพุทธรูปที่สร้างจากผงขี้เถ้าที่ได้จากการเผาวัสดุต่างๆ เช่น เกสรดอกไม้อันล้านนา ดอกไม้อันล้านนา กล้วยข้าว เป็นต้น (ชัยนะ ปิ่นเงิน, ๒๕๕๕ : สัมภาษณ์) แล้วนำมาผสมกับยางรักหรือกาว จนได้เนื้อมุกหรือสมุกที่มีลักษณะนุ่มไม่แข็งและไม่แฉะมากจนเกินไป ซึ่งเหมาะสำหรับการนำมาปั้นเป็นองค์พระพุทธรูป ต่อจากนั้นจึงนำมุกมาปั้นขึ้นรูปเป็นองค์พระ ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่จำเป็นต้องใช้ไม้เป็นแกนอยู่ด้านในรูปทรง

หรือใช้ไม้ไผ่มาสานขึ้นรูปเพื่อเป็นโครงสร้างด้านในของพระพุทธรูป เพื่อความแข็งแรง แล้วจึงพอกด้วยผงเกสรดอกไม้ผสมกาว รวมทั้งปั้นเสริมละเอียดส่วนต่างๆขององค์พระพุทธรูปจนเสร็จสมบูรณ์ เมื่อเป็นเป็นองค์พระแล้ว อาจตกแต่งด้วยวิธีการทาสี ฝังรักปิดทองคำเปลว และประดับกระจกสี (พระครูจิตตะ ฐานธมฺโม, สัมภาษณ์ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕)



ภาพที่ ๔.๒๘ พระครูจิตตะ ฐานธมฺโม เจ้าอาวาสวัดจองกลาง จ.แม่ฮ่องสอน ขณะกำลังสานขึ้นรูปโครงสร้างพระพุทธรูป เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖

ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปและความชำนาญของช่างเป็นสำคัญ พระพุทธรูปมุกมีส่วนผสมของยางรักทำให้มีความแข็งแรง และคงทนถาวรพอสมควร แต่เนื่องจากในอดีตการเก็บรักษาพระพุทธรูปมักประดิษฐานอยู่ในวิหารซึ่งสร้างด้วยไม้ ต่อมาเมื่อวิหารถูกไฟไหม้พระพุทธรูปมุกจึงเสียหายตามไปด้วย (พระครูอนุสรณ์ ชัยสิทธิ์, สัมภาษณ์ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๕) นอกเหนือจากนี้ พระพุทธรูปมุกบางองค์ยังสร้างด้วยมุกจากวัสดุอื่นๆอีก ได้แก่ มุกจากฟันของช้าง กล่าวคือ เมื่อช้างล้ม เจ้าของจึงนำฟันของช้างมาเผาเป็นขี้เถ้าแล้วผสมยางรัก ปั้นเป็นพระพุทธรูป เรียกว่า พระเจ้ามุกเขี้ยวช้าง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๔๔ : ๘๘) จากการศึกษาพบว่า ในพุทธสถานล้านนามีพระเจ้ามุกประดิษฐานอยู่ไม่มากนัก เช่น พระเจ้ามุกเกสรดอกไม้ วัดพันเตา พระเจ้ามุกข้าวชีวิต วัดดอกคำ และพระเจ้ามุกเขี้ยวช้าง วัดช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น



ภาพที่ ๔.๒๕ พระครูจิตตะฐานมโห เจ้าอาวาสวัดจองกลาง จ.แม่ฮ่องสอน
ขณะกำลังปั้นพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้มือปี พ.ศ. ๒๕๔๖

๒) พระหลุบ (หลุบเงิน, หลุบคำ)

พระหลุบ คือ พระพุทธรูปที่สร้างองค์พระด้วยวัสดุใดก็ได้ เช่น ไม้หรือ มุก แต่โดยทั่วไปนิยมใช้ไม้ในการสร้างมากกว่า แล้วจึงนำแผ่นเงินหรือแผ่นทองคำมาหุ้มองค์พระพุทธรูปอีกชั้นหนึ่ง (ทวี บุรณะเขตต์, สัมภาษณ์ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๕) พระพุทธรูปที่สร้างด้วยเทคนิคนี้มีชื่อจะเรียกว่า พระหลุบ พระอุ่ม หรือพระหุ้ม ถ้าองค์พระหุ้มด้วยเงิน นิยมเรียกว่า พระหลุบเงิน หุ้มด้วยทองคำจะ เรียกว่า พระหลุบคำ ทั้งนี้ ความหมายของคำว่า “คำ” ในภาษาล้านนา แปลว่า ทองคำ (วิศิษฐ์ คิดคำส่วน, สัมภาษณ์ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕) พระหลุบของเก่าที่พบในล้านนาส่วนมากมีขนาดเล็ก และมีจำนวนน้อย ผู้ที่เป็นเจ้าของจะเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี โอกาสที่

จะศึกษาและบันทึกภาพต้องขออนุญาตเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๔๕ : ๘๖) จากการศึกษพบว่า มีพระหลุบประดิษฐานภายในวัดต่างๆอยู่ไม่มากนัก เช่น พระหลุบเงิน (ข้างใน เป็นมุก) วัดทรายมูลเมือง พระหลุบคำ (ข้างในเป็นมุก) วัดพอนสร้อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๓) พระพิมพ์

พระพิมพ์ หรือพระเครื่อง คือ พระพุทธรูปขนาดเล็ก ที่สร้างขึ้นด้วยการนำวัสดุเช่นดินเหนียว กดลงในแบบพิมพ์ที่มีรูปทรงและขนาดต่างๆ แบบพิมพ์ที่ใช้สำหรับกดให้เกิดรูปทรงพระ ชาวล้านนาเรียกว่า พิมพ์่อง หมายถึง แบบพิมพ์ที่ทำให้เป็นแอ่งตามรูปทรงขององค์พระ (ภัทรธัตม์ สายะเสวี, สัมภาษณ์ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕) โดยด้านหน้าขององค์พระจะอยู่บริเวณส่วนลึกของเบ้า และหันด้านหลังออก เพื่อใช้สำหรับกดเข้ากับแม่พิมพ์ด้วยนิ้วมือ ทั้งนี้ พระเก่าส่วนมากในล้านนามักทำด้วยดินเผา โดยการจัดหาวัสดุและส่วนผสมที่มีความพิเศษต่างๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างพุทธคุณ เนื้อดินและวัสดุผสมต่างๆที่ผ่านการคัดสรรมาอย่างดีแล้ว จะต้องนำมาโขลกเข้าด้วยกันให้มีความเหนียว เมื่อได้ฤกษ์ที่ดีถึงวาระอันสมควร นำดินเหนียวที่จัดเตรียมไว้ใส่ลงในพิมพ์่องให้เต็ม จากนั้นจึงใช้นิ้วหัวแม่มือกดลงบนดินที่เป็นด้านหลังพระให้แน่นแล้วจึงแกะออกจากพิมพ์ นำไปตากแดดให้แห้งก่อนเข้าเตาเผา ดังตัวอย่างเช่น พระรอดเมืองลำพูนนั้นพบว่า มีทั้งพิมพ์เล็ก พิมพ์กลาง พิมพ์ใหญ่ พิมพ์ต้น และพิมพ์ด้อ นอกจากรูปทรงและขนาดที่แตกต่างกันแล้ว ยังมีสีแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้สร้าง และระดับความร้อนที่ได้รับขณะเผา เช่น สีขาว สีพิศุค สีดำ หรือสีเขียว (ปฐม และวันทนา พัวพันธ์สกุล, สัมภาษณ์) ชาวล้านนาในอดีตไม่นิยมนำพระเข้ามาบูชาไว้ที่บ้านหรือนำมาพกพาติดตัวเหมือนในปัจจุบัน เนื่องจากมีคติความเชื่อว่า พระอยู่วัด คนอยู่บ้าน เนื่องจากที่อยู่อาศัยของปญฺชนที่ยังประกอบไปด้วยกิเลสตัณหา เป็นสถานที่อันไม่บริสุทธิ์ จึงไม่สมควรนำพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ จะมีก็เพียงรูปภาพ ผ้ายันต์ อันเป็นสื่อสัญลักษณ์ไว้สักการบูชาเท่านั้น (เกรียงไกร บุญทะนา, ๒๕๕๕ : สัมภาษณ์ ๑๖ มกราคม ๒๕๕๖) แต่กล่าวกันว่า มีการพกพระพิมพ์องค์เล็กๆไว้กับตัว เมื่อในยามที่มีศึกสงครามหรือการสู้รบเท่านั้น ต่อมาในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดความนิยมนำพระเครื่องมาใส่กับสายสร้อยเพื่อคล้องคอ ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากคนที่มาจากกรุงเทพฯ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๘, ๒๕๔๒ : ๔๒๓๗) จากการศึกษพบว่า มีพระพิมพ์

ล้านนาที่ใช้เกสรดอกไม้เป็นวัสดุในการสร้างอยู่เสมอ เช่น พระซุ้มนันทบุรี เมืองน่าน พระนาง
แสนหัจฉรินทร์ เมืองน่าน พระพุทธสิงห์เกรส เมืองลำปาง พระสิวลี เมืองลำพูน และพระหนุ่มศึกหาญ
เมืองลำพูน เป็นต้น

๔) พระแผง

พระแผง คือ พระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนชาวล้านนานิยมสร้างเพื่อ
ประดิษฐานไว้ในวิหาร มีทั้งแบบที่สร้างด้วยไม้เป็นแผงพระพิมพ์ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ และสร้าง
เป็นแผงพระพิมพ์ติดกับฝาผนังภายในวิหารเป็นการถาวร ด้วยมีคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอนันต
พุทธเจ้า หมายถึง การที่มีพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาเสวยพระชาติและตรัสรู้เป็นจำนวนมากมายจนไม่อาจ
นับได้ อันเปรียบได้กับเม็ดทรายในมหาสมุทร (พระครูใบฎีกาหล้า อมรเมโธ, สัมภาษณ์ ๑๘ มีนาคม
๒๕๕๕) แนวคิดเรื่องจำนวนของพระแผงมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ กับจำนวนพระอดีตพุทธเจ้า
อาทิ พระอดีตพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ พระอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ หรือ เท่ากับตัวเลขที่มี
นัยสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น พระแผง ๑๐๘ และพระแผง ๕๐๐ เป็นต้น อีกทั้งในบางกรณี
ชาวล้านนายังมีความเชื่อเรื่องการสร้างพระแผงให้มีจำนวนเท่ากับอายุของผู้สร้าง (อรุณรัตน์ วิเชียร
เขียว, ๒๕๔๕ : ๕๑) ตัวอย่างพระแผงล้านนาที่สร้างด้วยแผ่นไม้ ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก
อาทิ พระแผงวัดผ้าขาว พระแผงวัดปราสาท พระแผงวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระ
แผงวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ส่วนแผงพระพิมพ์ที่ติดถาวรกับผนังวิหาร
ล้านนา พบที่วิหารวัดปราสาท อำเภอเมือง วิหารวัดต้นแก้ว วิหารวัดหางดง อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่ และวิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก จังหวัดลำปาง เป็นต้น

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่า-ไทใหญ่

๑) พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ (พาราปานปอง)

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่า – ไทใหญ่ในล้านนา มีรูปแบบและ
กรรมวิธีการสร้างจัดเป็นพระพุทธรูปเครื่องเงิน (Hollow Dry Lacquer) หรือที่ชาวไทใหญ่นิยม
เรียกว่า พาราปานปอง ในภาษาไทใหญ่ คำว่า พารา หมายถึง พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูป ส่วนคำ
ว่า ปานปอง หมายถึง การผสมของผงมวลสารต่างๆ (พระครูอนุกสิฐธรรมสาร, สัมภาษณ์ ๒๘

เมษายน ๒๕๕๕) งานศิลปะเครื่องเงินจัดเป็นงานหัตถกรรมประเภทหนึ่ง ที่ใช้ในการสร้างสิ่งของ
เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในพิธีกรรม และงานศิลปะ โดยเฉพาะพระพุทธรูป กรรมวิธีการ
สร้างเครื่องเงินจะต้องทำโครงสร้างด้วยไม้ไผ่ ที่นิยมมากคือโครงสร้างจากไม้ไผ่สาน ซึ่งทำให้ได้
รูปทรงที่มีน้ำหนักเบา และมีความยืดหยุ่นไม่แตกหักง่าย หลักการสำคัญของการผลิตเครื่องเงิน คือ
การนำเครื่องจักรสานมาเคลือบด้วยยางไม้ชนิดหนึ่งที่มีสีดำ เรียกว่า ยางรัก ที่ได้จากต้นรัก ข้อดีของ
การเคลือบด้วยยางรักก็คือ ทำให้ชิ้นงานมีความทนทาน กันน้ำและความชื้น และทำให้ได้ผิวนอกที่
งดงาม (วิที พานิชพันธ์, ๒๕๕๔ : ๕) ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปเกสรดอกไม้อศิลปะพม่า-
ไทใหญ่ที่พบในล้านนาส่วนมากจะสร้างขึ้นที่เมืองมณฑลตะเล่ย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญของการสร้าง
พระพุทธรูปในพม่า และสร้างจากชุมชนชาวไทใหญ่ในทะเลสาบอินเด เมืองคองยี ในรัฐฉานของ
ประเทศสหภาพเมียนมาร์ แล้วนำเข้ามาประดิษฐานภายในวัดต่างๆ ของภาคเหนือ เนื่องจากมี
น้ำหนักเบา สามารถขนย้ายได้สะดวก (พระครูสมชัย จิตสุวิโร, สัมภาษณ์ ๑๑ เมษายน ๒๕๕๕)
เช่น พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดนันตาราม จังหวัดพะเยา พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัดม่อนสันฐาน
(ม่อนปู่ยักษ์) จังหวัดลำปาง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าพระพุทธรูปบางส่วนที่สร้างขึ้นในล้านนา โดย
พระภิกษุเชื้อสายไทใหญ่ที่มีความสามารถในทางศิลปะ และการนำช่างหรือส่จากพม่าเข้ามาทำ
การสร้างพระพุทธรูปในเมืองไทย เช่น พระพุทธรูปเกสรดอกไม้วัด และพระพุทธรูปดอกสนหรือ
พระเจ้าอินสถาน วัดจองกลาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น (พระสมพร จันทวโร, สัมภาษณ์ ๒๗
เมษายน ๒๕๕๕) โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่สร้างด้วยการปั้นกระดาษหรือดินเหนียว ขั้นตอนแรก
จะต้องขึ้นรูปทรงโครงสร้างภายในด้วยดินเหนียวเรียกว่าการขึ้นหุ่น ขณะที่ดินเหนียวกำลังหมาดๆ
ใช้กระดาษชุบน้ำฉีกปะให้ทั่วทั้งองค์คล้ายกับเทคนิค paper mache จากนั้นจึงใช้ผ้าพันจนคล้ายมัมมี่
แล้วเคลือบรักตามด้วยผงมวลสารต่างๆ เช่น ไม้มั่งคุด และผงดอกไม้วัดแห่งผสมยางรักพอกเป็นชั้นๆ
เมื่อได้ความหนาพอสมควร แล้วนำไปตั้งไว้ให้แห้งในห้องอบไอน้ำ เนื่องจากยางรักจะแห้งด้วย
ความชื้น ในระหว่างที่โครงสร้างดินเหนียวข้างในเริ่มแห้ง ขั้นตอนต่อไปคือการกระทุ้งดินออกหรือแช่
น้ำให้ดินหรือกระดาษที่ทำเป็นโครงสร้างแกนในพระพุทธรูปละลายออกมา จะได้พระพุทธรูป
เครื่องเงินที่มีโครงสร้างภายในกลวงเป็นโพรง เมื่อยางรักแห้งสนิทแล้วจึงนำมาตกแต่งผิวนอกด้วย
เทคนิคการปั้นรัก ประดับกระเจกสี (ปั้นรักกระแหนะ) และลงรักปิดทอง (อุเปี้ยจ้อ, สัมภาษณ์ ๖

มกราคม ๒๕๕๕) วิธีนี้ช่วยให้รูปทรงเครื่องเงินไม่ย่นหรือแตกร้าวจนเสียรูปทรง มีความแข็งแรง สามารถคงรูปอยู่ได้นาน และมีน้ำหนักเบา การสร้างพระพุทธรูปเครื่องเงิน (Dry lacquer) น่าจะมีสาเหตุมาจากวัฒนธรรมการถวายพระพุทธรูปไว้ตามวัดหรือถ้ำบนยอดเขาสูง การขนย้ายพระพุทธรูปที่มีน้ำหนักไม่มาก ทำให้สะดวกต่อการเดินทาง กรรมวิธีนี้ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องเงินพม่าที่ไม่เหมือนใคร (วิถี พานิชพันธ์, ๒๕๕๕ : ๓๘)

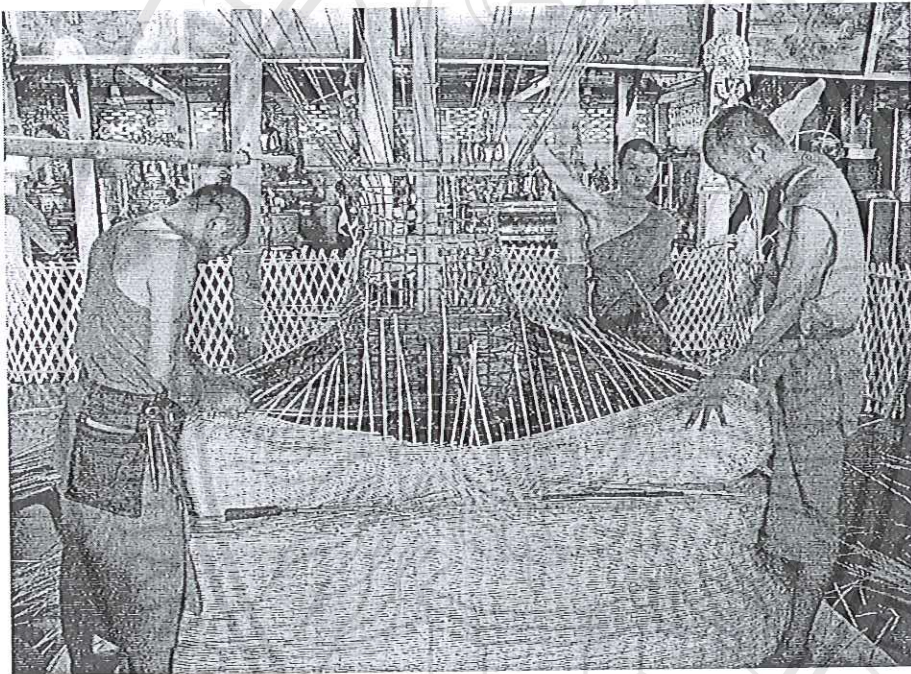
๓) พระชาโล

พระชาโล หมายถึง พระพุทธรูปที่สร้างจากผ้าที่ชุบด้วยยางรัก หรือเรียกว่าอีกอย่างหนึ่งว่า พระพอกหุ่น มีกรรมวิธีการสร้างคล้ายงานศิลปะเครื่องเงิน พบประดิษฐานตามพุทธสถานในล้านนา บริเวณจังหวัด แม่ฮ่องสอน แพร่ และลำปาง เนื่องจาก ดินแดนล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชาวพม่าและไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก คนกลุ่มนี้นับถือพระพุทธศาสนา ต่างได้สร้างวัดขึ้นหลายวัดพร้อมกับสร้างพระพุทธรูปศิลปะพม่าขึ้นด้วย พระพุทธรูปพม่าที่ใช้เทคนิคการทำเครื่องเงิน หรือผ้าชุบรัก ภาษาไทยใหญ่เรียกว่า พระชาโล (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๕๕: ๕๑) โดยมีกรรมวิธีการสร้าง ดังนี้ ขั้นตอนแรกต้องนำดินเหนียว จี้เลื่อยผสมยางรัก มาปั้นขึ้นรูปเป็นหุ่นพระพุทธรูป จากนั้นจึงนำผ้ามาลงย่น คาลา อาคม แล้วนำไปชุบน้ำรักจนเปียกชุ่ม นำมาพอกกับหุ่นดินให้ทั่วทั้งองค์หลายๆชั้น จนมีความหนาประมาณ ๒ - ๓ นิ้ว แล้วจึงนำมุกหรือสมุก ที่ได้จากดินเหนียวแห้ง ใบลานเผาไฟ ผงวุ้นมกคล หรือผงเกสรดอกไม้ บดละเอียด ผสมคลุกเคล้ากับน้ำรัก โดยนำสมุกที่ได้มาทาลงบนผ้าที่เป็นหุ่นแล้วปั้นรายละเอียดองค์พระพุทธรูปให้งดงามครบถ้วนสมบูรณ์ (นายเสถียร ณ.วงศ์รักษ์, สัมภาษณ์ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๕) จากนั้นให้นำใบข่อยแห้งมาขัดผิวจนเรียบ แล้วจึงทาด้วยรักน้ำเกลี้ยงมาทาทับ เพื่อปิดทองคำเปลว บางองค์ที่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องอาจประดับตกแต่งด้วยกระจกสีหรือ แก้ว ก็ได้ สำหรับหุ่นดินด้านในองค์พระให้ใช้ของແหลມແທງ กระทั่งให้หลุดออกไป วิธีการสร้างแบบนี้ช่วยให้พระพุทธรูปมีน้ำหนักเบาแต่แข็งแรงทนทาน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๕๕: ๕๑)

๔) พระเจ้าตอกสถาน

พระเจ้าตอกสถาน หรือพระเจ้าอินทร์สถาน หมายถึง พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยวิธีการสานองค์พระด้วยไม้ไผ่หรือหวาย ที่จักเป็นเส้น โดยช่างจะนำไม้ไผ่มาสานขึ้นส่วนขององค์พระแยกเป็นชิ้นส่วนต่างๆ เช่น พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท และองค์พระ เมื่อสานชิ้นส่วน

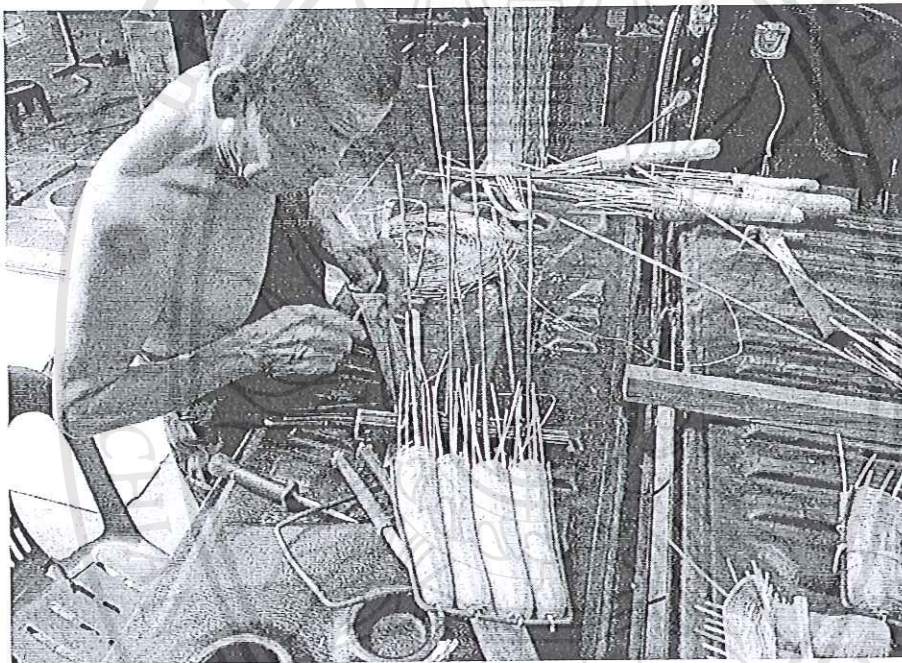
เสร็จแล้ว จึงนำมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกันเป็นองค์พระพุทธรูป ด้วยกรรมวิธีนี้ทำให้พระพุทธรูปดอก
 สานมีน้ำหนักเบา (นายวีระชัย วีระสุขสวัสดิ์ และสมักร ทองสัน, สัมภาษณ์ ๒๐ กุมภาพันธ์
 ๒๕๕๕) ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับเทคนิคและฝีมือในการสานที่มีความแตกต่างกันไป พุทธศาสนิกชน
 ชาวล้านนาในอดีตนิยมสร้างพระเจ้าดอกสานมาจากเมืองหงสาวดี ประเทศเมียนมาร์ โดยช่างสาน
 พระพุทธรูปที่มีความชำนาญที่เป็นชาวพม่า หรือไทใหญ่ เพื่อมาประดิษฐานภายในวัดของชาวไท
 ใหญ่หรือชาวพม่าที่มาอาศัยอยู่ในล้านนา (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๕๕ : ๘๗)



ภาพที่ ๔.๓๐ กระบวนการสร้างพระเจ้าดอกสาน วัดจองกลาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีการสร้างพระเจ้าดอกสานในล้านนายังสามารถพบเห็นได้อยู่ในปัจจุบันแม้จะมี
 จำนวนไม่มากนัก จากการศึกษา พบว่า ได้มีการนำช่างและผู้ช่วยซึ่งเป็นพระสงฆ์จากพม่าเข้ามา
 สร้างพระพุทธรูปดอกสาน ภายในวัดต่างๆ ในเมืองไทยอยู่เสมอ รวมทั้งยังเกิดกระบวนการมีส่วน
 ร่วมของพระสงฆ์และชาวพุทธในชุมชนท้องถิ่น ในการสร้างพระพุทธรูปอีกด้วย ซึ่งนายช่างที่เป็น
 พระสงฆ์จะทำหน้าที่ออกแบบและควบคุมงานทั้งหมด โดยมีคณะพระสงฆ์ผู้ช่วยทำหน้าที่สานขึ้น
 รูปองค์พระเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ส่วนพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นที่มีความศรัทธาจะมาช่วยกัน

เตรียมวัสดุในการสานพระพุทธรูป โดยนำไม้ไผ่มาผ่าเป็นซี่เล็กๆแล้วเหลาเป็นเส้นดอกที่มีขนาดและความยาวต่างกัน ให้เหมาะสมกับรูปทรงที่ต้องการ โครงสร้างภายในพระพุทธรูปในอดีตข้างจะใช้ไม้หรือหวายดัดเป็นโครงสร้าง แต่ปัจจุบันใช้เหล็กเส้นมาดัดเป็นโครงสร้างแล้วผูกด้วยลวด จากนั้นจึงนำดอกที่เตรียมไว้มาสานขึ้นรูปทรงขึ้นส่วนพระพุทธรูป เมื่อได้ขึ้นส่วนครบแล้วจึงนำมาประกอบเข้าด้วยกันเป็นองค์พระพุทธรูป (พระภิกษุอุ่นแสง, สัมภาษณ์ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)



ภาพที่ ๔.๓๑ พระภิกษุอุ่นแสง สล่าสร้างพระเจ้าดอกสาน ชาวสิบสองปันนา

ส่วนการตกแต่งผิวนอกทำได้ ๒ วิธี คือ ๑. ใช้ยางรักหรือน้ำมันเคลือบไม้ทำให้ทั่วทั้งองค์ โดยไม่ปิดบังโครงสร้างและลวดลายการจักสาน ๒. ใช้เกสรดอกไม้ผสมกาวนำมาพอกทับลายจักสาน รวมทั้งใช้รักสมุกปั้นตกแต่งรายละเอียดต่างๆขององค์พระพุทธรูป แล้วลงรักปิดทองประดับกระเจดีย์ ทั้งนี้ จากการศึกษพบว่า มีพระเจ้าดอกสานที่ประดิษฐานอยู่ในพุทธสถานล้านนา จำนวนไม่มากนัก อาทิ หลวงพ่อสาน วัดจอมสวรรค์ อำเภอมือง จังหวัดแพร่ พระเจ้าอินสาน วัดจองกลาง อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระเจ้าดอกสาน วัดพระพุทธรบาทสี่รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ พระสิงห์สานชนะมาร วัดหิรัญญาวาส พระเจ้าอินทร์สาน วัดพระธาตุคอกยเว

อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และพระเจ้าดอกसान สำนักสงฆ์พระธาตุจอมก้อย อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เป็นต้น

นอกเหนือจากนี้ ความแตกต่างที่ชัดเจนที่สุดระหว่างกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มงคลล้านนากับพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มงคลพะม่า-ไทใหญ่ก็คือ องค์พระพุทธรูปศิลปะล้านนามักนิยมปั้นด้วยสมุกให้เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กที่มีองค์พระทึบตัน ต่างจากองค์พระพุทธรูปศิลปะพะม่า-ไทใหญ่ ที่มีเทคนิคกรรมวิธีการสร้างที่หลากหลายมากกว่า ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับงานศิลปะเครื่องเงิน โดยองค์พระพุทธรูปด้านในมีลักษณะกลวงเป็นโพรง จึงสามารถสร้างพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่และมีน้ำหนักเบาได้

สรุปผลการศึกษาดังนี้

ตอนที่ ๒ แนวคิด รูปแบบทางศิลปกรรมและกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มูล้านนา
แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มูล้านนา

การสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มูล้านนามีแนวคิดเชิงสัญลักษณ์อันเป็นหลักการสำคัญที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อจากประเพณีการสร้างพระพุทธรูปของชาวพุทธที่มีมาแต่อดีต ๔ แนวคิด ได้แก่ แนวคิดมหาปฐกษัตริย์ แนวคิดสัญลักษณ์ปางพระพุทธรูป แนวคิดสัญลักษณ์พระอดีตพุทธเจ้า และแนวคิดสัญลักษณ์จากวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปภูมิ กล่าวคือ ๑. แนวคิดมหาปฐกษัตริย์ ๓๒ ประการ ถูกนำมาใช้เป็นปทัฏฐานในการสร้างพระพุทธรูปในยุคสมัยต่างๆ อีกทั้งยังมีบทบาทเป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมาย เรื่องอานิสงส์ผลบุญ และการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ จากการตีความหมายรูปลักษณะของมหาบุรุษที่ถ่ายทอดผ่านพุทธลักษณะของพระพุทธรูป พบว่า สาเหตุแห่งการได้มาแห่งลักษณะมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการนั้น เป็นกระบวนการของเหตุและผลสืบเนื่องตามลำดับลักษณะที่ปรากฏทางรูปธรรมนั้นทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลาง เพื่อการแสดงธรรมเรื่องการสั่งสมกุศลกรรมในชาติก่อน และการสั่งให้เกิดกุศลวิบากในชาติปัจจุบัน โดยมีมหาปฐกษัตริย์เป็นสักขีพยานทางกายภาพ ๒. แนวคิดเรื่องปางพระพุทธรูป คือ การใช้รูปลักษณะอิริยาบถของพระพุทธรูปให้เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่มีความหมายสะท้อนถึงเรื่องราวในพุทธประวัติ จากการศึกษาแนวคิดเรื่องปางพระพุทธรูปในการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้มูล้านนา พบว่า มีแนวคิดเรื่องปาง

พระพุทธรูปปรากฏอยู่จำนวน ๓ ปาง ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางสมาธิ และ พระพุทธรูปปางทรงเครื่อง หรือปางโปรดพญาชมพูบดี ๓. แนวคิดสัญลักษณ์เรื่องพระอดีตพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าในอดีตจำนวนมากมาที่เสด็จมาตรัสรู้ก่อนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน รวมทั้งพระพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้ในแต่ละกัลป์มีจำนวนอันหาประมาณมิได้ เปรียบเสมือนเม็ดทรายในมหาสมุทร ข้อมูลจากการศึกษาพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ในด้านนา พบว่า แนวคิดพระอดีตพุทธเจ้าปรากฏในรูปแบบการสร้างพระพิมพ์มุกหรือพระแผง ภายในวัดผ้าขาว เมืองเชียงใหม่ ได้นำพระพิมพ์ที่สร้างด้วยมุกเกสรดอกไม้วุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย คัดลงบนแผ่นไม้แกะสลัก จำนวน ๔๔ องค์ เรียงแถวอยู่ในซุ้ม สูง ๑๖๗ เซนติเมตร ๔. แนวคิดสัญลักษณ์เจ้ากัณฐะที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมา พุทธศาสนิกชนชาวล้านนามีความเชื่อว่า เมื่อสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ผู้สร้างจะได้รับผลบุญเป็นอันมาก กล่าวคือ การได้สวดความสวดเป็นระยะเวลาอันเป็นกัปหรือกัลป์ ทั้งนี้ ระยะเวลาของการรับอันานิสงส์ผลบุญ จะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูป คิดความเชื่อเรื่องอันานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้วุทธลักษณะปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานเกือบทุกฉบับ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความหมายที่เป็นนัยสำคัญ อันเป็นวัฒนธรรมวิธีคิดในการกำหนดคุณค่าแก่วัตถุที่ผ่านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นสื่อสัญลักษณ์ของความศรัทธา ตามคติความเชื่อของชาวพุทธที่สืบทอดมาแต่เมื่อครั้งสมัยพุทธกาล โดยมีเนื้อหาปรากฏอยู่ในคัมภีร์อันานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปฉบับ วัดช่วงสิงห์ วัดบ้านท้อ และวัดควนคำมั่ว จังหวัดเชียงใหม่ วัดศรีสุพรรณ จังหวัดพะเยา และวัดป่าบงจันทร์ จังหวัดเชียงราย

อย่างไรก็ตาม การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้มีเจตนาให้เป็นรูปเหมือนของพระพุทธเจ้า แต่เป็นการสร้างรูปสัญลักษณ์ที่รวมพุทธลักษณะอันประเสริฐของพระพุทธองค์ เข้าด้วยกันกับหลักพุทธธรรม ที่มีเป้าหมายเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงบรรลุดังอริยสัจ ๔ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเข้าสู่พระนิพพาน เมื่อพุทธศาสนิกชนได้พบเห็นพร้อมทั้งได้ทำการสักการบูชาพระพุทธรูปปฏิมา ด้วยจิตอันบริสุทธิ์ตั้งมั่นแล้วนั้น ย่อมจะโน้มน้าวให้รำลึกนึกถึงองค์พระบรมศาสดา รำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และรำลึกถึงพระสงฆ์สาวกผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา อันรวมกันเป็นไตรสรณาคมน์ ดังนั้น จากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ในล้านนา คือ ความคิดหรือมโนคติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางนามธรรมของงานศิลปะ อันมีที่มาจากคติ

ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้เป็นหลักในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ โดยอาศัยกระบวนการประสานเชื่อมโยงความรู้และจินตนาการเข้าด้วยกันจนก่อให้เกิดเป็นจินตภาพ จากนั้นจึงถ่ายทอดเป็นรูปทรงพระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางรูปธรรมของงานศิลปะ ด้วยวัสดุที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ ซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงสัมพันธ์กับวัฒนธรรมวิถีคิดของชาวพุทธในท้องถิ่นล้านนา

รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนา

จากการศึกษาข้อมูลจากองค์พระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนาที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดหรือพุทธสถานในเขตวัฒนธรรมล้านนาจำนวน ๑๕ องค์ พบว่า รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนาสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ รูปแบบศิลปะล้านนา และรูปแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ กล่าวคือ กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมานั้น ดินแดนล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศสยาม งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเป็นศิลปะฝีมือช่างในยุคทองของล้านนา (สมัยพระเจ้าติโลกราช – พระเมืองแก้ว พ.ศ. ๑๙๔๘-๒๐๖๐) การแสดงออกทางศิลปะและคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพมีลักษณะเป็นงานศิลปะพื้นบ้าน ในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวพุทธในล้านนามีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็กด้วยเกสรดอกไม้อันล้านนา รักหรือ มุก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและสืบทอดพระศาสนา แต่จากหลักฐานในปัจจุบัน พบว่า มีจำนวนพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนาที่ปรากฏอยู่ในพุทธสถานไม่มากนัก อาทิ พระพุทธรูปมุกเกสรวัดหมื่นล้าน พระพุทธรูปมุกเกสร วัดพันเตา พระพุทธรูปมุกดอกไม้อันล้านนา วัดดอกคำ พระพุทธรูปหุบเงินมุกดอกไม้อันล้านนา วัดทรายมูลเมือง พระพุทธรูปมุกดอกไม้อันล้านนา วัดคู่อ้อ และพระพิมพ์มุก วัดผาขาว

นอกจากนี้ การศึกษากลุ่มพระพุทธรูปเกสรดอกไม้อันล้านนาที่ประดิษฐานอยู่ในพุทธสถาน ซึ่งมีรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบพม่า-ไทใหญ่ในล้านนานั้น พบว่า พระพุทธรูปแต่ละองค์มีรูปแบบทางศิลปกรรมที่แตกต่างกันออกไป โดยสามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ พระพุทธรูปศิลปะพม่าสกุลช่างมณฑลพะเยา และสกุลช่างไทใหญ่ เนื่องจากคติการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาในยุคสมัยมณฑลพะเยา ประกอบไปด้วยหลักประติมาณวิทยาที่หลากหลาย พระพุทธรูปบางองค์ยังได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ของสยาม บางองค์สะท้อนให้เห็นถึงสุนทรียภาพและหลักประติมาณวิทยาของพระพุทธรูปสกุลช่างไทใหญ่ ซึ่งรับอิทธิพลทางศิลปะมาจากจีนและทิเบตแล้วนำไปประยุกต์ใช้ในได้อย่างกลมกลืนเข้ากันได้เป็นอย่างดีกับรูปแบบงานพุทธ

ศิลปะพม่าดั้งเดิม โดยเฉพาะส่วนประกอบและรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปทรงเครื่อง
ทั้งนี้ จากการศึกษาพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ในเขตวัฒนธรรมล้านนา พบว่า มีพระพุทธรูปที่มีพุทธ
ลักษณะและรูปแบบทางศิลปกรรมแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ปรากฏอยู่ไม่มากนัก อาทิ พระพุทธรูป
เกสรดอกไม้นี้ภายใน วัดนันตาราม จังหวัดพะเยา พระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ภายใน วัดจองกลาง วัด
จองคำ วัดหัวเวียง วัดแม่ของ วัดพระธาตุคอกยอกองมู และวัดก้ำก้อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระพุทธรูป
เกสรดอกไม้นี้ภายใน วัดม่อนสัณฐาน (ม่อนปู่ยักษ์) และ วัดศรีชุม จังหวัดลำปาง ดังนั้น จากการศึกษา
จึงสามารถสรุปได้ว่ารูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ในล้านนา มีทั้งรูปแบบ
ศิลปะล้านนา ที่สร้างขึ้นโดยช่างชาวล้านนาพื้นเมืองเอง และรูปแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ ที่สร้างขึ้น
ในพม่าแล้วจึงอัญเชิญมาประดิษฐานในวัดหรือพุทธสถานล้านนา

กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้ในล้านนา

พระพุทธรูปเกสรดอกไม้นี้รูปแบบศิลปะล้านนามีกรรมวิธีการสร้างที่ได้รับอิทธิพลจาก
งานศิลปะเครื่องเงิน อาทิ พระพุทธรูปมุกดอกไม้นี้ หรือพระพุทธรูปมุกเกสร พระพิมพ์ พระแสง
และศิลปะการนูนโลหะ ส่วนกระบวนการสร้างนั้น ในขั้นตอนแรกจะต้องนำผงจี๋เถ้าที่ได้จากการ
เผาวัสดุต่างๆ เช่น เกสรดอกไม้นี้ ดอกไม้แห้ง หญ้าคา ข้าว และงาช้าง เป็นต้น มาผสมกับยางรักจนได้
เนื้อมุกหรือสมุกที่มีลักษณะนิ่มไม่แข็งและไม่และมากเกินไป ซึ่งเหมาะสมกับการนำมาปั้นเป็นองค์
พระพุทธรูป เมื่อปั้นเสร็จเป็นองค์พระแล้ว อาจตกแต่งผิวนอกด้วยการทาสี ลงรักปิดทอง และ
ประดับกระจกสี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปและความชำนาญของช่างเป็นสำคัญ
ส่วนพระหูลบ จะมีขั้นตอนเพิ่มขึ้น กล่าวคือ การหุ้มพระพุทธรูปด้วยแผ่นเงินหรือแผ่นทองแล้วใช้
เครื่องมือปลายแหลมจารเป็นเส้นรูปทรงพระพุทธรเจ้าและลวดลายต่างๆ ไปบนแผ่นโลหะอีกครั้ง
หนึ่ง เรียกว่า พระหูลบ เนื่องจากคำว่าหูลบในภาษาล้านนา หมายถึง การหุ้ม

ส่วนดอกไม้ที่เป็นวัสดุสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปนั้น ต้องเป็นดอกไม้ที่
พุทธศาสนิกชนตั้งใจนำมาสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ หรือนำมาถวายพระสงฆ์ที่วัด ตามหลัก
พุทธธรรมที่กล่าวถึงเรื่อง วัตถุทาน ๑๐ และคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การถวายดอกไม้ สำหรับชนิด
ของดอกไม้ที่พบมีความหลากหลาย อาทิ ดอกบัว ดอกมะลิ ดอกเกดะหวาหรือดอกพุด ดอกสารภี
และดอกไม้อื่นเป็นสิริมงคลตามความเชื่อในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งมีรูปทรงสีสังคางาม และมีกลิ่น
หอม ซึ่งสามารถหามาบูชาพระได้ง่าย โดยจะเก็บรวบรวม แยกประเภท นำไปตากแดดให้แห้งสนิท

แล้วตำหรือบดให้เป็นผงละเอียด ช่างบางคนใช้วิธีการนำเกสรดอกไม้และดอกไม้แห้งมาเผาให้เป็น
 จี้เล็กๆได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกสรดอกบัวจะเป็นที่นิยมมากที่สุด เนื่องมาจากดอกบัวเป็นดอกไม้ที่มี
 ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แม้กระนั้นก็ตาม ดอกไม้ชนิดอื่นๆก็มิได้มี
 คุณค่าและความสำคัญมากหรือน้อยไปกว่ากัน ทั้งนี้ ตามคติของชาวพุทธมิได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง
 มูลค่าทางด้านวัตถุ แต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางด้านจิตใจ ดังนั้น ดอกไม้ทุกชนิดของชาวพุทธที่
 มีจิตศรัทธา จึงสามารถนำดอกไม้ทุกชนิดที่ผ่านการสักการบูชามาบดรวมกันจนเป็นผงมวลสาร
 อันมีความศักดิ์สิทธิ์เหมาะสมกับการนำมาสร้างพระพุทธรูป ตลอดจนแม้ผู้ถวายดอกไม้ก็มิได้แบ่ง
 ชนชั้นวรรณะ เป็นสัญลักษณ์ว่าชาวพุทธทุกคนล้วนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการที่จะสร้าง
 คุณงามความดี การบำเพ็ญทานบารมี อันเป็นการชำระจิตใจให้ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ทั้งนี้
 จากการศึกษา พบว่า ในพุทธสถานล้านนามีพระพุทธรูปมุกเกสรดอกไม้ประดิษฐานอยู่ไม่มากนัก
 เช่น พระเจ้ามุกเกสรดอกไม้ วัดพันเตา พระเจ้ามุกข้าวชีวิต วัดดอกคำ และพระเจ้ามุกเขี้ยวช้าง วัด
 ช่างแต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ส่วนการศึกษาพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ศิลปะพม่า-ไทใหญ่ หรือเรียกว่า พาราปานปอง
 ในภาษาไทใหญ่นั้น พบว่า มีกรรมวิธีการสร้างที่ได้รับอิทธิพลมาจากเทคนิคการสร้างงานศิลปะเครื่อง
 เงินหรือเครื่องรัก ซึ่งเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่แพร่หลายในดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมาช้านาน
 ชาวไทใหญ่จะเรียกพระพุทธรูปลักษณะดังกล่าวว่า พาราปานปอง ซึ่งหมายถึง พระพุทธรูปที่
 สร้างด้วยการผสมของผงมวลสารต่างๆ เช่น ผงเกสรดอกไม้ ผงดอกไม้แห้ง ผงวานมงคล ผงจากการ
 เผาคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น กรรมวิธีการสร้างจัดเป็นศิลปะเครื่องเงินของพม่ารูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่
 นิยมมาก นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปที่สร้างจากผ้าที่ชุบด้วยยางรัก ซึ่งชาวไทใหญ่นิยม
 เรียกว่า พระชาโล และกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปด้วยการสานด้วยไม้ไผ่หรือหวายที่จักเป็นเส้น
 นำมาสานเป็นชิ้นส่วนต่างๆขององค์พระก่อน เมื่อได้ชิ้นส่วนทั้งหมดแล้ว จึงนำมาเชื่อมต่อเข้า
 ด้วยกันเป็นองค์พระพุทธรูปอีกครั้งหนึ่ง ชาวล้านนานิยมเรียกว่า พระเจ้าดอกสาน หรือพระเจ้า
 อินทร์สาน ดังนั้น จากการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่าพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา มีกรรมวิธี
 การสร้างที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนผ่านคำเรียกขานของพระพุทธรูป ทั้งพระพุทธรูปศิลปะล้านนา
 และพระพุทธรูปศิลปะพม่า-ไทใหญ่ โดยกรรมวิธีต่างๆล้วนได้รับอิทธิพลด้านเทคนิคจากงาน
 ศิลปหัตถกรรมเครื่องเงิน ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ